

**ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ
ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ**

mikisguide

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ
ΗΤΟΙ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Δι ου αποδεικνύεται, πόσον είναι καλλιωτέρα η Νομαρχική Διοίκησις από τας λοιπάς, ότι εις αυτήν μόνον φυλάττεται η Ελευθερία του ανθρώπου, τι εστί Ελευθερία, οπόσων μεγάλων κατορθωμάτων είναι πρόξενος, ότι τάχιστα η Ελλάς πρέπει να συντρίψη τας αλύτους της, ποίαι εστάθησαν αι αιτίαι οπού μέχρι της σήμερον την εφύλαξαν δούλην, και οποίαι είναι εκείναι, οπού μέλλει να την ελευθερώσωσι.

Συντεθείς τε και τύποις εκδοθείς ιδίοις αναλώμασι προς ωφέλειαν των Ελλήνων

ΠΑΡΑ ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

Εν Ιταλία. 1806.

ΣΤΟΧΑΣΟΥ, ΚΑΙ ΑΡΚΕΙ

Ω Αναγνώστα!

Επειδή ο λόγος μου δεν είναι άλλο, παρά μία διεξοδική Επιστολή προς τους Έλληνας· επειδή τας αντιρρήσεις εκείνων οπού κατά συνήθειαν, και χωρίς αιτίαν κάμνουσι, ως ουδέν κρίνω· επειδή οι λεξολάτραι, και όσοι με το συντακτικόν του Γαζή εις το χέρι ήθελαν κατακρίνει τούτο το εγχειρίδιον, εις ουδέν με βλάπτουσι· επειδή νομίζω άχρηστον να αποκριθώ εις όσους ήθελαν ερωτήσαι, διατί κράζομαι ανώνυμος· και επειδή τέλος πάντων προσμένω με πόθον να λάβω καμμίαν ορθήν ερμηνείαν, και διόρθωσιν εις κανένα σφάλμα μου ακούσιον: δια τούτο, εις άλλο τι δεν χρησιμεύει η παρούσα μου ξεχωριστή Επιστολή, ειμή μόνον δια να σε ειδοποιήσω, ότι, ανίσως ομοιάζεις εκείνους οπού προφέρουσι το όνομα της Ελλάδος χωρίς να αναστενάζωσι, να μην χάσης τον καιρόν σου ματαιίως εις το να αναγνώσης το πονημάτιόν μου τούτο.

Έρρωσο.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ του μεγάλου και αιμνήτου Έλληνοσ ΡΗΓΑ του υπέρ της σωτηρίας της Ελλάδοσ εσφαγιασθέντοσ, χάριν ευγνωμοσύνησ ο συγγραφεύσ το πονημάτιον τόδε ως δώρον ανατίθησι.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor(*) Virg.

Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρὸν μου πονημάτιον, ὡ ἀξιάγαστε Ἡρώς, παρὰ εἰς ἐσέ οπού ἐστάθης ὁ πρόδρομος μίας ταχέας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίᾳσες τὴν ζωὴν σου δι ἀγάπην τῆς; Δέξαι τὸ λοιπὸν με τὸ συνηθισμένον σου ἐλληνικόν, ἰλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι τὸ πρὸς τούτοις ὡς ἀρραβώνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δε Ἑλλάς ἀπάσα θέλει δοξάσει δια παντός τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναριθμοῦσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμεινώντων, Λεωνίδων, Θεμιστοκλέων, καὶ Θρασυβούλων.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ἤτοι Λόγος περὶ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

1. Εσεῖς, ὡ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζήλον μου με τὰ ἡρωϊκὰ σας ἐντάλματα, δια νὰ ἐκφράσω, καθὼς πρέπει, τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ συ, ἱερά Πατρίς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σε ἀγάπην μου, με τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, δια νὰ παραστήσω με σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβεράς χρεῖας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἐλληνικάς τῶν καρδίας με τὸν θεῖον σου ἔρωτα.

2. Ναι, φιλότατοι μου Ἕλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι ἐμέ, ἀλλ ἡ Πατρίς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου με βιάζει, καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μου προμηνύει καλὴν ἐκβασιν. Ἀντὶ ρητορικῶν φράσεων, θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι Ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δε τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μου τάζουσι τὴν παρ ἐμοῦ ποθουμένην ἀνταμοιβήν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων.

3. Ἄμποτες, λοιπὸν, νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἀποδείξω ἐμπράκτως τὰ ὅσα, κατὰ τὸ παρὸν, δια λόγου ἀπεφάσισα νὰ σας κοινοποιήσω, τὸ ὁποῖον ἐπεύχομαι εἰς ὅλους τοὺς ἀγαπητούς μοι Ἕλληνας καὶ ὅλους τοὺς ἀληθεῖς φιλοπάτριδας.

Ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἶναι εἰς ὅποιον ἀποφασίσει νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, συχνάκις νὰ δυσπιστῇ εἰς τὸν ἴδιον εαυτὸν του, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ευκολόπιστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ καταπείθεται μόνον εἰς τὴν ἀναμφιβολίαν. Ὡσάν οπού πολλάκις ἀμελώντας τινὰς μίαν παραμικρὰν ἐρευναν, καὶ δίδοντας πίστιν εἰς ὅσα ἀκροάζεται ἀπὸ ἄλλους, ευκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ, καὶ τότε λαμβάνει μίαν

περίληψιν ακατάστατον εις την υπόθεσιν οπού ζητεί, και εξακολούθως ούτε αυτός ημπορεί να εύρη την αλήθειαν, ούτε άλλοι παρ αυτού να την εννοήσωσι.

Όταν όμως εξετάζη την υπόθεσιν με προσοχήν, συγκρίνει αδιαφόρως τους περί αυτής ομιλήσαντας, ερευνώντας προς τούτοις τας αιτίας, οπού τον καθένα επαρακίνησαν να ομιλήση· όταν, λέγω, εκλέγει το πιθανόν από το αδύνατον και το δύσκολον από το αμφίβολον, τότε προχωρεί βαθμηδόν, και φθάνει τέλος πάντων εις την αλήθειαν, και ευρίσκει την ανταμοιβήν εις τους κόπους του με την ακριβήν της απόκτησιν. Τότε, λέγω, πρέπει καθείς να καταπείθεται, και ανοητότατος ήθελεν είναι ο ακατάπειστος.

Πολλοί, μέχρι της σήμερον, εστάθησαν οι πολυπράγμονες της ανθρωπίνης ευδαιμονίας, πολλά ολίγοι όμως διετήρησαν τους προλεχθέντας κανόνας, και ολιγότατοι επέτυχον του σκοπού των· και δια τούτο άλλος μεν ήλπισε να την εύρη εις τα πλούτη, άλλος εις την μάθησιν, άλλος εις την πτωχείαν, άλλος εις την φιλαυτίαν· μερικοί πάλιν, εξετάζοντες τα ανθρώπινα περιστατικά, και απαντούντες πανταχόθεν εμπόδια και δυσκολίας, είπον ότι ο άνθρωπος δεν ημπορεί να είναι ευτυχής κατ ουδένα τρόπον· άλλοι δε, οπού δεν έλαβον επιμέλειαν να ερευνήσωσι όσον εχρειάζετο την υπόθεσιν, απεφάσισαν ευθύς ευθύς, ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ευτυχείς.

Ανάμεσα, λοιπόν, εις τοιούτον λαβύρινθον τοσούτων στοχασμών, άλλο, βέβαια, δεν ημπορεί τινάς να καταλάβη, ειμή μόνον ότι η ευτυχία του ανθρώπου στέκεται εις το να είναι ευχαριστημένος, και εξακολούθως, μην ημπορώντας να είναι κατά πάντα ευχαριστημένος, ούτε κατά πάντα ευτυχής ημπορεί να ονομασθή.

Όθεν, δια να ευτυχήση ο άνθρωπος όσον περισσότερον είναι δυνατόν, πρέπει πρότερον να εξαλείψη όσας αιτίας της δυσαρρεσκείας του ημπορέση, δηλ. να υπακούη εις την θέλησίν του. Αλλ επειδή οι άνθρωποι δεν έχουσιν όλοι τας αυτάς θελήσεις, είναι αναγκαίον οι ολιγότεροι να υπακούουν εις την θέλησιν των περισσοτέρων και μην όντας δυνατόν να είναι όλοι ευτυχείς, καν να είναι οι περισσότεροι.

Η ευτυχία μας λοιπόν κρέμαται από την διοίκησιν, η οποία ημπορεί να μας καταστήση ευτυχείς μόνον τότε, όταν αρέσκη των περισσοτέρων. Δια τούτο αναγκαίον είναι να εξετάσητε μαζί μου, ανάμεσα εις τας τόσας διοικήσεις, οπού την σήμερον έχουσιν οι άνθρωποι, ποία είναι η καλλιοτέρα, το οποίον δεν θέλει σας φανή δύσκολον, επειδή ηξεύρετε τον τρόπον, οπού σας προείπον, της δοκιμής της. Αφού δε εύρομεν την καλλιοτέραν διοίκησιν, τότε θέλομεν καταλάβει και τι εστί ελευθερία,

περί ης ο λόγος, και πόσων αξίων κατορθωμάτων και αρετών είναι πρόξενος, και τέλος πάντων εις τι συνίσταται η ομοιότης και η ομόνοια· οπού βεβαιωθέντες εις αυτά, να προσπαθήσωμεν να τα ξαναποκτήσωμεν, και να αναλαμπρύνωμεν το Γένος μας, το οποίον η τυραννία τόσον ημαύρωσεν.

Ο άνθρωπος είναι πεπροικισμένος από την φύσιν με το λογικόν, δια μέσου του οποίου συγκρίνει τα πράγματα αναμεταξύ των, και προκρίνει από αυτά όποιον τον ωφελεί περισσότερο, έχει δε μίαν κλίσιν προς το βελτίον, οπού πάντοτε τον παρακινεί, εις οποιανδήποτε κατάστασιν ήθελεν είναι, να ζητή μίαν καλλιοτέραν· ο πρώτος του λοιπόν και αναγκαιότερος στοχασμός είναι το να διαφυλάξη την ζωήν του και να την διαυθεντεύση όσον ημπορεί από κάθε εναντίον.

Έως οπού ο άνθρωπος ημπόρεσε να τραφή και να διαυθεντευθή μόνος του, έως τότε εσώθη η φυσική ζωή, και βέβαια η ευτυχεστέρα δια ημάς τους θνητούς. Αφού όμως ο ένας έκραξεν προς βοήθειάν του τον άλλον, το φυσικόν σύστημα ετελείωσεν, και ευθύς ήρχισεν, δια να ειπώ έτζι, το ελεεινόν θέατρον των ανθρωπίνων περιστάσεων.

Ίσως τινάς ήθελεν ερωτήσει, πόθεν προήλθεν η ανάγκη, οπού εβίασεν τον άνθρωπον να ζητήση βοήθειαν παρ άλλου· αλλά ήθελεν είναι το ίδιον να ερωτούσε τινάς, δια ποίον τέλος και δια τι το υπέρτατον Ον έκτισε την οικουμένην. Η μεγαλειτέρα αμάθεια είναι, αδελφοί μου, το να θέλη τινάς να μάθη εκείνα οπού δεν ημπορεί να καταλάβη. Όθεν, όποιος γνωρίζει τα όσα δεν δύναται να εννοήση και τα παραιτεί, είναι ο σοφώτερος των ανθρώπων.

Αφού λοιπόν έπαυσεν, ως είπον, το πρώτον σύστημα των ανθρώπων, εις το οποίον η φύσις ήτον αντί των νόμων, η γη όλη αντί των πολιτειών, και η θέλησις καθενός αντί των ηθών, αφού, λέγω, ο άνθρωπος δεν ηθέλησεν να ευχαριστηθή με την σημερινήν τροφήν, αλλ εζήτησε να προητοιμάση και δια την αύριον, και αφού τέλος πάντων απεφάσισε να ζήση μαζί με άλλους, έχασε την αληθή ευτυχίαν, και έγινε δούλος όχι μόνον του εαυτού του, και άλλων, αλλά και των ιδίων αψύχων πραγμάτων.

Πρώτη λοιπόν εστάθη, η αναρχία να φανερωθή ανάμεσα εις τους ανθρώπους. Ευθύς ο δυνατώτερος άρχισε να δώση νόμον του αδυνάτου, και οι περισσότεροι να αρπάζωσι το δίκαιον από τους ολιγοτέρους: εκεί φόνοι, εκεί αδικίαι, εκεί τέλος πάντων μύρια αναγκαία πλημμελήματα έως τότε αγνώριστα. Είδεν η ανθρωπότης το καλόν οπού έχασεν, αλλά δεν της ήτον πλέον δυνατόν να το ξαναποκτήση, και αναγκαίως εχρειάσθη να βασανισθή όχι ολίγον

καιρόν, έως οπού η σκία του θρόνου ήρχισε να απομωράνη τας ψυχάς των ανθρώπων, και ιδού η μοναρχία εμφανίσθη, η οποία ως πρόξενος και γεννήτρια της πολιτικής ανομοιότητος των ανθρώπων, μετ ου πολλού μεταβληθείσα εις τυραννίαν, έφερεν εις την γην όλα τα κακά οπού ημπορούσεν να δοκιμάση το ανθρώπινον γένος.

Ιδού ο τύραννος, ως ημίθεος, να δίδη τον θάνατον εις τους άλλους, και να χαρίζη την ζωήν όσων δεν θανατώνει. Ιδού τα ελαττώματα, όχι πλέον μισητά, αλλά επαινετά, και επιθυμητά. Ιδού η αδικία με το ξίφος εις την δεξιάν, να καταπατή την αρετήν, και να διώκη την δικαιοσύνην. Ιδού....

Αλλά, τέλος πάντων, αυτά τα ίδια κακά, και ανυπόφοροι δυστυχίαι εδίδαξαν την ανθρωπότητα να εύρη μίαν διοίκησιν, εις την οποίαν να επιτύχη την ανάπαυσίν της και την ευτυχίαν της· αυτή είναι λοιπόν εκείνη η διοίκησις, οπού εγώ θέλω να την ονομάσω Νομαρχίαν, η οποία, όσον περισσότερο οι άνθρωποι αγαπώσι την ευτυχίαν των, τόσοσιν αυτή στερεούται και φυλάττεται αμετάτρεπτος, ούσα η υστερινή μεταμόρφωσις, δια να ειπώ ούτως, των διαφόρων διοικήσεων, και η μόνη πρόξενος της αρετής, της ομοιότητος, και της ελευθερίας.

Πολλάκις βλέπομεν, να μην ακολουθούν τον ειρημένον κανόνα εις τας μεταβολάς των αι διοικήσεις, αυτό όμως προέρχεται από διαφόρους αιτίας, οπού το παρόν θέμα δεν συγχωρεί την εκτεταμένην των διήγησιν. Φθάνει μόνον να ηξεύρη καθείς, ότι οποιαδήποτε διοικήσις πρέπει να είναι μία από τας ειρημένας τέσσαρας, τας οποίας ως γενικάς κρίνω, και ότι η υστερινή είναι η καλλιοτέρα και αρμοδιωτέρα προς το ημέτερον ευ ζην.

Αυτήν λοιπόν ας εξετάσωμεν όσον δυνηθώμεν ακριβέστερα· και βέβαια εις αυτήν θέλομεν εύρει την ελευθερίαν διασωσμένην, και εξακολούθως, την είσοδον εις την ανθρωπίνην ευδαιμονίαν. Η νομαρχία, αδελφοί μου, ευρίσκεται τόσοσιν εις την δημοκρατίαν, καθώς και εις την αριστοκρατίαν, αι οποίαι εις άλλο δεν διαφέρουσι, ειμή μόνον, ότι η μεν δημοκρατία κλίνει εις την αναρχίαν, η δε αριστοκρατία εις την ολιγαρχίαν, η οποία πολλάκις είναι χειροτέρα και από την ιδίαν τυραννίαν. Επειδή όμως και εις τας δύο αυτάς διοικήσεις σώζεται η Ελευθερία, αδιάφορος είναι η εκλογή. Όθεν, κατά το πλήθος του λαού, και κατά το κλίμα, ποτέ μεν προτιμάται η μία, ποτέ δε η άλλη.

Αλλά τι εστί ελευθερία; Εις την αναρχίαν, ω Έλληνες, ελεύθεροι είναι μόνον οι ισχυρότεροι, εις μεν εις την μοναρχίαν, ουδείς δε εις την τυραννίαν, και όλοι εις την νομαρχίαν. Όθεν, κατά μεν τους πρώτους η ελευθερία άλλο δεν είναι, ειμή η εκτέλεσις της θελήσεως του καθενός, επειδή, ευρισκόμενοι χωρίς νόμους, και χωρίς κριτάς, ο μεν άρπαξ

ονομάζει τας αρπαγὰς του ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας του, ὁμοίως δε καὶ ὁ ἀσωτος τας ἀσωτίας του, καὶ ὁ κακὸς τας κακίας του.

Κατὰ δε τοὺς δευτέρους, ὡσάν ὁποῦ ἐπώλησαν τὴν ἐλευθερίαν τοὺς ἐνός, ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι με αὐτὴν τὴν λέξιν, εἰμὴ τας προσταγὰς του κυρίου των, καὶ εἶναι μόνον ἐλεύθεροι δια νὰ τον υπακούωσι. Ὁ τύραννος δε καὶ οἱ δούλοι του ἀγνοοῦσι παντάπασιν τοιαύτην λέξιν, ἐπειδὴ ποτέ δὲν τὴν ἐδοκίμασαν, δια νὰ ἔχουν ἰδέαν περὶ αὐτῆς.

Υπὸ τῆς νομαρχίας, τέλος πάντων, ἡ ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς ὅλους, ὡσάν ὁποῦ ὅλοι κοινῶς τὴν ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους διέταξαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ υπακούοντάς τοὺς καθεὶς υπακούει εἰς τὴν θέλησίν του, καὶ εἶναι ἐλεύθερος. Ἰδοὺ λοιπόν, ὁποῦ κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ υπακοή εἰς τοὺς νόμους, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρά ἡ αὐτὴ νομαρχία. Αὐτὴ εἶναι, ἀγαπητοί μου, ἐκείνη ἡ ἐλευθερία, ὁποῦ ἄλλοι μὲν ἀστοχάστως ἐνόμιζον τὴν ἀπώλειαν, ἄλλοι δε παραφρόνως τὴν ἀπειθειαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς ἡ ἀπαιδευσία ἐδίδασκε τὸν καθένα, ἀφευκτὰ ἀποτελέσματα τῆς δουλείας, ἡ ὁποία ἐβαρβάρωσεν τοὺς ἀνθρώπους, κατέφθειρεν τὰ ἦθη, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἡμεῖς διαφέρομεν τόσον ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, ὁποῦ εἰς μερικοὺς φαινόμεθα ἀλλοτρίου γένους.

Φευ! που εἶσαι, ἐλευθερία ἱερά! που νόμοι! που νομοδοταί! Ὅσον γνωρίζομεν τὴν ἀληθὴ σημασίαν σου, τόσον αὐξάνει ὁ πόθος μας εἰς τὸ νὰ σε ἀπολαύσωμεν. Ἐσύ εἶσαι ἡ μήτηρ των μεγάλων ἀνδρῶν, συ ὁ στύλος τῆς δικαιοσύνης, συ ἡ πηγὴ τῆς εὐτυχίας. Ἐ, πόσον καλὸν λείπει ἐκείνων, ὁποῦ σε υστεροῦνται! Πόσον θέλουν κλαύσει ὅσοι μέχρι τούδε δὲν σε ἐγνώριζον!

Ἡμεῖς δε, ναι ἱερά Ἐλευθερία, με τοὺς ὀδόντας μας θέλομεν συντρίψει τας ἀλύτους μας, δια νὰ τρέξωμεν πρὸς ἀπάντησίν σου. Εἶναι ἀδύνατον αἱ ἐλληνικαὶ ψυχαὶ νὰ κοιμηθοῦν πλέον εἰς τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας! Ὁ λαμπρὸς ἦχος των ἀρμάτων των πάλιν θέλει ἀκουσθῆ πρὸς κατατρόπωσιν των τυράννων των, καὶ ταχέως.

Ἀλλά, πρὶν εἰσέλθω εἰς τὴν ἐπαρίθμησιν των καλῶν τῆς αὐτῆς νομαρχίας, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ σας φανερώσω τι προλαβόντως περὶ τῆς ὁμοιότητος των ἀνθρώπων, καὶ τούτο δια νὰ μην ἀπατηθῶσιν ὅσοι ἠθέλαν νομίσει νὰ εὕρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν διοίκησιν μίαν ἀπόλυτον ὁμοιότητα.

Τρεῖς εἶναι λοιπόν αἱ αἰτίαι τῆς ἀνομοιότητος των ἀνθρώπων, ἀδελφοί μου, ἀγκαλά καὶ αὐτοὶ νὰ διαφέρωσι κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἡ ἰδία φύσις, ἡ ὁποία ἄλλους μὲν ἔκαμεν δυνατῆς

κράσεως, και άλλους αδυνάτου, εχάρισε μερικών περισσότερον πνεύμα, και άλλων τινών ολιγότερον, και ούτως οι άνθρωποι διαφέρουσιν εν πρώτοις αναμεταξύ των κατά φυσικόν τρόπον.

Η δε δευτέρα είναι η ανατροφή, δια της οποίας ο άνθρωπος αποκτά τας αρετάς και την σοφίαν, ήτοι τα καλά ήθη. Όθεν, οι άνθρωποι διαφέρουσιν ακόμη και κατά τα ήθη.

Η τρίτη, τέλος πάντων, είναι η τύχη, και ούτως ο πτωχός διαφέρει από τον πλούσιον.

Η αναρχία, λοιπόν, κατέστησε κατ αρχάς την απλήν φυσικήν ανομοιότητα ανυπόφορον, και εξακολούθως η μοναρχία, και μετ αυτής η τυραννία, ηθέλησαν να μετριάσουν οπωσούν την φυσικήν ανομοιότητα, και αιφνιδίως επροξένησαν εις την ανθρωπότητα την ακατάστατον και φοβεράν ανομοιότητα των ηθών τε και της τύχης, οπού θεωρώντας την σήμερον τινάς τους ανθρώπους, πρέπει να ανατριχιάζη από τοιούτον ελεεινόν θέαμα, ευρίσκοντας πολλά μεγαλειέραν διαφοράν από ένα άνθρωπον εις άλλον, παρά από τον άνθρωπον εις ένα ζώον(α).

Άλλο μέσον δεν ήτον λοιπόν να παρηγορήση την ανθρωπότητα, εις τόσον κακήν κατάστασιν ευρισκομένην, παρά μία καλή διοίκησις, και δια τούτο η νομαρχία, χωρίς να θελήση ματαιίως να κάμη όλους δυνατούς, όλους πεπαιδευμένους, όλους πλουσίους, η τουναντίον, εμετρίασε μόνον με τους νόμους την φυσικήν ανομοιότητα, και τόσον καλώς εξίσωσε τας λοιπάς, ώστε οπού έκαμε να χάρωνται οι άνθρωποι μίαν εντελή ομοιότητα, αγκαλά και κατά φύσιν ανόμοιοι. Αυτή έδωσεν ευθύς τόπον των δυνατών, να διαυθεντεύσουν την πατρίδα των, επαρηγόρησεν τους αδυνάτους, με το σκήπτρον της δικαιοσύνης, εδίδαξε τους ατάκτους να εύρωσι την ευτυχίαν των εις την χρηστοθήειαν, εβράβευσεν τους καλοηθείς, και τέλος πάντων, χωρίς να εμποδίση το ακατάστατον του συμβεβηκότος, ετίμησε μόνον την αξιότητα του υποκειμένου, και ούτως μη καταφρονούσα τον πτωχόν, απεδίωξε από τον πλούσιον την λύσσαν των χρημάτων.

Και ιδού, πάραυθα, ο στρατιώτης να γίνηται ήρωσ, ο πολίτης να κερδίζη την ζωοτροφίαν του, χωρίς να ζημιώση τον αδελφόν του, ο πτωχός να μην βλέπη την πτωχείαν του ως ατιμίαν, και ο πλούσιος να μην στοχάζεται πλέον τα πλούτη του ως αρετοδοχείον, αλλ απαξάπαντες να ευρίσκωσι την ευχαρίστησίν των χωρίς τον παραμικρόν κόπον, και να ευτυχώσι.

Διότι, είναι φανερόν, οπού όταν ο αδύνατος δεν βλάπτεται από τον δυνατόν, δεν τον θλίβει η αδυναμία του, ο πτωχός δε, βλέποντας την αδιαφορίαν των λοιπών εις τα τυχηρά αποκτήματα, δεν τον λυπεί η υστέρησις των, και ούτως όλοι ευρίσκονται ευχαριστημένοι, συνζώσι όμοιοι, και ελεύθεροι, ως αδελφοί τινες εις τον πατρικόν των οίκον, και καθώς τούτοι διαυθεντεύουσι τους γονείς των και τους αγαπώσι, ούτως και εκείνοι χύουσι το αίμα των δια την αγάπην της πατρίδος των και δια την φύλαξιν των νόμων των.

Οι νόμοι, δια μέσου των οποίων εις την νομαρχίαν χαίρονται οι άνθρωποι μίαν απόλυτον πολιτικήν ομοιότητα, αγαπητοί μου, είναι εις την διοίκησιν, ως η ψυχή εις το σώμα· αυτοί δίδουσι την κίνησιν εις τα πολιτικά σώματα, και ο καλός νομοδότης είναι ο αξιώτερος και τιμιώτερος των ανθρώπων.

Δια των καλών νόμων αποκαταστώνται χρηστά τα ήθη των πολιτών, και όσον περισσότερο είναι καλοηθής ο λαός, τόσον ευκολοτέρως υπακούονται οι νόμοι. Αυτοί ενώνουσι με θαυμασίαν τέχνην, την μερικήν με την κοινήν ωφέλειαν, και προετοιμάζουσι τους πολίτας εις την αρετήν και εις την δόξαν, από την πλέον τρυφεράν ηλικίαν των, δια μέσου μιας ανατροφής, αληθούς και γλυκείας.

Η ανατροφή των νέων είναι ο κυριώτερος στοχασμός των νομοδότων. Ο θαυμασιώτερος και νουνεχέστερος νομοδότης, οπού μέχρι της σήμερον εφάνη εις τον κόσμον κατά πάντα τρόπον, εστάθη βέβαια ο μέγας Λυκούργος, ο οποίος δεν ηπατήθη να στοχασθή τους ανθρώπους, καθώς έπρεπε να ήτον, αλλά γνωρίζοντάς τους οποίας λογής είναι, τους απεκατέστησε, όσον ήτον το δυνατόν, καλλιστέρους.

Η ανατροφή, δια να ειπώ ούτως, είναι μία δευτέρα φύσις εις τον άνθρωπον, και, δια τούτο, πρέπει να αρχίση μαζί με την ζωήν του. Η Ελλάς μας παρασταίνει μύρια παραδείγματα της καλής ανατροφής των προγόνων μας. Τα γυμναστήρια ήτον ανοικτά εις όλους, κοινώς και αδιαφόρως, προς φωτισμόν των όλων.

Αλλά πως, ίσως τινάς ήθελεν ερωτήσει, ημπορεί ένας πτωχός πατήρ να δώση των τέκνων του μίαν τοιαύτην ανατροφήν; Ε! τοιαύτη ερώτησις ηξεύρω από ποίους θέλει αρχίσει. Βέβαια, οι τοιούτοι είναι υπό τυραννίας.

Ας μάθουν λοιπόν όλοι οι πτωχοί πατέρες, ότι υπό της νομαρχίας καθείς ημπορεί να ζήση καλά, και χωρίς να είναι πλούσιος. Οι νόμοι προβλέπουν εις τους μη έχοντας. Τα τέκνα όλων είναι της πατρίδος τέκνα, και αυτή τα ανατρέφει, τα γυμνάζει, και τα προκόπτει, δια τούτο

και αυτά την αγαπώσι δια ευγνωμοσύνην, και δια τούτο, τέλος πάντων, προτιμάται αυτή η διοίκησις, η οποία όχι μόνον δεν έχει τα κακά, οπού φυλάττουσιν αι άλλαι, αλλά και πλημμερεί από καλά, καλά επιθυμητά, ωφέλιμα, και αναγκαία.

Ποίος δεν καταλαμβάνει τώρα, αδελφοί μου, ότι εις την νομαρχίαν μόνον ευρίσκεται η ευτυχία μας, και ότι η ελευθερία και η ομοιότης είναι τα πρώτα και κύρια μέσα της ανθρωπίνης ευδαιμονίας; Βέβαια, ουδείς. Πολλοί όμως, αν και καταλαμβάνουσι, ότι καλόν πράγμα είναι η ελευθερία, δεν ημπορούσι να καταλάβωσι, με την ιδίαν ευκολίαν, πόσον αναγκαία είναι εις τον άνθρωπον. Και δια τούτο, σας παρακαλώ να με ακροασθήτε.

Ο Ζευς, λέγει ο φιλόσοφος ποιητής Όμηρος, υστερεί το ήμισυ του λογικού από ένα λαόν υποδουλωμένον, εις τρόπον οπού φαίνεται φανερώς, ότι ενόμιζεν τους δούλους να είναι μιας διαφορετικής φύσεως, και πολλά κατωτέρας ικανότητος από τους ελευθέρους. Τόσον δε αναγκαίαν την ελευθερίαν έκρινε εις τον άνθρωπον, οπού χωρίς αυτήν δεν μπορούσε να ονομασθή άνθρωπος.

Η ελευθερία λοιπόν, ω Έλληνες, εις ημάς είναι, ως η όρασις εις τους οφθαλμούς. Αν ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος, δεν είναι δυνατόν να γνωρίση την διαφοράν του από τον δούλον, και εξακολούθως είναι αναγκαίον πράγμα εις τον δούλον να γνωρίση την ελευθερίαν, δια να μισήση την δουλείαν, και να την αποστραφή.

Ας μην σας φανή λοιπόν παράξενον, αν ο σκλάβος δεν γνωρίζει παραχρήμα την ηδύτητα της ελευθέρας ζωής. Αυτός, ημπορεί να παρομοιασθή εις ένα άρρωστον, ο οποίος αποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητόν, ωσάν να μην ήτο πλέον συνθεμένον από τα ίδια πράγματα, οπού πρότερον του ήρεσκον. Αναγκαία λοιπόν του είναι η υγεία.

Η ελευθερία είναι περισσότερο αναγκαία εις τον δούλον, οπού ασθενεί κατά την ψυχήν, και μην γνωρίζοντας εις τι συνίσταται αυτή η πρόσκαιρος ζωή, ζη δια να τρώγη, και είναι ωσάν να μην είναι.

Στοχασθήτε, αγαπητοί μου, ότι, οποίας καταστάσεως και αν είναι ο δούλος, πρέπει εξ ανάγκης να είναι δυστυχής. Ει μεν πλούσιος, φοβείται να μην πτωχύνη, ει δε πτωχός, λυπείται, ότι να μην είναι πλούσιος.

Ο ενάρετος υπό της δουλείας χλευάζεται, ο φιλαλήθης δεν εισακούεται, εκεί η τιμή συνοδεύει με την πτωχείαν, η αρετή με την αδιαφορίαν· η δυσπιστία, ο φθόνος και το μίσος είναι άφευκτα γεννήματα της δουλείας, και αποκαταστώσι εις τον νουν των δούλων την

εμπιστοσύνην, την φιλίαν, και αυτήν την φιλανθρωπότητα, πάντως ανωφελή, και πολλάκις επιζήμια.

Πως λοιπόν, είναι δυνατόν ο ταλαίπωρος δούλος, ο οποίος, αφού εγεννήθη μέχρι τέλους της ζωής του, άλλο δεν έμαθε, παρά να υποτάσσεται εις έναν άλλον, πως, λέγω, ημπορεί να καταλάβη, ότι η φύσις μας έκαμεν όλους ομοίους, και ότι οι νόμοι πρέπει να βλέπωσιν αδιαφόρως όλους τους πολίτας; Πως είναι δυνατόν εκείνος ο σκληροτράχηλος τύραννος να στοχασθή ποτέ, και να καταπεισθή, ότι όποιος νομίζει να ανέβη εις τον θρόνον, δια να γίνη μεγαλειότερος των άλλων, αποκαταστείται υποδεέστερος;

Πως, τέλος πάντων, είναι δυνατόν, αγαπητοί μου, - ε! ταλαίπωρος ανθρωπότης! - πως είναι δυνατόν, λέγω, εκείνος ο σκλάβος, οπού πάντοτε τύπτεται, και γυμνός, πεινασμένος, και αδικημένος, υπακούει, ως οι βόες τω γεωργώ, κατά χρέος και κατά συνήθειαν, συχνάκις δε ο κύριος είναι ποταπότερος του δούλου, πως, λέγω, είναι δυνατόν να γνωρίση αυτός, ότι αυτός ο ίδιος πρέπει να είναι εν μέρος του όλου, και ότι η ζωή του χρησιμεύει εις όλους, και ότι ο θάνατός του;... πως, εν ενί λόγω, να αγαπήση την ελευθερίαν, όντας δούλος, και να γνωρίση την ανάγκην της αποκτήσεώς της;

Φευ! αυτός βέβαια, νομίζει, και αφεύκτως νομίζει, ότι εγεννήθη σκλάβος, και ούτε τολμεί καν να κακοτυχήση την γένναν του. Ω, πως ήθελε μείνει εκστατικός ο τοιούτος, αν ένας ελεύθερος ήθελε του ειπεί: τυφλέ και ανόητε άνθρωπε, μάθε ότι η φύσις είναι μία, και ότι δεν διαφέρει εις ουδέν ο τύραννός σου από εσένα. Τα περιστατικά και η κακή διοίκησις μόνον σε κατέστησαν τόσοσιν διαφορετικόν, οπού σχεδόν, όσον διαφέρει ο χαλκός από τον άργυρον, τόσοσιν και συ διαφέρεις από τον κύριόν σου· άνοιξον τους οφθαλμούς του νοός σου, δύστυχε θνητέ, ίδε ότι ο ουρανός βρέχει δια όλους, η γη βλαστάνει δια όλους, τα φυσικά χαρίσματα είναι κοινά, και συ, ταλαίπωρε, να νομίζης έναν άλλον όμοιόν σου ως ένα θεόν, να τρέμης έμπροσθέν του, και να του πωλήσης το αξιώτερον δώρον της φύσεως, την ελευθερίαν σου! Πως ημπορείς... και άλλα τοιαύτα.

Τι στοχάζεσθε να ήθελε του αποκριθή ο σκλάβος, ω αγαπητοί; Βέβαια, η ήθελε τον νομίσει τρελλόν, η δεν ήθελε καταλάβει τίποτες· και πως ημπορούσεν, αν δια μίαν στιγμήν ήθελε γνωρίσει την αλήθειαν, να υποφέρη τας αλύσους του; Πως ήτον δυνατόν να ιδή ο φυλακωμένος ανοικτήν την θύραν της φυλακής του, και να μην φύγη; Αδύνατον, βέβαια, ήθελεν είναι ένα παρόμοιον.

Ιδού λοιπόν, πόσον αναγκαία είναι η ελευθερία εις τον άνθρωπον, δια να γνωρίση το είναι του. Ο δούλος, αδελφοί μου, δεν γίνεται ποτέ ελεύθερος, αν δεν γνωρίση τι εστί ελευθερία, και όστις αγνοεί την ελευθερίαν, αγνοεί το είναι του. Ο δούλος, πιστεύσατέ μοι το αδελφοί, ποτέ δεν στοχάζεται, ότι είναι όμοιος με τον κύριόν του, αλλά είναι σχεδόν βέβαιος, ότι αυτός πρέπει να είναι δούλος, και εκείνος κύριος. Βαβαί!

Πως φλογίζεται όμως η καρδιά εκείνων, οπού γνωρίζουσι την ελευθερίαν, και δεν την έχουσι. Εκείνοι αληθώς τυραννούνται, και εξακολούθως εκείνοι μόνον γνωρίζουσιν εντελώς την ανάγκην τοιούτου καλού. Εις αυτούς πρέπει να ελπίζωσιν οι υπόδουλοι λαοί, επειδή αυτοί τρόπον τινά μετριάζουν την ασχημότητά των, ως μερικά κτίρια μίαν καταδαφισμένην πόλιν στολίζουν.

Αυτοί λοιπόν, ας διδάξουσι την αλήθειαν, και ας καταπείσωσι μίαν φοράν τους αγαπητούς μου Έλληνας να γνωρίσωσιν, ότι μόνη η δουλεία είναι πρόξενος των όσων κακών αυτοί πάσχουσι, και ας καταλάβουν πόσον τους είναι αναγκαία η ελευθερία, δια να ζήσωσι όσον το δυνατόν ευτυχείς, επειδή χωρίς αυτήν δεν ημπορούν να έχουσι ούτε δικαιοσύνην, ούτε ομοιότητα, ούτε αγάπην, και εν ενί λόγω ουδεμίαν αρετήν. Τουναντίον δε, εις την ελευθέραν ζωήν η αξιότης τιμάται, έκαστος συμπολίτης ευρίσκει το καλόν του εις το καλόν των άλλων. Εκεί, καθείς είναι μέρος του όλου, εκεί η αρετή δοξασμένη, εκεί η ανδρεία γνωρισμένη, εκεί η αγαθότης ενεργημένη, εκεί η φιλία φυλαττομένη, εκεί η τιμή αξιοτίμητος, ο κριτής απροσωπόληπτος, ο κρινόμενος μόνος, νόμοι οι διαυθεντευταί, νόμοι οι δικασταί, η αθωότης απτόητος, η τιμωρία δικαία, η αντίμειψις κοινή, και μύρια άλλα χρηστά κατορθώματα, οπού χάριν συντομίας δεν αναφέρω.

Και ποίος δεν βλέπει πόσον είναι αναγκαία η ελευθερία; Ο ενάρετος θέλει γνωρίσει την ανάγκην και θέλει προκρίνει την ελευθέραν ζωήν, οπού βλέπει να είναι η αρετή τιμημένη και δοξασμένοι οι ενάρετοι. Ο γενναίος τη ψυχή, και αυτός δεν θέλει εύρει δισταγμόν, βλέποντας τους ελευθέρους λαούς να αιωνιάζωσι τα ονόματα των γενναίων ανδρών, και των ηρώων.

Ποίος, οποιασδήποτε καταστάσεως, τέλος πάντων, δεν θέλει γνωρίσει το μέγα όφελος της ελευθέρας ζωής; Εις αυτήν ο πραγματευτής ευρίσκει ασφάλειαν εις το έχειν του· ο τεχνίτης έπαινον εις τα έργα του και ποιήματά του· ο υπανδρευμένος βεβαιότητα εις την τιμήν του· ο νέος ευρύχωρον οδόν εις το να διευθύνη την φυσικήν κλίσιν του, και να δείξη την αγχίνοιάν του· ο στρατιώτης έχει αναμφίβολον την

ευεργεσίαν εις τας ηρωϊκάς πράξεις του· ο πτωχός δεν φοβείται ατιμίαν, αλλ ευρίσκει συμπάθειαν και βοήθειαν εις τας δυστυχίας του, και ουχί ύβρεις και ανυποληψίαν· τέλος πάντων, κάθε καλός άνθρωπος βλέπει φανερά την ανάγκην της ελευθέρας ζωής, και μόνον ο κακός θέλει προκρίνει την υπόδουλον· αυτό είναι φανερόν, αδελφοί μου, και εσείς πολλά καλά πρέπει να το καταλάβητε.

Όντας φανερόν λοιπόν, ότι μόνον η ελευθερία αποκαταστεί τους ανθρώπους εναρέτους, και εμφυτεύει εις τας καρδίας όλων των πολιτών την άμιλλαν προς το ευ πράττειν, δια τούτο εις μόνον τας ελευθέρας πολιτείας γεννώνται τα μεγάλα υποκείμενα, και ιδού το πως η ελευθερία είναι πρόξενος των μεγάλων κατορθωμάτων.

Και καθώς εν άνθος ευώδες, όταν γεννάται ανάμεσα εις τα δάση, όπου κανείς δεν το βλέπει, η καταβιβρώσκειται από τα θηρία, η κατασήπεται από τον καιρόν, τοιούτης λογής ακολουθεί και εις τας υποδουλωμένας πόλεις, εις τας οποίας, όταν ευρίσκεται κανένα άξιον υποκείμενον, μην έχοντας τον τρόπον να εμφανισθή, αποθνήσκει, χωρίς τινάς να γνωρίση την αξιότητά του.

Δια τούτο και η ιστορία παντελώς σχεδόν, η πολλά σπανίως μας αναμνήνει υποκείμενα άξια, υπό της δουλείας, τουναντίον δε πλουσιοπαρόχως εξιστορεί μύρια ονόματα μεγάλων ανδρών ελευθέρων πολιτειών, ωσάν οπού μία ελευθέρα πολιτεία είναι προς τα άξια υποκείμενά της, ως εν καλλιεργημένον περιβόλεον προς τα άνθη του, τα οποία και γνωρίζονται, και χρησιμεύουσι, και επαινώνται.

Αλλά, πόσας φορές πρέπει να εκφωνήσω, ότι η ελευθερία είναι αναγκαιοτέρα και από την ιδίαν ύπαρξιν εις τον άνθρωπον! Αυτή γαρ αποκαταστεί γλυκείαν την ζωήν, αυτή γεννά διαυθεντευτάς της πατρίδος, αυτή νομοδότας, αυτή εναρέτους, αυτή σοφούς, αυτή τεχνίτας, και αυτή μόνον, τέλος πάντων, τιμά την ανθρωπότητα.

Πόσοι, άραγε, άνδρες άξιοι γεννώνται εις την Ελλάδα, αλλά καθώς γεννώνται, ούτως και αποθνήσκουν, μην έχοντες τα αναγκαία μέσα εις το να κατορθώσουν μεγάλα πράγματα(α).

Ω Έλληνες! οι ελεύθεροι λαοί τιμούσι τους αξίους ανθρώπους, και ζώντας και μετά θάνατον, ζώντας μεν, με το κοινόν σέβας, με τους αληθείς επαίνους, με γενναία βραβεία, με ενδόξους στεφάνους, οπού προσφέρουσιν εις αυτούς, θανόντας δε, με την αιώνιον μνήμην.

Εις τους ναούς, εις πυραμίδας, εις στύλους, ευρίσκειται εγκεχαραγμένον το όνομά των, και καθείς βλέπει πάντοτε τον θανόντα ήρωα, η ζωγραφισμένον, η εις άγαλμα, και βλέποντάς τον, ευκόλως

παρακινείται εις το να δουλεύση πιστώς την πατρίδα του, και μετά πάσης χαράς να θυσιάση την ζωήν του δια την σωτηρίαν της. Κάθε συμπολίτης θεωρώντας την μορφήν του θανόντος ήρωος, λέγει εις τον εαυτόν του: ε! άμποτες να αποκατασταθώ και εγώ άξιος τοιαύτης δόξης, και να αθανατίσω το όνομά μου.

Αλλ εις την νομαρχίαν φθάνει μόνον ο πόθος προς το ευ πράττειν, και μύρια είναι τα μέσα της επιδόσεως, και αναμφίβολα. Που να εύρη τινάς τοιαύτην άμιλλαν υπό δουλείας; Πως να αποκτήση δόξαν ο ενάρετος, εκεί οπού η αρετή καταφρονείται και ατιμάζεται; Προς απόδειξιν δε τούτων και προς κατάπεισιν, παρακαλώ τους αναγνώστας να λάβωσιν μόνον εις τας χείρας των την ιστορίαν των προγόνων μας. Αυτή είναι ένας καθρέπτης αψευδής των ανθρωπίνων πραγμάτων. Δι αυτής φωτίζεται ο αμαθής, και ο στοχαστικός δι αυτής προβλέπει σχεδόν τα μέλλοντα, επειδή οι άνθρωποι όταν ευρίσκονται εις τας ίδιας περιστάσεις, πάντοτε όλοι κάμνουσι τα ίδια πράγματα.

Ας λάβη επί χείρας λοιπόν ο δύσπιστος τον αξιάγαστον Πλούταρχον, και Ξενοφώντα τον ηδύτατον, δια να μάθη πόσα ο ανθρώπινος νους ημπορεί να πράξη εις ελευθέραν πολιτείαν, και να ιδή εν ταυτώ, ότι όσα φαίνονται αδύνατα εις τους δούλους, μόλις είναι δύσκολα εις τους ελευθέρους και μεγαλοψύχους άνδρας.

Η ιστορία, αδελφοί μου, πάλιν σας το ξαναλέγω, είναι το ευκολώτερον μέσον εις το να καταλάβητε πόσων μεγάλων κατορθωμάτων είναι πρόξενος η ελευθερία. Αυτή, τέλος πάντων, η ιστορία είναι ο πλέον σοφός διδάσκαλος εις τους ανθρώπους, οπού αγαπώσι να μάθωσι την αλήθειαν, και μάλιστα οι νυν Έλληνες, οπού τοσαύτην έχουσι χρείαν.

Ανάμεσα εις πολλά άλλα αποτελέσματα της ελευθερίας, οπού θέλουσι σας προξενήσει θαυμασμόν, ω αδελφοί μου, όταν αναγνώσετε τας νίκας των προγόνων μας, και συγκρίνετε την ποσότητά των με την ποσότητα των εχθρών των, βέβαια θέλετε μείνει έκθαμβοι, και ίσως ίσως τινές θέλει αμφιβάλλουσι. Αφήνοντας λοιπόν κατά μέρος τα όσα άλλα, οπού θέλει σας φανούσι παράξενα, αγαπώ μόνον να σας ειπώ τι προλαβόντως περί του πολέμου, αγκαλά και να μην είναι ο τόπος τοιαύτης ομιλίας εις τον παρόντα λόγον, ούτε εγώ ικανός όσον χρειάζεται εις το να την εκφράσω, μ όλον τούτο ελπίζω να μη σας δυσαρέση.

Ο πόλεμος ποτέ μεν είναι δίκαιος, ποτέ δε άδικος, και αυτό κρίνεται από τας αιτίας, οπού τον προξενούν. Είναι δίκαιος, παραδείγματος χάριν, όταν κινείται προς διαυθέντευσιν της ίδιας ζωής και ελευθερίας, άδικος δε, όταν ένας φθονερός και άρπαξ, συναθροίζοντας μαζί του, η

δια χρημάτων, η δια τινων άλλων ουτιδανών μέσων, τινάς κακοτρόπους και κακοήθεις άνδρας, ορμεί εναντίον των ιδίων του συμπατριώτων, κλέπτει, αρπάζει, λεηλατεύει και ασπλάγχχνως καταφθείρει το παν, δια να χορτάση την λύσσαν της φιλαργυρίας του, η της κενοδοξίας του.

Αν θελήσωμεν να ανέβωμεν εις την παλαιότητα των απελθόντων αιώνων, και να εξετάσωμεν με ακρίβειαν τα συμβεβηκότα των ανθρώπων, θέλομεν εύρει βέβαια τον πόλεμον τόσον παλαιόν, όσον την αυτήν ανθρωπότητα, και θέλομεν ιδεί, ότι δια πολλούς αιώνας εχρησίμευσεν δια νόμος, επειδή ο καθείς εκδικείτο μόνος του, και ούτως, από τον πόλεμον άδικον, του ορμήσαντος, εγεννήθη ο πόλεμος δίκαιος, της διαυθεντεύσεως.

Είναι όμως αναντίρρητον, ότι, υποθέτοντας τρεις άνδρας της αυτής δυνάμεως, και εις τον αυτόν τόπον, οι δύο εξ ανάγκης πρέπει να νικήσουν τον ένα. Αυτή η ανάγκη λοιπόν εδίδαξε εις τους ολιγοτέρους μυρίους τρόπους και τέχνας προς διαυθέντευσίν των εναντίον των περισσοτέρων.

Αλλ επειδή η ζωή των τεχνών, δια να ειπώ ούτως, είναι μεγάλη καταπολλά, δια τούτο και η νηπιότης αυτών είναι μακρά· όθεν εχρειάσθησαν πολλοί αιώνες, έως τον καιρόν των Αιγυπτίων, Περσών, και τέλος πάντων των αξίων προγόνων μας Ελλήνων, εις τον οποίον η τέχνη της διαυθεντεύσεως σμικρύνουσα τον φόβον εις τους ολιγοτέρους, και αυξάνουσα τας δυσκολίας εις τους περισσοτέρους, εσύστησεν, τρόπον τινά αφ εαυτού της, την θαυμασίαν επιστήμην η τέχνην της τακτικής. Δια μέσον δε των κανόνων αυτής και ενασχολήσεως μερικών αξιολόγων υποκειμένων απεκατεστάθη τόσον εντελής εις τους Έλληνας, οπού δια πολλούς αιώνας ενίκησαν εχθρούς δεκαπλασίως μεγαλειτέρας ποσότητος κατά τον αριθμόν, και εξακολούθως ετρόμασαν σχεδόν όλην την οικουμένην.

Αι νίκαι των ολιγοτέρων εναντίον των περισσοτέρων, ημπορούν να παρομοιασθώσι εις τα πειράματα της μηχανικής, εις τα οποία εκείνος ο θεατής, οπού αγνοεί τας αιτίας, μένει έκθαμβος. Ποίος από αυτούς θέλει πιστεύσει τον μηχανικόν, οπού λέγει ότι με εν βάρος έως δέκα, σηκώνει εν άλλο ως δέκα χιλιάδες(α); Αναγκαίον, λοιπόν, είναι να τους καταπέιση με παραδείγματα και αποδείξεις· ούτως και εις την τακτικήν, λέγοντας ένας αρχιστράτηγος, ότι οι δέκα πολλάκις νικούσι τους εκατόν, δυσκόλως θέλουν πιστεύσει οι αγνοούντες την αυτήν τέχνην· πλην φέροντας αυτών χίλια παραδείγματα τόσον των παλαιών, καθώς και των νέων, αναμφιβόλως πρέπει να καταπεισθώσι(β).

Εγώ όμως παραιτώ τα περισσότερα χάριν συντομίας, μάλιστα οπού παρεμπρός θέλει παρησιασθώσι διάφοροι αιτία εις το να αποδείξω την διαφοράν των ελευθέρων στρατευμάτων από των υποδουλωμένων, και μόνον το παράδειγμα του Λεωνίδα θέλω αναφέρει, το οποίον αρκετώσ αποδεικνύει την γενναιότητα και μεγαλοψυχίαν, οπού η ελευθέρα ζωή εμφυτεύει εις τας καρδίας των ανθρώπων, ούσαι αυταί αι δύο αρεταί η πρώτη και αναγκαιοτέρα βάσις της πολεμικής επιστήμης.

Αυτός, λοιπόν, ο μέγας Λεωνίδα, ευρισκόμενος με δύο χιλιάδας εις το στενόν των Θερμοπύλων, και βλέποντας το πλήθος των εχθρών του Περσών να πλησιάζη, ευθύς απεφάσισε να θυσιασθή υπέρ της σωτηρίας της Ελλάδος πατρίδος του, και ούτως εκλέξας μόνον τριακοσίους Σπαρτιάτας, ανέπεμψεν τους λοιπούς εις τα οπίσω, έπειτα έστρεψεν προς τους τριακοσίους και τους είπεν:

«Δεύτε, αδελφοί μου! η ελευθερία της πατρίδος μας κρέματα σήμερα από την ανδρείαν μας. Ας μην δειλιάση τινάς έμπροσθεν τόσων εχθρών· αυτοί, αν είναι πολλοί, είναι όμως άνανδροι και θηλυμανείς. Οι βάρβαροι θέλουν τρομάξει, αφού ιδούν τους Έλληνας να ορμήσουν εναντίον των. Ας υπάγωμεν λοιπόν. Η δόξα τοιαύτης επιχειρήσεως δεν είναι καθημερινή, αλλά σπανίως συμβαίνει· ας μην χάσωμεν τοιαύτην τιμήν, ας αιωνιάσωμεν τα ονόματά μας, και ας ευφημίσωμεν την πατρίδα μας. Εγώ έχω χρέος να θυσιασθώ δι αυτήν, και εσείς είσθε συμπατριώται μου, ούτε αλλέως ημπορείτε να στοχασθήτε, ούτε διαφορετικώς από εμένα. Η ζωή του αληθούς πολίτου πρέπει να τελειώνη η δια την ελευθερίαν του, η με την ελευθερίαν του». Αλλά πως να εκφράσω τον ενθουσιασμόν εκείνου του ήρωος, και τον ένθερμον ζήλον των επακολουθών αυτού; Τα τοιαύτα, ω Έλληνες, δεν γράφονται, ούτε διηγούνται, αλλά μόνον αισθάνονται.

Όθεν, μόλις οι λοιποί τον άφησαν να τελειώση τον λόγον του, και λαμβάνοντας καθείς τα ίδια άρματα, ομοθυμαδόν και με ανήκουστον ανδρείαν, ώρμησαν κατά των εχθρών των. Ούτε άλλο έβλεπον παρά την δόξαν της νίκης, την χαράν των συμπατριώτων των, την ανανδρίαν των εχθρών των, και την αθανασίαν του ονόματός των. Και εν ροπή οφθαλμού απέκτεινον πλήθος βαρβάρων, και φονευθέντες με τα άρματα εις τας χείρας έως εις τον ύστερον, ητοιμάσαν εις τους συμπατριώτας των την εντελή νίκην κατά των εχθρών των, οίτινες φοβηθέντες από τα αποτελέσματα τόσων ολίγων Ελλήνων, μόλις ετόλμησαν να δοκιμάσουν την ανδρείαν των λοιπών.

Ούτως δε η γενναία απόφασις του αιμνήτου Λεωνίδα έγινε πρόξενος της καθολικής ελευθερίας της Ελλάδος και ανυποφόρου εντροπής των

βαρβάρων. Ω της μεγαλοψυχίας σου, θαυμάσιε Λεωνίδα, ω της λαμπράς σου τύχης, πανολβία Ελλάς! Ιδού ο καρπός των καθημερινών αγώνων των τέκνων σου. Ιδού τα θαυμαστά αποτελέσματα των φοβερών νόμων του μεγάλου Λυκούργου. Ιδού, τέλος πάντων, ο σκοπός των γυμνάσεων, δια μέσου των οποίων οι πολίται δια παντός ευρίσκοντο εις ένα πόλεμον, ο οποίος, αγκαλά και πλαστός, εδίδασκε όμως με μεγάλην ευκολίαν τα αναγκαϊότερα μαθήματα της στρατιωτικής τέχνης, η οποία ενωμένη με την μεγαλοψυχίαν έφερεν εις τέλος και επίτευξιν τα πλέον δύσκολα επιχειρήματα.

Η τακτική εις το στράτευμα, ω αδελφοί μου, είναι ως η ψυχή εις το σώμα, και είναι βεβαιωμένον απ όλους τους μεγάλους πολεμάρχους, ότι δέκα χιλιάδες στρατιώται καλώς γυμνασμένοι και οδηγούμενοι από αρχιστράτηγον άξιον, ημπορούν να νικήσουν είκοσι χιλιάδας εχθρούς, και περισσότερους της ίδιας ανδρείας, πλην αμοίρους της τακτικής.

Η επιστήμη των αρμάτων δεν είναι, βέβαια, τόσον εύκολος, όσον τινές ίσως νομίζουσι, αλλά μάλιστα μία από τας πλέον δυσκολωτέρας. Ω, πόσον οι προπάτορές μας ηγωνίζοντο, εκ νεαράς των ηλικίας, δια να μάθωσιν την πολεμικήν τέχνην! Δια μέσου λοιπόν αυτής οι ολιγότεροι νικώσι τους περισσότερους, η σπανιότης όμως των μεγάλων αρχιστρατήγων αρκετώς αποδεικνύει την δυσκολίαν εις το να αποκτήση τινάς αξίως τοιούτον όνομα, και ακούσατε την αιτίαν.

Ο αληθής αρχιστράτηγος πρέπει να ενώση εις πολλά φυσικά χαρίσματα πολλάς αρετάς και μαθήσεις. Πρέπει, λέγω, εν πρώτοις να έχη την καρδίαν σταθεράν και άφοβον, δια να μη δειλιάση εις οποιονδήποτε κίνδυνον ήθελεν ευρεθή, και να μην αφήση εις την τύχην, όσα ημπορεί να εκτελέση ο ίδιος· να είναι αγχίνους, δια να προβλέπη εν καιρώ τω δέοντι τα επιτηδεύματα και βουλάς του εχθρού· να είναι άοκνος, δια να προλαμβάνη κάθε ευκαιρίαν, και έως την παραμικράν, αι οποίαι εις τον πόλεμον συχνάκις συμβαίνουν, και αι παραμικραί αμέλειαι, πολλάκις, προξενούν μεγάλας καταστροφάς.

Να είναι δίκαιος και φιλαλήθης, δια να απολαύση το θάρρος και αγάπην των στρατιώτων του. Πρέπει να τιμά και να βραβεύη την αξιότητα, εις όποιον υποκείμενον ήθελεν την επιτύχει, δια να παρακινήση τοιουτοτρόπως εις την οδόν της δόξης και τους παραμικροτέρους.

Να παιδεύη κατά τους νόμους, και άνευ προσωποληψίας τινός τον πταίστην, όποιος και αν είναι, δια να αποδιώξη τον προς το κακόν στοχασμόν από αυτούς. Να ακροάζεται τας γνώμας όλων, και να διορθώνη τα ίδια σφάλματα, δια να λατρεύεται, να ειπώ ούτως, από

τους πιστούς του στρατιώτας(α), και τέλος πάντων να γνωρίζη τον τόπον του πολεμικού θεάτρου, ως το ίδιον του οσπίτιον, δια να αποφεύγη κάθε ένεδραν του εχθρού, και να απατά τους στοχασμούς του.

Ο εντελής αρχιστράτηγος πρέπει ακόμη να γνωρίζη την γλώσσαν των εχθρών του, και τας φυσικάς κλίσεις των, να γνωρίζη κατά μέρος τον αρχιστράτηγον αυτών, και την αξιότητά του, εν ενί λόγω όλας τας στρατιωτικάς γυμνάσεις, της τε ιππικής και του πεζού στρατεύματος, και τούτο δια να προστάζη ορθώς, και να υπακούεται ευθύς. Ωσάν οπού όποιος αρχιστράτηγος η οποιουδήποτε άλλου μεγάλου επαγγέλματος άνθρωπος, δεν υπακούεται, τας περισσοτέρας φορές το σφάλμα είναι εδικόν του, επειδή όποιος ηξεύρει να προστάζη, αναμφιβόλως και υπακούεται(α).

Τοιαύται γυμνάσεις και μαθήσεις, με πολλές άλλας, οπού χάριν συντομίας δεν αναφέρω, ενεργούντο με πάσαν προσοχήν και τελειότητα παρά των προγόνων μας, και αυταί εσύνθετον την τέχνην του πολέμου, ήτοι την τακτικήν.

Περί δε των στρατιωτών είναι αναγκαίον να γνωρίζουν, δια της πράξεως, εντελώς, την γύμνασιν των αρμάτων, και να βαδίζουν τακτικώς, να υπακούουν ευθύς εις τας προσταγάς των αρχηγών, αι οποίαι πρέπει να είναι όσον το δυνατόν βραχύλογοι.

Τέλος πάντων, πρέπει να είναι συνηθισμένοι εις το να υποφέρουν κάθε κόπον, αλλά τα τοιαύτα δια μέσον της καλής διοικήσεως μόνον αποκτώνται, και μόνη η ελευθερία είναι πρόξενος και πρώτη αιτία των μεγάλων κατορθωμάτων.

Η τακτική όμως δεν συνίσταται μόνον εις το να ηξεύρη τινάς πως να πολεμήση εις ανοικτήν πεδιάδα, επειδή ήθελεν αποκατασταθή καθ όλου ανωφελής, όταν ο εχθρός ήθελεν ευρεθή περισφαλισμένος εις ένα κάστρον, η περιφυλαγμένος μέσα εις δύσβατα όρη και δάση. Όθεν, η τακτική περιέχει τα του πολέμου άπαντα, και μάλλον τα περί της διαυθεντεύσεως, εις την οποίαν χρεία είναι η τέχνη μόνη να αναπληρώση την έλλειψιν της δυνάμεως, η και να την υπερέβη.

Η διαυθέντευσις είναι, λοιπόν, το δυσκολώτερον μάθημα της τακτικής, και δια μέσου της καλής διαυθεντεύσεως, συχνάκις οι εκατόν δεν νικώνται από τους χιλίους. Η νίκη στέκεται, ως καθείς το εννοεί, εις το να θέση τινάς απέναντι του δυνατού το δυνατότερον, αλλ η τέχνη μόνη διδάσκει τον αρχιστράτηγον να τα γνωρίση.

Δι ο των αρμάτων η επιστήμη είναι διεξοδικωτάτη, και χρειάζεται εν πόνημα όχι μικρόν περί αυτής, δια το οποίον οι νυν Έλληνες μεγάλην χρείαν έχουσι και άμποτες κανέννας φιλογενής να το κατορθώση, δια να μάθωσιν όλοι, πόσον η τέχνη του πολέμου είναι μεγάλη, και να κλαύσουν πικρώς, βλέποντες τους ετεροφύλους, οίτινες εδανείσθησαν τας τέχνας και επιστήμας από τους προγόνους μας, να μας καταφρονώσι τόσο και αψηφίζωσι. Αλλά δι ολίγον θέλουσι χαρή εις την αγνωμοσύνην των, ελπίζω.

Η διαυθέντευσις των Σουλιώτων κατά του της Ηπείρου τυράννου, αρκετώς θέλει τους αποδείξει, ότι η Ελλάς γεννά ακόμη Λεωνίδας και Θεμιστοκλείς. Ω, πόσον θέλουν μείνει έκθαμβοι, όταν αναγνώσουν τα θαυμαστά κατορθώματα του μεγάλου Φώτου, εκείνου, λέγω, του ήρωος του Σούλιου και όλων των Σουλιώτων, των οποίων η ανδρεία, η μεγαλοψυχία, και ο ζήλος περί της ελευθερίας της πατρίδος των, αθανάτισαν το όνομά των, και έφερον εις απελπισμόν χίλιας φοράς τον εχθρόν τους τύραννον, τον αχρειέστατον λέγω Αλή!

Η Ελλάς, ουχί! ουχί! δεν είναι πάντως υστερημένη από μεγάλους ανθρώπους· η διαυθέντευσίς των δια δεκαπέντε χρόνους, περιέχει τοσαύτας και τοιαύτας ηρωϊκάς πράξεις, ώστε παράδοξον ήθελε φανή και εις ημάς τους ιδίους, αν δεν είμεθα μάρτυρες αυτόπται των κατορθωμάτων των. Αυτοί ήτον μόνον χίλιοι και δια τόσους χρόνους καθημερινώς σχεδόν συνεκρότου πολέμους μετά του τυράννου εχθρού των, ο οποίος, δια πολλές φορές, εκινήθη εναντίον των με έως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, και πάντοτε ενικήθη.

Έπρεπε, βέβαια, να έζη ο Θουκυδίδης η ο Ξενοφών, δια να γράψη την ιστορίαν αυτών των πολέμων και τας κακίας αυτού του αιμοβόρου τέρατος, οπού, έως από τους 1787 μέχρι της σήμερα, δεν έπαυσεν από του να τυραννή τους ταλαιπώρους Ηπειρώτας και Θετταλούς, σκληρώς και ασπλάγχως. Αυτός, αφού ήρπασε με διάφορα πονηρά μέσα το ανεξάρτητον κράτος της Ηπείρου και Θετταλίας, και γνωρίζοντας κατά πράξιν τα προς την τυραννίαν δέοντα, εσκεπάσθη κατ αρχάς με το ένδυμα της υποκρίσεως, και ούτως, πλανώντας με ψευδείς επαίνους και πλουσιοπάροχα ταξίματα τους άρχοντας και προεστούς, ηπάτησεν σχεδόν όλους, και καθείς ενόμισε δια ολίγον καιρόν, να ευρήκεν εις αυτόν η εύκαρπος γη της Ηπείρου και Θετταλίας και οι κάτοικοι αυτών ένα διαυθεντευτήν και ένα πατέρα.

Αλλ αφού ο άσπλαγχνος και σκληρός τύραννος εστερέωσε την δυναστείαν του, έρριψεν ευθύς την σκέπην της προσποιήσεως, και παραχρήμα εξατμήθη όλη η δυσωδία της τυραννίας του. Τότε οι

Ηπειρώται άνοιξαν τους οφθαλμούς των, αλλά, φευ! δεν είδον άλλο, ειμή τον φοβερόν θρόνον του τυράννου επάνω εις τας κεφαλάς των. Κεχαυνωμένοι ουν από την τυραννικήν μέθην, δεν απεφάσισαν εν καιρώ να συντρίψουν τοσούτον ζυγόν· όθεν και ηύξησεν βαθμηδόν και εστερεώθη τόσον, ώστε οπού ο ίδιος τύραννος θαυμάζει δια την αναισθησίαν των δούλων του(α). Ούτε εις την γενικήν ιστορίαν ευρίσκεται παρόμοιός του. Ω, της ταλαιπωρίας σου ανθρωπότης! ω, ανυπόφορος εντροπή! ω, θέαμα ελεεινόν.

Ανάμεσα όμως εις τας τυραννικάς του ψευδείς δόξας, ίσως ενόμιζεν ο ωμότατος τύραννος να είναι ανίκητος, ούτε να εσώζετο πλέον εις την γην της δυναστείας του τινάς, οπού να ήθελεν του εναντιωθή. Αλλ ιδού, της ελευθερίας το ξίφος, εις την ιδίαν αυτήν γην, του αποδεικνύει την φυσικήν μικρότητα της τυραννίας, και τον αποκαταστεί ποταπότερον του ιδίου του τυραννικού ονόματος. Δεν του χρησιμεύουν πλέον, αι συνηθισμένοι του απάται, ούτε χρήματα, ούτε δόλοι, δια μέσου των οποίων δια παντός ενίκησεν και κατέφθειρε τους ανάνδρους και ανοήτους εχθρούς του.

Εν μικρόν χωρίον, το προειρημένον λέγω θαυμαστόν Σούλι, έφερεν εις φως την αλήθειαν, οπού οι υπό της δουλείας αγνοούσι, ήτοι την μεγαλειότητα των κατορθωμάτων της ελευθερίας. Οι Σουλιώτες, άνδρες συνηθισμένοι εις τον θεληματικόν κόπον μιας ησύχου ζωής, ανυπόδουλοι, εξ αρχής της κατοικήσεώς των εις εκείνα τα υψηλά βουνά, έζουν ευτυχείς μακρά από την πολυτέλειαν και κακοήθειαν των διεφθαρμένων πολιτειών, ανδρείοι ως ελεύθεροι, φιλόξενοι ως Έλληνες, και στρατιώται ως διαυθεντευταί της πατρίδος των. Αυτοί, λέγω, οι ήρωες, η τιμή της υποδουλωμένης Ελλάδος, και βεβαία αρχή τε και πρόξενος της πλησίον ελευθερώσεώς της, παρακινούμενοι από τον θεϊόν έρωτα της ελευθερίας και πατρίδος των, εταπείνωσαν την αυθάδειαν του τυράννου, πολεμούντες τον αδιακόπως και νικούντες τον, και ούτως εδιαυθέντευσαν δια δεκαπέντε χρόνους την πατρίδα των, με ανήκουστον θάρρος και μεγαλοψυχίαν.

Τις άλλη, παρακαλώ, ημπορούσε να ήτον η αιτία, ειμή ο έρωσ της ελευθέρας ζωής; Μήπως δεν ήτον και άλλα χωρία εις την Ήπειρον, άξια να εναντιωθώσι του τυράννου; Διατί τάχατες όλα κλίνουν τον αυχένα; Δεν ήτον, ίσως και μεγαλείτερα, και εις ιδίαν καλήν τοποθεσίαν, καθώς το Σούλι; Ε! φανερά είναι, αδελφοί μου, η αιτία: όσα υποδουλώθησαν παρ αυτού, ήτον και πρότερον υποδουλωμένα, και μόνον άλλαξαν τύραννον. Το Σούλι όμως, μόνον το Σούλι, δεν υποτάσσεται, αλλ

αψηφεί τον τύραννον· όσον αγαπά την ελευθερίαν του, τον πολεμεί, τον νικά, και τον καταπατεί με τους πόδας του.

Εις αυτό λοιπόν, ας στρέψουν τους οφθαλμούς των οι δούλοι, δια να καταπεισθούν εις τα τερατουργήματα της ελευθερίας. Εις αυτό θέλουν ιδεί ενθουσιασμένους από τον θείον έρωτα της πατρίδος, ου μόνον τους άνδρας και νέους, αλλά και τους γέροντας, και τα παιδιά και αυτάς τας ίδιας γυναίκας. Θέλουν ακούσει την φοβεράν φωνήν της θαυμαστής Μόσχως, η οποία, ανάμεσα εις τον πολεμικόν θόρυβον, πολεμούσα και τρέχουσα, βλέπει έμπροσθέν της φονευμένον τον υιόν της, και εγκαλιάζουσα με ένθερμον αγάπην το νεκρόν σώμα του: «καλότυχε, λέγει, συ, ω υιέ μου, οπού τόσον τιμίως απέθανες. Το όνομά σου εγράφη εις τον κατάλογον της αθανασίας». Ασπάζουσα δε το αιματωμένον ηρωϊκόν του πρόσωπον, χαίρεται δια τοιούτον διαυθεντευτήν της πατρίδος, οπού εγέννησε, και λαβούσα το ίδιόν του σπαθί, ορμεί κατά των δειλών και μισθωτών δούλων του τυράννου, και εκδικεί τον θάνατόν του μόνη της.

Ας ιδούν τον άλλον ήρωα, οπού δια την σωτηρίαν της πατρίδος του παραδίδεται εκουσίως εις τον τύραννον δια ενέχυρον των συνθήκων των μετ αυτού, και ύστερον απ ολίγον καιρόν, θέλοντας ο άπιστος τύραννος να τον ξαρματώση, αυτός φονεύεται μόνος του.

Και, τέλος πάντων, βλέποντες εν τόσον μικρόν χωρίον, από μόνον χιλίους διαυθεντευτάς, χωρίς τινα μάθησιν, ούτε προητοιμασίαν, να φυλάττεται σώον δια τόσους χρόνους, εναντίον ενός τυράννου τόσον μεγάλου, ας συλλογισθούν προσεκτικώς, οποίων μεγάλων κατορθωμάτων είναι πρόξενος η ελευθερία, και ας βεβαιωθώσι πλέον, ότι μόνον το όνομα της ελευθερίας φθάνει, δια να δειλιάση τας ανάνδρους καρδιάς όλων των μιαρών τυράννων της γης.

Ε! πόσον ήθελε το αποδείξει εμπράκτως, ο αείμνητος Έλλην, ο Ήρωσ, ο μέγας, λέγω, και θαυμαστός Ρήγας, αν μία ανέλπιστος προδοσία δεν ήθελε τον θανατώσει! Αυτός ο αξιάγαστος ανήρ ήτον εστολισμένος από την φύσιν με όλας τας χάριτας των μεγάλων υποκειμένων, ευφυής, αγχίνους, και άοκνος, ωραίος τω σώματι, και ωραιότερος τω πνεύματι, δίκαιος, και εξακολούθως, αληθής φιλέλλην και φιλόπατρις. Εξ αρχής ουν επιχειρίσθη το εμπορικόν επάγγελμα εις αλλοτρίαν γην, αλλ ο θείος έρωσ της πατρίδος του Ελλάδος, την οποίαν έβλεπεν υπό δουλείας, τοσοούτον αδίκως βασανιζομένην, μην συγχωρώντας, εις τοιούτον άνδρα τοιαύτας μικράς ασχολίας, ανεβίβαζε τας ελπίδας του εις άκρον, και έως από την νεαράν ηλικίαν του προεμελέτει

κατορθώματα ηρωϊκά, και μόνον ανέμενε την ποθουμένην ευκαιρίαν, δια να τα βάλη εις έργον.

Όθεν, γνωρίζοντας την χρείαν της μαθήσεως, δεν έπαυσεν από το να αγωνισθή, ως ουδείς άλλος, εις τας επιστήμας, και εις ολίγον καιρόν έμαθεν εντελώς τας χρησιμωτέρας. Τότε λοιπόν, ήρχισε να βάλλη θεμέλιον εις το μέγαλον κτίριον, σπού ητοιμάζε. Και κατ αρχάς εσύνηθεσε εις την ημετέραν διάλεκτον, με ακροτάτην σαφήνειαν, τους δώδεκα Γεωγραφικούς Πίνακας της Ελλάδος, και διάφορα άλλα επωφελή πονήματα έδωσεν εις φως, ιδίοις αναλώμασι, προς φωτισμόν των συναδελφών του Ελλήνων. Έπειτα δε, συλλέγοντας το έχειν του όλου, και συνδρομητάς επιτυχών και συνεργούς, ητοιμάσε, κηδεμόνως και μετά πάσης της καλής τάξεως, όλα τα αναγκαία, και εις ακμήν έφερεν βεβαίως επιδόσεως.

Αλλά, φευ, της βασκάνου και φθονεράς τύχης των Ελλήνων! Ότε ο της Ελλάδος ελευθερωτής ήτον έτοιμος δια να μισεύση προς κατατρόπωσιν των τυράννων αυτής, και να συνθλάση τας αλύσους, σπού την φυλάττουσιν υπό της δουλείας, με μίαν γενικήν επανάστασιν και επανόρθωσιν των ταλαιπώρων συμπατριώτων του, όταν λέγω ο άξιος Ρήγας βλέποντας τα πάντα έτοιμα, ως εβούλετο, εκαλοτύχιζε τον εαυτόν του, δια μίαν τόσον τιμίαν και μεγάλην επιχείρησιν, και επρόσμενε να ιδή ογλήγορα ελευθέραν την Ελλάδα άπασαν, εξαλειμμένον δε το οθωμανικόν κράτος· όταν, τέλος πάντων, σχεδόν βέβαιος δια το καλόν τέλος του έργου του, εστοχάζετο εις την μέλλουσαν ευτυχίαν της πατρίδος του, και ευφραίνετο, τότε ένας προδότης, ο ουτιδανώτερος των ανθρώπων, ο πλέον μιαρός σκλάβος της γης, αναιτίως και παραλόγως, τον παραδίδει εις χείρας των τυράννων, και η Ελλάς χάνει εις αυτόν ένα αντιλήπτορα και σωτήρα της.

Αλλ αν η φθονερά τύχη έκλειψεν την ελευθερίαν της Ελλάδος με την ζωήν τοιούτου ήρωος, δεν ημπόρεσεν όμως να εμποδίση τον αναγκαίον και φοβερόν κρότον, σπού η φήμη τοιαύτης επιχειρήσεως ανέπεμψεν εις τας ακοάς των Ελλήνων, ούτε ημπόρεσε, λέγω, να εκλείψη εις την όρασίν των την λαμπρότητα τοιούτου έργου. Το αθών αίμα του Ρήγα προετοίμασε την ταχείαν εξάλειψιν των βαρβάρων τυράννων, και ογλήγορα θέλουσιν εμφανισθή, βέβαια, οι οπαδοί του. Τότε δε θέλομεν αποδείξει εμπράκτως την προς αυτόν ευγνωμοσύνην μας, υψώνοντες εις το κέντρον της ελευθέρας Ελλάδος στεφάνους δόξης και θριάμβους εις μνημόσυνον αυτού του μεγάλου ανδρός, ως αρχηγού και πρώτου συνεργού εις την της Ελλάδος ελευθέρωσιν.

Ίσως, τινές των Ελλήνων, μην στοχαζόμενοι εις βάθος τα ανθρώπινα πράγματα, νομίζουσιν, εις τον εαυτόν των, ως μάταιον τον σκοπόν αυτού του μεγάλου ανδρός. Αφήνοντας λοιπόν κατά μέρος όλους εκείνους τους δισχυρογνώμονας, οίτινες δεν καταπείθονται, ειμή εις τους ιδίους των στοχασμούς, και, εξακολουθώς, μην εξετάζοντας τας ετέρων γνώμας, μένουν πάντοτε σταθεροί εις την αμάθειάν των, παρακαλώ, όσους την αλήθειαν αγαπήσι να μάθωσι, και να κρίνωσι δικαίως, να συλλογισθούν ότι η τύχη εις τοιαύτας επιχειρήσεις έχει άκραν δύναμιν, ωσάν οπού το παραμικρόν συμβάν εις τας μεγάλας υποθέσεις δύναται πολλάκις να ανατρέψη το παν, και κανένα άλλο παράδειγμα δεν μας το βεβαιοί περισσότερον, όσον το θλιβερόν συμβεβηκός του Ρήγα.

Αυτός ο αξιάγαστος ανήρ, γνωρίζοντας αρκετώσ την ποταπότητα και δειλίαν του μιαρού συντρόφου του, του αχρειεστάτου, λέγω, προδότου Οικονόμου, με τοσαύτην επιμέλειαν έκρυψεν εις αυτόν τα προμελετήματά του, οπού καθόλου ο χυδαιότατος δεν υπωψίαζεν.

Αλλά, φευ, της ατυχίας! Ολίγας ημέρας ύστερον από τον μισευμόν του Ρήγα, έφθασεν μία γραφή του, και έπεσεν εις χείρας αυτού του προδότου του, ο οποίος, ανοίγοντάς την, ανέγνωσεν εις αυτήν σχεδόν τα πάντα, και παραχρήμα τρέχει και τον προδίδει.

Ιδού λοιπόν, οπού η τύχη, ήγουν μερικά αναγκαία συμβεβηκότα, οπού ο ανθρώπινος νους δεν δύναται να προϊδή, ανέτρεψε και ηφάνισε όλα τα προμελετήματα και κατορθώματα του μεγάλου Ρήγα, και εξακολουθώς είναι βέβαιον, ότι όσον άξιος και αν είναι ο άνθρωπος, δεν ημπορεί ποτέ να προϊδή τα πάντα, μάλιστα δε εις τοιαύτας επιχειρήσεις η τύχη έχει μεγάλον μέρος, ως προείπον, καθώς ο εσφαγιασμός του μεγάλου Ρήγα μας το βεβαιοί.

Επειδή, αγκαλά και η φρόνησίς του να εστάθη μεγάλη, η καταδρομή της τύχης μόνον έφθασε, να αφάνιση τον σκοπόν του, και να αφήση την Ελλάδα μέχρι της σήμερον υπό της δουλείας. Ταχέως όμως, η σάλπιγξ της ελευθερίας θέλει αντιβοήσει εις την ελληνικήν γην, και αφεύκτως, καθώς κατωτέρω δειχθήσεται.

Ιδού λοιπόν οπού απεδείχθη, αγκαλά και συντόμως, πλην με σαφήνειαν και αλήθειαν, τι εστί ελευθερία, οπόσον είναι αναγκαία εις την ανθρώπινον ευδαιμονίαν, και οπόσων μεγάλων κατορθωμάτων πρόξενος. Τώρα δε φανερόν αποκαθίσταται το αμέτρητον χρέος, οπού έχουσιν οι ελεύθεροι λαοί, εις το να την διαυθεντεύωσι με το ίδιον αίμα των, και τοιούτον χρέος, ως προερχόμενον από ευγνωμοσύνην, δια τούτο και το εκπληρούσι παντοτινά και με άκραν ευχαρίστησιν.

Η ευγνωμοσύνη, ω Έλληνες, είναι τόσον γλυκεία αρετή, οπού μισητότερον πράγμα από τον αγνώμονα δεν είναι εις τον κόσμον, και τόσον είναι φυσική αυτή η αρετή, δια να ειπώ ούτως, οπού τα ίδια ζώα την διατηρώσι με άκραν ακρίβειαν. Είναι δε εν χρέος του ευεργετηθέντος η ευγνωμοσύνη, και ούτως ευκόλως γεννάται εις τας καρδίας όλων των ελευθέρων ανδρών, ωσάν οπού μύριαι είναι αι χάριτες, οπού παρά της πατρίδος της χορηγούνται. Αλλά, δια να καταλάβητε ω Έλληνες, ευκολώτερα, την μεγαλειότητα τοιούτου χρέους, και την ζέσιν με την οποίαν οι ελεύθεροι λαοί το εκπληρούσι, αναγκαίον είναι να μάθητε πρότερον την αληθή σημασίαν της λέξεως «Πατρίς», και τότε θέλετε καταλάβει, πόσον αναγκαία εξακολουθήσις είναι ο προς αυτήν έρωσ, και τα εξ αυτού παραγόμενα θαυμάσια έργα.

Πατρίς είναι μία λέξις, δια της οποίας όλοι κοινώς εννοούσι την γην, εις ην εγεννήθησαν, οι μόνον ελεύθεροι όμως δύνανται να καταλάβωσι την μεγάλην αυτής σημασίαν, και δια τούτο οι δούλοι αδιαφόρως προφέρουσι τοιούτον όνομα. Ω! πόσον διαφέρομεν από τους προγόνους μας οι ταλαίπωροι! Εκείνοι, όταν ώμνυον εις την πατρίδα των, έτρεμον, και εφύλαττον τοιούτον όρκον μέχρι θανάτου, ημείς δε ούτε καν δια όρκον νομιζομεν τοιαύτην λέξιν, και αυτό, αδελφοί μου, προέρχεται από την δουλείαν, η οποία ούσα αντικειμένη καθ όλα εις την ελευθερίαν, όσα έργα εις την μίαν δοξάζονται, εις την άλλην καταφρονώνται, και όσα εις εκείνην πολλά ευλαβούνται, εις ετούτην ως ουδέν λογίζονται.

Τα ονόματα, αγαπητοί μου, λαμβάνουν την σημασίαν από την ιδιότητα των πραγμάτων, εις τα οποία αναφέρονται. Όθεν, αν τινάς δεν γνωρίζει το πράγμα, εις ουδέν του χρησιμεύει η ονομασία του. Και καθώς ο εκ γενετής αόμματος, προφέροντας τα ονόματα όλων των χρωμάτων, ουδέν εννοεί, επειδή δεν είδε ποτέ τα χρώματα, ούτως και οι νυν Έλληνες με το «Πατρίς» άλλο δεν εννοούσι, ειμή την γην εις την οποίαν εγεννήθησαν, επειδή τους λείπει η ελευθερία.

Η λέξις «Πατρίς» ερέθιζε εις την ενθύμησιν των προγόνων μας όλας τας ιδέας των καλών της ελευθερίας, και όλην την ευδαιμονίαν της ζωής των(α). Και δια τούτο, όλοι ομού, εις την πατρίδα των μόνον εύρισκον την ευτυχίαν των, και δι αυτήν μόνον εφύλαττον την ζωήν των, την οποίαν εθυσίαζον εις κάθε της χρείαν. Θαυμάζουν οι δούλοι, βλέποντες τους ελευθέρους στρατιώτας να αψηφώσι τοσούτον τον θάνατον, και να ορμώσι με ανέκφραστον θάρρος εις απάντησίν του.

Δεν μου φαίνεται, λοιπόν, άχρηστον, να σας φανερώσω εν συντόμω τας αιτίας, μάλιστα νομίζω, να είναι αναγκαιότατον, δια να μάθωσιν όσοι το

αγνοούσιν, ότι ο ελεύθερος αγαπά την ζωήν του, ως και ο δούλος, και περισσότερο. Αν δε, εις διαυθέντευσιν της πατρίδος του, με τόσην αδιαφορίαν την θυσιάζει και με ευχαρίστησιν, αυτό ακολουθεί με το να αγαπά περισσότερο την πατρίδα του από την ζωήν του, η δια να ειπώ καλλίτερα, με το να μην ξεχωρίζη την πατρίδα του από την ζωήν του, το οποίον εις τους δούλους δεν ευρίσκεται.

Η ύπαρξις, βέβαια, είναι κατά πολλά γλυκεία, και η ζωή είναι το τιμιώτερον πράγμα εις τον άνθρωπον. Ανόητος, λοιπόν, ήθελεν είναι όποιος δεν την νομίζει τοιαύτην. Αλλά, πως τοσοῦτοι, δια μικρόν τι, κινδυνεύουν αυτήν την ζωήν των, και ουκ ολίγοι αυτόκτονοι αποκαθίστανται; Όθεν, είναι φανερόν, ότι αν και η ζωή, είναι το τιμιώτερον πράγμα του ανθρώπου, η ευτυχία όμως και το καλώς έχειν του είναι πολλά περισσοτέρας τιμής άξια και από αυτήν την ιδίαν του ζωήν.

Η ύπαρξις ευφραίνει, όταν ο άνθρωπος ζη ευχαριστημένος, και όταν χωρίς θλίψεις και βάσανα, απερνά τον καιρόν της υπάρξεώς του ελευθέρως, με ησυχίαν, χωρίς κυρίους ούτε των έργων του, ούτε των λόγων του, τέλος πάντων, όταν ζη ευτυχής. Αλλ οποίαν ηδύτητα ημπορεί να εύρη ο ταλαίπωρος δούλος εις αυτήν την ζωή του, όταν ούτε να ομιλήση, ούτε καν να στοχασθή ημπορεί, ως βούλεται;

Δια να φυλαχθή όμως το ανθρώπινον γένος εις τοσαύτας δυστυχίας, και δια να μην αυτοφονευθούν οι περισσότεροι, όντες υπό της δουλείας, το υπέρτατον Ον εμφύτευσεν εις τας καρδιάς όλων των ανθρώπων μίαν κλίσιν προς το βελτίον, δηλαδή την ελπίδα, επειδή μου φαίνεται αδύνατον, ω Έλληνες, να ημπορούσε να ζήση ο δυστυχής, και μάλλον ο δούλος ούτε μίαν ημέραν, αν αυτό το φυσικόν δώρον, αυτή, λέγω, η ελπίς δεν ήθελε τον παρηγορή διηνεκώς, και δεν ήθελε του βαστά, δια να ειπώ ούτως, την θανατηφόρον μάχαιραν, τόσας φορές, οσάκις η δυστυχία του τον βιάζει, να την κινήση εναντίον του.

Όταν όμως η δυστυχία υπερβαίνει τας δυνάμεις του πάσχοντος, τότε η ελπίς παύει, και ο πάσχων θανατούται. Μία ασθένεια, παραδείγματος χάριν, ανίατος και πολυχρόνιος και ανυπόφορος, αποκαταστεί αυτόκτονα τον άρρωστον, καθώς φονεύει ένα γεννήτορα μία βεβαία και μεγάλη ένδεια, η οποία υστερεί την ζωοτροφίαν των τέκνων του και της συζύγου του. Τα πάθη, προς τούτοις, της ψυχής, με τα οποία είναι πεπρωκισμένος ο άνθρωπος, έχουν την ιδίαν δύναμιν, και συχνάκις πολλά μεγαλειότεραν, από τας καθ αυτό χρείας του ανθρώπου, και δια τούτο βλέπομεν πολλάκις ένα εραστήν να φονεύεται δια την απιστίαν

της φίλης του, καθώς και ένας φιλάργυρος θανατούται, όταν του κλεφθή ο θησαυρός του, και ούτως καθεξής.

Φανερόν είναι λοιπόν, ότι τα πάθη και αι δυστυχίαι, όταν αυξάνουσι περισσότερον από τας δυνάμεις του πάσχοντος, τότε η ελπίς αφανίζεται, και εξακολουθως ο πάσχων φονεύεται. Αλλά, τα πάθη και αι φυσικαί κλίσεις και διαθέσεις των ανθρώπων είναι διάφοροι και πολυποίκιλοι, δια τούτο, άλλος μεν τρέχει με θάρρος και χωρίς φόβον εναντίον δέκα εχθρών, ευρισκόμενος δε αυτός ο ίδιος εις ταξίδιον δια θαλάσσης, τρέμει εις κάθε παραμικρόν αύξημα του ανέμου, και ο ναύκληρος, εξ εναντίας, οπού τόσον μεγαλοψύχως πολεμεί με τας τρικυμίας, φοβείται να απαντήση ένα εχθρόν και να πολεμήση.

Ποίος, με άκραν ησυχίαν και αδιαφορίαν, μονομάχεται συχνά, και θεωρεί με όμμα απτόητον τον θάνατόν του εις το άκρον του αντικειμένου άρματος, αλλά φεύγει από το στρατιωτικόν σώμα απέναντι του εχθρού. Και ούτως, καθείς διαφέρει του άλλου.

Ανάμεσα όμως εις τα ανθρώπινα πάθη, το μόνον οπού να παρακινή όλους ομοίως, και το ανώτερον, είναι η φιλοδοξία. Δια μέσον της αληθούς φιλοδοξίας, αποκαθίστανται ήρωες οι ελεύθεροι, των οποίων όλη η δόξα συνίσταται εις την διαυθέντευσιν της πατρίδος των και της ελευθερίας των.

Τη αληθεία προξενεί θαυμασμόν, εις όποιον στοχάζεται τα όσα βλέπει να ακολουθούν, και τα όσα οι ιστορικοί διηγούνται να ηκολούθησαν, να βλέπη, λέγω, να πολεμούν δούλοι με δούλους, ελεύθεροι με ελευθέρους, και δούλοι με ελευθέρους, να φονεύωνται αλλήλων των τόσον ασπλάγχχνως, και τας περισσοτέρας φορές, χωρίς μεγάλας αιτίας. Τι, άραγε, να τους παρακινή εις αυτόν τον αμοιβαίον αφανισμόν, ω Έλληνες;

Δια μεν τους ελευθέρους, λοιπόν, θέλει παύσει ο θαυμασμός σας, αφού ενθυμηθήτε τα άνω ρηθέντα περί αυτών, αφού, λέγω, στοχασθήτε, ότι ο ελεύθερος είναι παρακινήμένος από την δόξαν. Αυτός φονεύεται δια να διαυθεντεύση την πατρίδα του, θυσιάζεται δια να διαφυλάξη τους νόμους του, και πολεμεί δια να διατηρήση την ελευθερίαν του. Ο ελεύθερος, ω Έλληνες, δεν ηξεύρει να ζήση αλλεωτρόπως, ειμή ελευθέρως· λοιπόν, αγοράζει την ζωήν του, δια να ειπώ ούτως, με τον θάνατόν του, ούτε καν αμφιβάλλει, ότι άνευ ελευθερίας είναι ζωή δι αυτόν.

Ο ελεύθερος λαός, ω αγαπητοί μου, ημπορεί να παρομοιασθή εις μίαν φαμίλιαν. Οι νόμοι εις τους πολίτας είναι ως οι γεννήτορες εις τα ίδια

των τέκνα, και καθώς αυτά έλαβον από την ιδίαν φύσιν το απαραίτητον χρέος εις το να διαυθεντεύσουν τους γονείς των, ούτως και οι συμπολίται δια μέσον της ελευθερίας χρέος έχουσι να διαυθεντεύσωσι τους νόμους της πατρίδος των. Αλλά ποίος δεν διαυθεντεύει την μητέρα του; Εγώ νομίζω, να μην ατιμάζη το ανθρώπινον γένος, και να ευρίσκεται εν τόσο μισητόν τέρας επάνω εις την γην. Ούτως λοιπόν, αν ο ελεύθερος διαυθεντεύη την πατρίδα του, με το ίδιον του αίμα, κάμνει το χρέος του.

Και, καθώς αν, νυκτός, εισέλθουν κλέπται εις οίκον τινά, τα δε τέκνα διαυθεντεύοντας τους γεννήτοράς των και την περιουσίαν των, ήθελαν φονευθή όλα, καθείς χωρίς ποσώς να θαυμάση, ήθελεν επαινέσει μόνον την αξιότητα και ευγνωμοσύνην των τέκνων, πολλά περισσότερο δεν πρέπει να θαυμάση τινάς, όταν θεωρή τους ελευθέρους να ορμώσι κατά των εχθρών των, διότι αυτοί διαυθεντεύουσι την πατρίδα των, από την οποίαν πάντοτε αγαπήθησαν, εις αυτήν ανετράφησαν, από τους νόμους της εδικαιώθησαν, και εις αυτήν μόνον χαίρονται την αληθή ανθρωπίνην ευδαιμονίαν.

Πως ημπορεί ο ελεύθερος, ω Έλληνες, να ακούση τον πολεμικόν ήχον της σάλπιγγος και να μείνη ακίνητος; Πως, λέγω, να μην ορμήση ο υιός εναντίον του εχθρού, οπού μέλλει να φονεύση την μητέρα του; Που μένει τόπος της φιλοζωΐας, όπου εισέρχεται ο θείος και ηρωϊκός ενθουσιασμός της ελευθερίας; Που στοχάζεται τον θάνατον ο ελεύθερος, όταν βλέπη να πλησιάζουν εις την πατρίδα του αι φοβεραί αλύσοι της δουλείας; Ε! αδύνατον είναι, ομογενείς μου αγαπητοί, αδύνατον βέβαια είναι να περιγραφθούν όσον αισθάνονται, εκείνη η μεγαλοψυχία, το θάρρος, η ανδρεία, και η χαρά, οπού μόνον εις τους ελευθέρους φαίνονται, όταν ο αρχιστράτηγος κράζη: άγωμεν, συμπολίται, κατά των εχθρών! ας υπάγωμεν να διαυθεντεύσωμεν την γλυκυτάτην μας πατρίδα, ας δειχθώμεν ευγνώμονες εις τας καθημερινάς χάριτας, οπού με την ελευθερίαν μας δίδει, και ας εκτελέσωμεν το χρέος μας.

Ο πατήρ χαίρεται, βλέποντας την προθυμίαν του υιού του, εις το να λάβη τα άρματά του, και να τρέξη κατά των εχθρών, ο νέος αισθάνεται εις την καρδίαν του βαθμηδόν να αυξάνη ο πατριωτικός και της δόξης έρωσ, θεωρώντας τον πατέρα του να ητοιμάζεται, αι μητέρες και αδελφαί, με αμίμητον ηδονήν, βλέπουσι τον ένθερμον ζήλον των υιών των και αδελφών των εις το να διαυθεντεύσουν την κοινήν μητέρα των.

Τα παιδιά και οι γέροντες, με ευχάς και φωνάς αγαλλιάσεως, δεικνύουσι την ευχαρίστησίν των.

Ω! θέατρον ευφροσύνης, ω καλότυχοι, οπού είναι οι ελεύθεροι! Εκείνοι οι θαυμαστοί Σπαρτιάτες, ω Έλληνες, είχαν άμιλλαν αναμεταξύ των, εις το να προπορευθώσι κατά των εχθρών, και καθείς εποθύσε να πρωτοχύση το αίμα του δια την πατρίδα, εκείνοι λέγω οι ολίγοι, αλλ ελεύθεροι Σπαρτιάτες, έκαμαν να τρομάξουν όλοι οι εχθροί των, και όλα τα πλήθη των βαρβάρων, και ούτως εφύλαξαν την ελευθερίαν τους δια πολλούς αιώνας.

Εκείνοι οι ήρωες, όταν εκπορεύοντο προς απάντησιν των εχθρών των, αι ίδιαι μητέρες έδιδαν αυτών τας περικεφαλαίας, και των έλεγον, «η επιστρέψετε με αυτάς εις την κεφαλήν, η επάνω εις αυτάς», επειδή εσυνήθιζον τους εν πολέμω θανόντας, να φέρωσιν επάνω εις τας ιδίας των περικεφαλαίας, και κανείς έτι ζων δεν ηδύνατο να παραιτήση τα άρματά του, δια την άκραν ατιμίαν, οπού μία τοιαύτη δειλία επροξενούσεν εις όποιον ήθελε την κάμει.

Το κοινόν χρέος υποχρεοί τους ελευθέρους άνδρας, η να νικήσουν, η να απεθάνουν. Αλλοίμονον, ω Έλληνες, εις τους λιποτάκτας και αυτομόλους! Αυτοί εις τους προγόνους μας δεν ημπορούσαν πλέον να χαρούν ουδένα από τα νόμιμα δίκαια των συμπολίτων, αυτοί εμισούντο, όχι μόνον από τους λοιπούς συμπατριώτας των, αλλά και από τους ιδίους των γεννήτορας. Οι συγγενείς των εντρέποντο, όταν ήκουον τα ονόματά των, ει μεν ήτον άγαμοι, κανείς δεν τους έδιδε την θυγατέρα του δια γυναίκα, και αν ήτον υπανδρευμένοι, εβδολεύττοντο από τας ιδίας των συζύγους και από αυτά τα ίδια τέκνα των.

Πως, λοιπόν, να μην προκρίνη ο ελεύθερος χίλιας φορές καλλιότερα τον θάνατον, από μίαν τοιαύτην άτιμον ζωήν, και να φύγη; Μήπως του έμνησκεν ίσως ελπίδα να σμικρύνη την ατιμίαν του, δια μέσου των προγόνων του; Ε! τα τοιαύτα ουτιδανά μέσα, οπού υπό της δουλείας ανθίζουν, ως ουδέν λογίζονται εις τας ελευθέρας πολιτείας, και όχι μόνον ο δειλός εκατάσταινε τον εαυτόν του τόσον άτιμον, αλλά διεδίδετο τοιαύτη ατιμία και εις τους απογόνους του, εις τρόπον, οπού τα τέκνα του τον αναθεμάτιζον και εντρέποντο να κράζωνται υιοί του, έως οπού αφ εαυτού των, με κανένα άξιον έργον, ήθελαν ημπορέσει να ξαναλάβουν την χαμένην των δόξαν και κοινήν υπόληψιν. Δια τούτο λοιπόν ο ελεύθερος, παρακινημένος από το εν μέρος από την αγάπην της πατρίδος του και από την προς αυτήν ευγνωμοσύνην του, από το άλλο δε πεφοβισμένος από την άφευκτον ατιμίαν και κοινήν καταφρόνησιν, δεν αισθάνετο ποσώς τα ανάξια κεντήματα της δειλίας,

ούτε εστοχάζετο καν εις την ζωήν του, αλλά μόνον εις την δόξαν της νίκης και εις το χρέος το πατριωτικόν.

Ιδού, οπού παύει ο θαυμασμός, ω Έλληνες, ως προς τους ελευθέρους, αν με τόσην αφθονίαν εκχύουσι το αίμα των. Πόσον όμως πρέπει να θαυμάζη τινάς, όταν βλέπη, και καθημερινώς το βλέπει, τους δούλους να φονεύωνται εις τους πολέμους, χωρίς να ηξεύρουν το διατί, εκείνους, λέγω, τους ταλαιπώρους στρατιώτας, οι οποίοι με βίαν και δυναστείαν αρπάζονται δια προσταγής των σκληρών τυράννων των από τας πτωχικάς των οικίας, και ακουσίως βαδίζουν εις άφευκτον εσφαγιασμόν, εκείνους τους αθλίους, λέγω, και μισθωτούς αιχμαλώτους και επί ζωής των ανελευθέρους, οι οποίοι από την νεότητά των μέχρι του εσχάτου γήρατός των τυραννούνται και βασανίζονται, κακώς ενδυμένοι, και συχνώς ραβδισμένοι, ούσα η τροφή των πολλά χειροτέρα από εκείνην των ιδίων αλόγων ζώων, χωρίς ποτέ να λπίζουν, βεβαίως, βραβεία εις τα άξια κατορθώματά των, χωρίς να είναι κύριοι του εαυτού των, όχι εις το να πράξουν κατά την θέλησίν των, αλλ ούτε καν να ομιλήσουν, πάντοτε υβρισμένοι και καταφρονημένοι, υποφέροντες μίαν άδικον και βιαστικήν παρθενίαν, και γηράζοντες, χωρίς να ημπορούν να ειπούν ότι έζησαν.

Τόσον πλήθος, λέγω, ταλαιπώρων θνητών, οπού τα άφευκτα ελαττώματα μιας ζωής, παντάπασιν σκνηράς, φθείρουν τα ήθη τόσον πολιτών, οι οποίοι εις ελευθέραν πολιτείαν ήθελον ήτον οι τιμιώτεροι και ενδοξότεροι πάντων, τέλος πάντων, τόσους δούλους, οι οποίοι δεν γνωρίζουν, ούτε έχουν πατρίδα. Πότε, παραδείγματος χάριν, ο αθώς εφυλάχθη από τους νόμους; Πότε ετόλμησεν κανείς από αυτούς να φωνάξη με θάρρος έμπροσθεν όλων των εχθρών του: «Ουχί! δεν σας φοβούμαι, εγώ είμαι διαυθεντευμένος από τους νόμους, οι οποίοι θέλει σας τιμωρήσουν δια την συκοφαντίαν σας»;

Ουδέποτε, αγαπητοί μου. Αυτοί δεν είδον καν το πρόσωπον του κυρίου των, και τρέμουσι εις κάθε προσταγήν του, χωρίς να γνωρίσωσι την αιτίαν. Αυτοί λοιπόν, οι τόσον βδελυκτοί άνθρωποι, και ενταυτώ τόσον άξιοι συμπονέσεως, φονεύονται και αυτοί, και ορμούσι κατά των εχθρών. Βέβαια, μεγάλη είναι η αναισθησία αυτών των δούλων, και ωφέλιμον είναι να ερευνησωμεν τας αιτίας, δια να μην θαυμάζωμεν πλέον ούτε δι αυτούς.

Απεδείχθη ανωτέρω, ότι ο ελεύθερος άνθρωπος φονεύεται εις τον πόλεμον εκουσίως δια δύο αφορμάς, δια ευγνωμοσύνην δηλαδή προς την πατρίδα του, και δια τιμήν και δόξαν του γένους του, ήτοι του εαυτού του. Αλλά εις τους δούλους αμφότερα δεν έχουν τον τόπον

τους, επειδή ούτε πατρίδα, ούτε τιμήν έχουσιν οι ταλαίπωροι. Την πατρίδα των την επώλησαν της ίδιας ατιμίας, οπού εις τον θρόνον ευρίσκεται, και εξακολουθως αυτοί, ω Έλληνες, δεν ημπορούσι να έχωσι την αληθή τιμήν, η οποία συνίσταται εις την κύρωσιν των νόμων και των λοιπών συμπολίτων εις τας κατά μέρος πράξεις του καθενός· εις αυτούς φθάνει η κύρωσις μόνο του τυράννου, δια να καταστήση χρηστά τα πλέον βδελυκτά έργα.

Άλλη, λοιπόν, δεν είναι η αιτία, οπού τους παρακινεί να θυσιάζωνται τόσον ανοήτως, ειμή ο φόβος. Η φύσις, αδελφοί μου, οπού εμφύτευσεν εις τας καρδιάς μας την κλίσιν προς το βελτίον, ήτοι την ελπίδα, δια να μας φυλάξη από ένα άφευκτον και γενικόν αφανισμόν, ως άνωθεν είπον, μετά της ελπίδος, η ίδια φύσις, δια να μην μας αποκαταστήση παντάπασιν αναισθήτους, μας έδωσεν την υποψίαν προς το χείρον, ήτοι τον φόβον.

Ο μεν ελεύθερος, λοιπόν, ούτε ελπίζει, ούτε φοβείται εις το ο,τι μέλλει να πράξη, διότι είναι βέβαιος, και πολλά βέβαιος, ότι, αν πράττη καλώς, ήτοι κατά τας νομικάς διαταγάς, βραβεύεται, και αν πράττη εναντίον αυτών, παιδεύεται. Αλλ ο δούλος εξ εναντίας, από μίαν ώραν εις άλλην, απερνά από μεγάλας ελπίδας εις άκρον φόβον, όντας βέβαιος και αυτός, και πολλά βέβαιος, ότι η καλώς, η κακώς πράξη, ποτέ μεν βραβεύεται, ποτέ δε θανατούται, ωσάν οπού είναι αδύνατον να προϊδή του τυράννου την θέλησιν, η οποία μεταβάλλεται κάθε στιγμήν.

Καθώς ουν η ελευθερία αποκαταστεί τον άνθρωπον γενναίον, ενάρετον και φιλοπάτριδα, ούτως και η τυραννία τον αποκαταστεί ουτιδανώτερον των ιδίων αλόγων ζώων, καθώς κατωτέρω δειχθήσεται, και τοσούτον οι δούλοι χάνουν το ανθρώπινον λογικόν, οπού πάντοτε φοβούνται το ο,τι δεν ημπορεί να τους φοβίση. Πλην, η αναισθησία των τους κρύπτει την αλήθειαν.

Ο τύραννος τρέμει, επειδή αυτός μόνον γνωρίζει την καθαυτό αδυναμίαν μιας απολελυμένης αρχής, και κάθε φοράν οπού βλέπει τους τυφλούς δούλους του, βλέπει ενταυτώ την βρωμεράν ζωήν του να κρέμαται από εν πτενόν ράμα, και πάντοτε λέγει εις τον εαυτόν του: «Ε! αν αυτοί προφέρουν μίαν φοράν το όχι, η δύναμίς μου τελειούται.» Πλην, ματαίως και οι περισσότεροι από αυτά τα τωρινά τέρατα φοβούνται, ωσάν οπού οι δούλοι τους είναι τόσον κεχαυνωμένοι και πεφοβισμένοι, οπού ούτε καν γνωρίζουν πως υπόκεινται.

Αυτός, λοιπόν, ο φόβος, ο στερεώτερος στύλος της τυραννίας, αυτός, ω Έλληνες, οδηγεί τους δούλους εις τον πόλεμον. Και, επειδή όλοι οι δούλοι εις αυτόν παρομοίως υπόκεινται, ούτως ο δεύτερος ακολουθεί

τα βήματα του πρώτου, και ο τρίτος του δευτέρου μέχρι του εσχάτου. Υπάγουν, πολεμούν, κοπιάζουν, φονεύονται, τέλος πάντων, χωρίς να ηξεύρουν ούτε διατί επήγαν, ούτε διατί δεν έπρεπε να υπάγουν.

Αν όμως η αναισθησία των και ο φόβος τους φέρη εις τον πόλεμον, η δειλία, ως αναγκαία εξακολούθησις της δουλείας, ευθύς ξεσκεπάζει τον χαρακτήρα των, και ούτως πάντοτε βλέπομεν πολυάριθμα στρατεύματα δούλων, όταν ευρίσκουσιν ανθίστασιν, ει και παραμικράν, ευθύς να φεύγουν. Οι δούλοι δεν κάμνουσιν άλλην φοράν, βέβαια, το χρέος των καλλιότερα, παρά όταν φεύγουν. Και διατί να μην φύγουν οι ταλαίπωροι; Ίσως δια τους τρεις, η τέσσαρες οβολούς, οπού ο τύραννός των τους δίδει δια μισθόν; η δια τον φόβον της ατιμίας; Αυτοί, και νικηταί και νικημένοι, τον μισθόν τους θέλουν τον έχει, και νικηταί και νικημένοι ατιμίαν δεν φοβούνται, ούτε τιμήν έχουν. Η μήπως έχουν, τέλος πάντων, συγγενείς, φίλους και πατρίδα, οπού να τους παρακινήσουν; Αυτοί οι δυστυχείς είναι αγορασμένοι από τον τύραννόν τους, ωσάν τόσα βόδια η άλογα.

Φευ! ω ανυπόφορος εντροπή της ανθρωπότητος! Έως πότε η φωνή της φιλοσοφίας θέλει λαλεί την αλήθειαν ματαιίως! Έως πότε οι άνθρωποι να ατιμάζουν την ανθρωπότητα! Οι δούλοι, ω Έλληνες, φυλάττουσιν εις την φυσιογνωμίαν των τα χαρακτηριστικά σημεία της δουλείας των, και κάθε ελεύθερος με μεγάλην ευκολίαν γνωρίζει τον δούλον. Η δειλία είναι το πρώτον και άφευκτον σημείον εις αυτούς, η οποία αυξάνει εις τας ιδέας των κάθε παραμικρόν κίνδυνον, και κάθε δύσκολον επιχείρημα δι αυτούς είναι αδύνατον.

Δια τούτο, και ο θαυμαστός των Αθηνών αρχιστράτηγος, γνωρίζοντας να ευρίσκοντο μερικοί ξένοι δούλοι, και δειλοί, ανάμεσα εις τους ελεύθερους στρατιώτας του, και μέλλοντας να συγκροτήση την μάχην μετά των εχθρών, ηθέλησεν να εβγάλη αυτά τα εμπόδια από το στράτευμά του, και επιχειρίσθη τον ακόλουθον τρόπον: «Όποιος από εσάς», τους λέγει, «ω στρατιώται, κατά τύχην αλησμόνησε κανένα πράγμα του εις την πόλιν, ας υπάγη να το πάρη, και έπειτα ας ξαναγυρίση», εις τρόπον οπού όλοι οι δειλοί με αυτήν την πρόφασιν ανεχώρησαν. Και τότε αυτός εφώνησεν: «Ιδού, συμπολίται μου, οπού είμεθα ελεύθεροι από αυτά τα βάρη. Οι άνανδροι έφυγον, και η νίκη είναι βεβαία δια ημάς». Καθώς και ηκολούθησεν.

Αν κανένας αρχιστράτηγος δούλων ήθελε κάμει τοιαύτην δοκιμήν εις τους στρατιώτας του, βέβαια δεν ήθελεν εκχυθή αίμα με τελειότητα, ωσάν οπού όλοι ήθελαν επιστρέψει εις την πολιτείαν. Ο ελεύθερος όμως, ω Έλληνες, λέγει: «Αν εγώ δεν διαυθεντεύσω την πατρίδα μου,

ποιός θέλει διαυθεντεύσει εμένα; Εγώ εις αυτήν ελπίζω την ευτυχίαν μου. Εγώ εις τον ναόν της ωρκίσθην, ενώπιον όλων μου των αδελφών, να απεθάνω δι αυτήν, πως να γίνω επίορκος; Εγώ εις την γην της έχυσα τους ιδρώτας μου, πως να αφήσω τους καρπούς της εις χείρας αλλοτρίων; Εγώ, τέλος πάντων, είμαι εν μέρος του όλου, πως να το ασχημίσω με την έλλειψίν μου; Το χρέος μου είναι άπειρον προς αυτήν, οι φίλοι μου με κράζουν, οι συγγενείς μου με βιάζουν, τα τέκνα μου με παρακαλούν, η ελευθερία μ εγκαρδιώνει. Και εγώ, να μείνω αμέτοχος των βραβείων, οπού τυχαίνουν εις τους νικητάς; Να χάσω εγώ τον στέφανον της δόξης δια δειλίαν και άτιμον φιλοζωΐαν; Τι είναι, τέλος πάντων, αυτός ο θάνατος, ειμή η υστέρησις της ζωής; Αλλά, πως ημπορώ εγώ να ζήσω, χωρίς πατρίδα; Ίσως είναι η λύπη δι αυτήν την υστέρησιν; Αλλ ήθελεν είναι ανοησία, να λυπήται τινάς δια ένα κακόν, οπού ακόμη δεν ήθελε του συνέβη, και όταν του συμβαίνει ο θάνατος, τότε δεν είναι πλέον εις καιρόν να λυπηθή. Όθεν, εκατόν φορές προκρίνω να εκχύσω το αίμα μου εις την οδόν της δόξης και εις διαυθέντευσιν της πατρίδος μου, παρά να τελειώσω την ζωήν μου εις το κρεβάτι, οπού αποθνήσκει τινάς, δια να ειπώ ούτως, πριν χάση την ζωήν του. Ε! αυτή η ζωή μου είναι εν δώρον της. Εγώ έζησα υποκάτω εις τους νόμους της, έπια τα ύδατά της, έφαγα τους καρπούς της. Πρέπει, λοιπόν, να την διαυθεντεύσω, και ως θνητός, πλην αληθής συμπολίτης, να αποκαταστήσω επωφελή και το ίδιον τέλος της ζωής μου. Η νίκη, η ο θάνατος ας με στέψωσιν, και ας φύγη μακρόθεν από εμέ κάθε δειλός στοχασμός. Ναι, πατρίς μου ιερά, εγώ τρέχω προς διαυθέντευσίν σου, άμποτες να αποδειχθώ ευγνώμων εις τας χάριτάς σου και να συναριθμηθώ εις τον κατάλογον των διαυθεντευτών σου».

Τοιουτοτρόπως, αδελφοί μου, ομιλεί ο ελεύθερος, όταν ευρίσκεται αρματωμένος προς διαυθέντευσιν της πατρίδος του, και τοιουτοτρόπως εκπληρούσιν οι ελεύθεροι το χρέος των προς τους συμπολίτας των, προς την πατρίδα των, προς τους συγγενείς των, και προς τους φίλους των. Λέγω προς τους φίλους των, επειδή η φιλία, υπό της νομαρχίας, είναι ένα από τα κυριώτερα μέσα της ανθρωπίνης ευδαιμονίας.

Η τυραννία, ω Έλληνες, ανάμεσα εις τα τόσα καλά, οπού υστερεί της ανθρωπότητας, κατασταίνει προς τούτοις και την φιλίαν εν κτήμα επικίνδυνον. Η φιλία, αδελφοί μου, γεννάται από την ομοιότητα των ηθών τε και ιδεών δύο υποκειμένων, και αυτό ακολουθεί κατά το μάλλον και ήττον, εις τρόπον οπού θέλοντας ο ένας ο,τι θέλει και ο άλλος, αγαπώνται αμοιβαίως, και τοιαύτην αγάπην ουδέν μέσον είναι ικανόν να την διαλύση, ούτε η ίδια τυραννία δύναται να σμικρύνη την

δύναμίν της, αλλ εξεναντίας, και ο καιρός και η απουσία περισσότερον την στερεούσι, και ασφαλεστέραν την αποκαθιστώσι.

Αι δυστυχίαι του ενός φίλου λογιάζονται ως ίδιαι παρά του άλλου, και αμφότεροι χαίρονται εις τας ξεχωριστάς των ευτυχίας. Ο ένας κινδυνεύει την ζωήν του, δια να ελευθερώση εκείνην του φίλου του, ο άλλος εξοδεύει όλην την περιουσίαν του, δια να φυλάξη τον φίλον του, και εν ενί λόγω, εις δύο αληθείς φίλους τα πάντα είναι κοινά, κατά το ρητόν του μεγάλου Πυθαγόρα.

Ω, πόσα παραδείγματα μας παρασταίνει η ιστορία προς τιμήν της φιλίας, από τα οποία δεν ημπορώ να σιωπήσω το ακόλουθον. Βασιλεύοντος Διονυσίου του Τυράννου εις Συρακούζην, εσυκοφαντήθη προς αυτόν παρά τινος προδότου ένας ενάρετος άνθρωπος, ενωμένος με τους ηδυτάτους δεσμούς μιας ειλικρινεστάτης φιλίας. Ο τύραννος ουν, κατά την συνήθειαν των επί θρόνου καθημένων, καταδικάζει τον αθών εις θάνατον, και δεν καταδέχεται ούτε καν να τον ιδή, όχι δε να τον ακούση. Μανθάνει ο αθώς την απόφασιν, χωρίς έκπληξιν, ωςάν οπού εγνώριζε, ότι οι δούλοι υπόκεινται εις το να χάσουν την ζωήν των εις κάθε στιγμήν, και κατά την όρεξιν του τυράννου. Δεν λυπείται δι άλλο τι, ειμή μόνον, ότι άφηνε τας υποθέσεις του εις άκραν αταξίαν. Διο τρέχει προς τον τύραννον, και μετά δακρύων τον παρακαλεί, να αναβάλη τον καιρόν του θανάτου του δια ολίγας ημέρας, και να του δώση την άδειαν να υπάγη εις την πατρίδα του, δια να διορθώση τας υποθέσεις του οσπιτίου του, και έπειτα με όρκον του τάζει να ξαναγυρίση, δια να λάβη τον θάνατον. Ο τύραννος, λοιπόν, του απεκρίθη, ότι ήθελε του κάμει τοιαύτην χάριν, πλην υπωψίαζε, μήπως δεν ήθελεν επιστρέψει, και δια τούτο αν ήθελε του προσφέρει ένα εγγυητήν - τον οποίον να ήθελε θυσιάσει, αν αυτός ήθελε τον ηπατήσει - τότε ήθελε του δώσει την άδειαν. Ακούσας δε ο φίλος του αυτά, ευθύς τρέχει προς τον τύραννον, και μετά χαράς του λέγει, δεικνύοντας τον εαυτόν του: «Ιδού ο εγγυητής του. Εγώ μένω εις φυλακήν, έως εις την επιστροφήν του φίλου μου, και είμαι έτοιμος να θυσιασθώ εις έλλειψίν του».

Τότε ο τύραννος προσδιώρισεν την ημέραν, έως εις την οποίαν ήθελε τον προσμείνει, και παραχρήμα ο μεν πρώτος ανεχώρησεν, ο δ άλλος εβάλθη εις φυλακήν. Καθείς ημπορεί να ιδεασθή την χαράν της ευγνωμοσύνης και της ευπραξίας, οπού αμφότεροι αισθάνθησαν. Επήγεν, λοιπόν, εις το οσπίτιόν του και μετά πάσης σπουδής εδιώρθωσε τας υποθέσεις του, δίδοντας δε τον υστερινόν ασπασμόν εις την σύζυγόν του και τέκνα του, ταχέως επέστρεφεν προς τον τύραννον,

και έφθασεν πριν του τέλους της προσδιωρισμένης ημέρας. Αλλ ο τύραννος, βλέποντας τοσαύτην εμπιστοσύνην, τρόπον τινά εκινήθη εις σπλάγγνος και τους ηλευθέρωσεν αμφοτέρους.

Ιδού, ω αγαπητοί μου, πόσον δύναται να πράξη η φιλία, όταν ευρίσκεται όντως ριζωμένη εις τας καρδίας δύο υποκειμένων. Στοχάζεσθε, ίσως, να είχαν αυτοί οι δύο φίλοι καρδίας δούλων; Ουχί, ω Έλληνες! Αυτοί εφρονούσαν ελευθέρως, και μόνον υπόκειντο εις τον τύραννον, καθώς την σήμερον ακολουθεί εις τους περισσοτέρους του γένους μας. Πως είναι δυνατόν να ανθήση τοιαύτη φιλία εις σκλαβωμένας και δούλας ψυχάς; Οι δούλοι, ω Έλληνες, αν και κατά συμβεβηκός συμφωνήσουν εις μερικάς ιδέας των, δεν ημπορούν ποτέ να συμφωνήσουν εις τον κυριώτερον σκοπόν του ανθρώπου, δηλαδή εις την αρχήν της ευτυχίας των, ωσάν οπού καθείς από αυτούς, ευρισκόμενος εις μίαν παντοτινήν αβεβαιότητα, φυλάττει καθείς ξεχωριστόν τρόπον εις το να ζη, και εξακολουθως προσπαθεί διηνεκώς να διαφθείρη την διαγωγήν του, και να την παρομοιάζη με την θέλησιν του τυράννου, επειδή το παν κρέμαται από αυτό το βρωμερόν τέρας.

Όθεν, όποιος ευτυχεί, αγνοεί το αίτιον, καθώς και όποιος δυστυχεί. Ουχί δε υπό της νομαρχίας ακολουθεί ούτως. Αλλ απαξάπαντες ποθούσι εν και το αυτό πράγμα, ήγουν την ακριβή διατήρησιν των νόμων, εξ ων πηγάζει η ευτυχία πάντων, και δια τούτο, αν διαφέρουσι εις άλλας των ιδέας, εις τον αναγκαιότερον όμως σκοπόν ομογνωμούσιν άπαντες. Ας επανέλθωμεν λοιπόν εις το προκείμενον.

Έχοντες όλοι οι ελεύθεροι άνθρωποι την ιδίαν ζέσιν και αγάπην εις την διοίκησιν τους, όταν η χρεία το καλή, όλοι ομοθυμαδόν τρέχουσι εις διαυθέντευσιν της πατρίδος των, ήτοι των νόμων των και της ευτυχίας των. Οι δούλοι δε ευρισκόμενοι πάντοτε ασύμφωνοι, κανείς δεν ημπορεί να διαυθεντεύση την πατρίδα του, εκουσίως και με πόθον, νομίζοντές την εν αλλότριον κτήμα, και δια τούτο πάντοτε νικώνται. Εις αυτούς, αγαπητοί μου, λείπει το κυριώτερον μέσον δια την νίκην, τους λείπει, λέγω, η ομόνοια, επειδή, ως προείπον, δεν έχουν όλοι τον ίδιον σκοπόν, και εν καιρώ βίας, ο δούλος δεν στοχάζεται δι άλλο, ειμή μόνον και μόνον δια τον εαυτόν του, και εις τον εαυτόν του μόνον ευρίσκει και πατρίδα, και συγγενείς, και φίλους, και τέλος πάντων την ευτυχίαν του. Και μην ημπορώντας να ελπίζη εις άλλο τι, ούτε δι άλλο τι τον μέλει, παρά δια τον εαυτόν του, και ούτως ακολουθεί: όπου δούλοι, εκεί και ασυμφωνία, όπου δε ασυμφωνία, εκεί και όλεθρος.

Οι τύραννοι, ω Έλληνες, με το να γνωρίζουν την αφ εαυτών των αδυναμίαν, πάντοτε επροσπάθησαν δια μέσου της ασυμφωνίας, να

κυριεύουν και τυραννούν την ταλαίπωρον ανθρωπότητα, και πάντοτε δια μέσου αυτής επέτυχον του σκοπού των. Η ασυμφωνία, βέβαια, είναι ένα αλάνθαστον προγνωστικόν σημείον δουλείας. Πολλά ευκόλως, ω Έλληνες, νικείται ένας ασύμφωνος εχθρός. Όσον δυνατός και να είναι, επειδή αυτή τον διαμοιράζει, δια να ειπώ ούτως, εις τόσους μικρούς εχθρούς, και η δύναμις του εξακολουθώς ελαττούται. Καθώς επί παραδείγματι οι δάκτυλοι της χειρός, οι οποίοι κινούμενοι όλοι μαζί, έχουσιν ασυγκρίτως μεγαλειέραν δύναμιν, παρά απ ό,τι ήθελεν έχει ο καθείς κατά μέρος.

Η ομόνοια, λοιπόν, είναι και αυτή μία εξακολουθήσις της ελευθερίας, καθώς και ο έρως της πατρίδος, και πάντα τα θαυμάσια και χρηστά έργα. Προς τούτοις, εις τας ελευθέρας πολιτείας, μόνον, φυλάττεται σώα η αληθής και γλυκεία εικών του γάμου, η οποία εις την φυσικήν ζωήν έλειπε, και εις την δουλείαν κατεστάθη το αχρειέστερον πράγμα του κόσμου. Οι πατέρες αμφιβάλλουν δια τα ίδια των τέκνα, και αυτά αγνοούσι τους αληθείς γεννήτοράς των. Που αναισχύντως αι γυναίκες προστάζουσι τους άνδρας, και που ασπλάγχχνως οι άνδρες τυραννούσι τας συζύγους των, που ο γάμος εκτελείται ο ύστερος, και που συζεύγονται δύο, οπού ποτέ δεν ωμίλησαν μαζί.

Αλλά, ποτέ δεν ήθελα τελειώσει, αν ήθελα περιγράψει καταλεπτώς των διαφόρων υποδουλωμένων λαών τας ασελγείας και κακάς πράξεις, αι οποίαι διαφέρουσι αλλήλων, ως και αι τυραννίαι διάφοροι αποκαθίστανται από τας περιστάσεις, δηλαδή από τα πρώτα ήθη του υποδουλωθέντος λαού, από το κλίμα, από την ποσότητα των κατοίκων, από την μεγαλειότητα της επικρατείας, και από μύρια άλλα αίτια, οπού δεν αναφέρω, χάριν συντομίας. Οι δούλοι, ωστόσο, η από μίαν άκραν αδιαφορίαν, η από άτιμον σκοπόν, η από βίαν, η από φιλαργυρίαν, η από μόνην φιλαυτίαν, παρακινούνται και υπανδρεύονται, και βέβαια, κανείς από αυτούς δεν λαμβάνει γυναίκα, με το ίδιον τέλος, οπού οι προπάτορές μας το έκαμνον.

Οι ελεύθεροι γονείς επρόσμεναν με χαράν να αποκαταστήσουν εντελή την ευτυχίαν των τέκνων των, και οι νέοι ελάμβανον τας νέας δια συζύγους των, εις την ηλικίαν, οπού η ίδια φύσις προσδιορίζει. Αλλά φευ! ο δούλος, ο εξηκοντούτης λέγω δούλος, λαμβάνει δια γυναίκα μίαν δεκαπενταετή κόρην, η μία γραία υπανδρεύεται ένα νέον, και ούτως αρχινά η δυστυχία των και τα βάσανά των, από την ημέραν του γάμου, μέχρι τέλους της ζωής των. Οι Έλληνες, εις τους απερασμένους αιώνας, επροσπαθούσαν να επιτύχουν, εις τους νυμφίους, συμφώνως τους στοχασμούς των, τας ιδέας των, τα ιδιώματά των, και την ηλικίαν

των, οι Έλληνες δε των παρόντων αιώνων, εις τα χρήματα μόνον ατενίζουνσιν η μόνον εις τα κάλλη, και πολλοί από αυτούς εις αλλοτρίαν γην, και αλλογενείς λαμβάνουν δια γυναίκας - περί ων κατωτέρω ρηθήσεται. Τότε τα τέκνα ήτον γλυκεία ελπίς των γεννητόρων, νυν δε πρόξενος βασάνων και αδημονιών(α). Μάλιστα δε εις την Ελλάδα, οπού οι νέοι μόλις φθάνουν εις την ποθουμένην ηλικίαν της νεότητος, εις την οποίαν ημπορούν να ωφελήσουν τους γονείς των, και να τους ανταμείψωσι δια τας χάριτας, οπού παρ αυτών έλαβον, η ανάγκη ευθύς τους ξεχωρίζει, και πολλάκις δια παντός, από τους γεννήτοράς των, τους συγγενείς των και τους φίλους των, δια να τους εκθέση εις τας καταδρομάς της τύχης, εις τους ελέγχους των βαρβάρων, και τέλος πάντων εις ανυπόφορον κακόν γήρας εις αλλοτρίαν γην.

Ιδού, ιδού λοιπόν, ω Έλληνες, εις τι μας έφερεν η δουλεία, και εις οποίαν αθλίαν κατάστασιν εκαταντήσαμεν. Ευκόλως ημπορείτε να καταλάβητε τώρα, ω Έλληνες, πόσον είναι το χρέος των ελευθέρων λαών εις το να διαυθεντεύσωσι την πατρίδα των, και εξακολούθως πόσον ευχαρίστως το εκπληρούσι. Αφού όμως συντρίψετε τας αλύσους σας, τότε θέλετε αισθανθή, αγαπητοί μου, και ευκολώτερα και καλλιότερα, την δύναμιν, οπού έχει η ελευθερία εις τας καρδίας των ανθρώπων. Εγώ δε, σιωπώντας κάθε αποδεικτικήν διήγησιν, τελειώνω με το ακόλουθον παράδειγμα.

Ευρισκόμενος ένας στρατιώτης, λέγει ο αξιάγαστος Πλούταρχος, εις την μάχην, και αφού ενίκησαν τον εχθρόν, έτρεξεν να εμποδίση το πλοιάριον εις ένα ποταμόν, όπου ήθελε να διέλθη ο αρχιστράτηγος των αντικειμένων, και φθάνοντάς το το ήρπασε με την δεξιάν του χείρα, δια να το βαστάξη, έως να έλθουν οι συμπολίται του, αλλ οι εχθροί από το πλοίον του την εσύντριψαν, αυτός δε παραχρήμα εκτείνει την αριστεράν και έπαθε το ίδιον. Τότε, ως λέων, ώρμησε με τους οδόντας να το αρπάση, και ευθύς τον αποκεφάλισαν. Ω! πόσον, πόσον ζήλον η πατρίς είχεν εμφυτεύσει εις την καρδίαν εκείνου του ήρωος! Και πόσον απέδειξεν εμπράκτως την ευγνωμοσύνην του προς αυτήν!

BIBΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΙ

Αναγκαίον μοι φαίνεται, αγαπητοί μου, τώρα, οπού εκαταλάβητε το πόσον χρέος έχει ο ελεύθερος να διαυθεντεύη την πατρίδα του, και πόσον ευχαρίστως το εκτελεί, να σας φανερώσω εν συντόμω, τίνι τρόπω και οι ελεύθεροι λαοί υποδουλώνονται, και πόσον δύσκολος

είναι η επανόρθωσις τινών, πόσον δε εύκολος άλλων. Αλλά, δια να εννοήσωμεν την υπόθεσιν καλλιότερα, ας ερευνήσωμεν πρότερον τας αιτίας τοιαύτης μεταβολής, και βέβαια, θέλει μας ευκολυνθή η κατάληψίς της.

Βέβαια, φαίνεται να είναι μία αναγκαία εξακολούθησις της υπάρξεως του παντός αυτή η παντοτινή μεταβολή και ακαταστασία όλων των ανθρωπίνων έργων, η οποία μας αποδεικνύει την ατελειότητά μας, και είναι φανερά η αιτία! Πως δύναται να έβγη εκ του ατελούς το εντελές; Πως ημπορεί ο αδύνατος και περιωρισμένος μας νους, να εφεύρη και να κατορθώση πράγματα σταθερά και εντελή; Άφευκτος, λοιπόν, είναι η ατελειότης και ακαταστασία εις τα ανθρώπινα πράγματα, δια τούτο, ως προς ημάς, όσα ολιγοτέραν ατελειότητα φυλάττουσι, ως εντελή νομίζονται, και εξ εναντίας, μην όντας εντελές ουδέν, δεν ευρίσκεται εξακολούθως πράγμα, όσον καλόν και αν είναι, οπού να μην υποθέτεται εν καλλιότερον από αυτό, και όσον εντελές να φαίνεται, να μην ευρίσκη τινάς εις αυτό διαφόρους ατελειότητος.

Η νομαρχία λοιπόν, αγκαλά και να είναι, ως απεδείχθη, η καλλιοτέρα διοίκησις, και μόνη πρόξενος της ευτυχίας μας, μ όλον τούτο, και αυτή έχει τα ελαττώματά της, ως έργον ατελούς ποιήματος, δηλαδή ως ανθρωπίνον έργον, και ούτως, αφού διέλθη την νηπιότητα, την νεότητα, την ανδρότητα, τέλος πάντων γηράζει και απεθαίνει. Αυτή η διοίκησις ημπορεί να παρομοιασθή εις ένα πύργον υψηλόν και περίφημον, ο οποίος, όταν κτισθή από αρχιτέκτονα άξιον βέβαια, βαστάται και μένει σώος δια πολλούς αιώνας, αλλά πρέπει και αυτός να υποκύψη εις τον άφευκτον νόμον του καιρού, και πρέπει αφ εαυτού του να γκρεμισθή. Αλλά, πολλάκις, το συμβεβηκός προλαμβάνει. Ένας σεισμός, παραδείγματος χάριν, εν ροπή οφθαλμού καταδαφίζει αιφνιδίως το πλέον στερεόν κτίριον! η το πέσιμον άλλου τινός πύργου, γκρεμνίζει και αυτόν, η τέλος πάντων η πυρκαϊά. Ούτως, αδελφοί μου, και η νομαρχία υποδουλώνεται από τους γείτονάς της, όταν αυτοί πρώτον υποδουλωθώσι, η από κανένα τύραννον, οπού να έλθη με μεγάλας δυνάμεις να την κυριεύση. Τότε, αγαπητοί μου, καθώς ο πύργος γίνεται ένας σωρός από καταχαλάσματα, ούτως και η νομαρχία μεταβάλλεται εις μοναρχίαν, ήτοι τυραννίαν(α).

Τώρα λοιπόν, οπού εβεβαιώθημεν δια την άφευκτον μεταβολήν των διοικήσεων, ακούσατε πρώτον, παρακαλώ, πότε είναι δύσκολος η επανόρθωσις μιας υποδουλωμένης νομαρχίας, και έπειτα θέλω σας φανερώσει το πότε είναι εύκολος.

Το πρώτον θανατηφόρον σύμπτωμα, δια να ειπώ ούτως, μιας ελευθέρας πολιτείας, οπού πλησιάζει εις το τέλος της, ήτοι εις την δουλείαν, από την οποίαν δυσκόλως ημπορεί να ξανέβγη, είναι η διαφθορά των ηθών, αφού, λέγω, ο καιρός και η πολυτέλεια αδυνατίσουν την ενέργειαν των νόμων, τότε αρχίζει το μέγα κτίριον να τρέμη, και η πολιτεία βαδίζει προς θάνατον.

Παύει, παραχρήμα, εκείνη η αδελφική αγάπη, οπού πρότερον ένωνε εις εν όλους τους συμπολίτας, και εισέρχεται εις τον τόπον της η διχόνοια, μία αλλεπάλληλος δυσπιστία, ο φόβος τέλος πάντων. Ευθύς γεννάται εις τας ψυχάς των συμπολίτων μία γενική επιθυμία αρχής. Ούτε πλέον στοχάζονται πατρίδα, ούτε δόξαν, ούτε τιμήν, αλλά καθείς φοβούμενος να μην είναι δυναστευμένος, θέλει να δυναστεύση, και τότε οι αρχηγοί, αρπάζοντες τους νόμους εις τας χείρας των, ίσως χωρίς να το καταλάβουν, παραχρήμα ο λαός γίνεται δούλος, και αυτοί τύραννοι. Και ιδού η ολιγαρχία. Αλλ ανάμεσα εις αυτούς τους άρχοντας ευθύς ευρίσκεται ένας, ο πονηρότερος, ο οποίος, δυναστεύοντας τους λοιπούς, υψώνεται εις τον θρόνον και γίνεται μονάρχης, ήτοι τύραννος, και ιδού η μοναρχία, ήτοι τυραννία.

Η τυραννία, αγαπητοί μου, άλλο δεν είναι, παρά μία ανεξάρτητος και απολελυμένη αρχή ενός προς τους άλλους, και δια τούτο εις ουδέν διαφέρει η μοναρχία από την τυραννίαν. Αλλά, την σήμερον, οπού τα εννέα δέκατα της οικουμένης είναι δούλα, και υπό τυραννίας βασανίζονται, δεν κρίνω τόσον αναγκαίον να περιγράψω καταλεπτώς την ιδιότητά της, μάλιστα εις εσάς, ω Έλληνες, οπού εντός ολίγου περί των οθωμανών θέλω ομιλήσει. Όθεν, μόνον εν συντόμω, θέλω αναφέρει τι δι αυτούς, οπού την σήμερον ονομάζουν βασιλέας εναρέτους και πεπολισμένους.

Αυτοί, ω Έλληνες, δια μέσου της θρησκείας και των νόμων, εκτελούσι τα όσα η κακία τους τους διδάσκει, και εις άλλο δεν διαφέρουσιν από την οθωμανικήν τυραννίαν, ειμή μόνον ότι προσποιούνται. Αυτοί, αδελφοί μου, αδικούσι, κλέπτουσι, αρπάζουσι, και θανατώνουσι, πλην τα πάντα αναφέρουσιν εις τους νόμους, τους οποίους αυτοί μόνοι τους συνθέτουσι, αυτοί ενεργούσι, και αυτοί δεν υπακούουσι. Ω, πόσον είναι βέβαιον, ότι η ανεξάρτητος εξουσία αφανίζει και τον πλέον ενάρετον άνδρα(α)!

Αν, κατά συμβεβηκός, αγαπητοί μου, ευρεθή και κανένας από αυτούς τους βασιλείς, δεν λέγω δίκαιος και ενάρετος, επειδή ήθελεν κατέβη παρευθύς από τον θρόνον, αλλ οπωσούν καλής διαθέσεως, αφού δι ολίγον καιρόν δεν απαντήση ανθίστασιν εις τα προστάγματά του,

αποκαθίσταται και αυτός όμοιος τοις λοιποίς. Ο θρόνος, αδελφοί μου, αλλάζει την φύσιν, δια να ειπώ ούτως, του επ' αυτόν καθημένου, και ενθυμηθήτε το, ότι όποιος δεν ακούει ποτέ το όχι, σπανίως του τυχαίνει το ναι. Και κάθε τύραννος νομίζει δια χρέος απαραίτητον των δούλων του το να υπακούεται.

Η ιστορία, καλλιότερα από κάθε άλλον, μας παρασταίνει το τι είναι οι τύραννοι. Ο Διονύσιος, τύραννος της Συρακούζης, εφόνευσεν ένα πολίτην, δια να είδεν εις το όνειρόν του, ότι είχε σκοπόν να φονεύση τον τύραννον, οι νυν δε τύραννοι, οι λεγόμενοι βασιλείς, θανατώνουσιν εκείνους, των οποίων η φυσιογνωμία δεν ήθελεν τους αρέσει! Ας μην θαυμάσουν εις αυτό μερικοί, οπού αγαπούσι να τους διαυθεντεύωσι, αλλ' ας ειδοποιηθώσι πρότερον, δια τα όσα κάθε στιγμήν ακολουθούν εις τας βασιλικάς αυλάς, και έπειτα, ας αμφιβάλλουν, αν ημπορούν, εις τα πλημμελήματα και αδικίας αυτών των τεράτων.

Αυτοί, δια παραμικράς αιτίας, και συχνάκις δια μίαν βάρβαρον όρεξίν τους, αποφασίζουν τον θάνατον τόσων χιλιάδων υπηκόων, κηρύττοντες τον πόλεμον αναμεταξύ των. Αυτοί δεν ψηφούσι ούτε φιλίαν, ούτε συγγένειαν, και σπανίως ένας βασιλεύς ανεβαίνει εις τον θρόνον, χωρίς να πατήση πρότερον τα λείψανα των συγγενών του η των προγόνων του(α).

Ω, πόσον ήθελε τρομάξει κάθε αισθαντικός άνθρωπος, οπού βλέπει τα βασιλικά παλάτια, τα οποία από το έξω μέρος φαίνονται τόσον λαμπρά και ζωγραφισμένα, αν ήθελεν ιδεί με την ιδίαν ευκολίαν εκείνους, οπού τα κατοικούσι, εις την αληθή στάσιν της καρδιάς των και της διαθέσεώς των. Ω, πόσον ήθελεν κλαύσει δια την δυστυχίαν του ανθρωπίνου γένους, βλέποντας τόσα πλήθη ανθρώπων, να προσμένωσι την ευτυχίαν των από μερικά τέρατα, οπού εις άλλο δεν επιμελούνται, ειμή μόνον εις το να ευχαριστήσουν τας σαρκικάς των επιθυμίας και αλόγους όρέξεις των! Πόσον ήθελεν μετανοήσει, όσοι νομίζουσιν, ότι οι βασιλείς επιμελούνται δια το καλώς έχειν των λαών των, θεωρώντες τους δεδосμένους εις παντοτινάς τρυφάς!

Διατί δεν στοχάζονται οι μοναρχολάτραι, ότι και κατά φυσικόν τρόπον δεν είναι δυνατόν ένας βασιλεύς να ημπορέση κατά χρέος να οδηγήση τα πάντα; Πως, αγαπητοί μου, ένας αμαθής και οκνηρός να εκτελέση όλα εκείνα, οπού εις τας ελευθέρας πολιτείας τόσοι ενάρετοι και άξιοι πολίται, προσπαθούντες όλοι μαζί δια το κοινόν όφελος, και δια την ακριβή διατήρησιν των νόμων, όχι ολίγας φορές σφάλλουσι; Πως να υπακούση εις τους νόμους εκείνος, οπού ορίζει, πριν γεννηθή; Και πως να διοικήση ορθώς ο παραβάτης των νόμων; Πως να γνωρίση το χρέος

του εκείνος, οπού ανετράφη εις τον κόλπον της οκνηρίας και της κολακείας; Που περισσεύει καιρός του μονάρχου, να στοχασθή δια την ευτυχίαν του λαού του(α);

Πως λοιπόν, πως τάχατες να διοική αυτός, οπού ποτέ δεν στοχάζεται εις την διοίκησιν; Ε, πολλά ευκόλως, αδελφοί μου. Αυτός εκλέγει, η ευρίσκει εκλεγμένον έναν άλλον παράσιτον κόλακα, του οποίου δίδει όλην την εξουσίαν. Αλλά και αυτός, έχοντας διπλά τα ελαττώματα, ως δούλος δηλαδή και ως κύριος, δεν ημπορεί ούτε αυτός να διοική μόνος του. Όθεν, κατά το παράδειγμα του κυρίου του, εκλέγει και αυτός εδικούς του υποδιακόνους, και ούτως η αρχή διαμοιράζεται εις τόσους δούλους μισθωτούς, οι οποίοι, δια να κερδίσουν τα άτακτα και αναρίθμητα έξοδα, οπού τους χρειάζονται, πωλώσι την δικαιοσύνην, και τυραννούσι τον ταλαίπωρον λαόν, όσον περισσότερον δύνανται.

Είναι αδύνατον, λοιπόν, ένας λαός να αγαπήση ποτέ τον τύραννόν του, αλλ ο τύραννος, αδελφοί μου, εξ ανάγκης πρέπει να μισή τους δούλους του, επειδή γνωρίζει αρκετώς, ότι οι δούλοι δεν ημπορούν να αγαπήσουν τον κλέπτην, τον φανερόν άρπαγα της ελευθερίας των. Αλλά διατί, και πως ένας μόνον άνθρωπος, πολλάκις αμαθέστατος και αναξιώτατος, πάντοτε δε θηριώδης, άσπλαγχνος, και σκληρός, καθώς είναι ο τύραννος, να βαστά υπό της θελήσεώς του, τόσας χιλιάδας ανθρώπων, χωρίς άλλην δύναμιν, ούτε άρματα άλλα, ειμή μόνον εκείνα της τυραννίας, και τόσον πλήθος υπηκόων, οπού τον μισεί, επιθυμεί τον θάνατόν του, και είναι τέλος πάντων εχθρός του, να υπόκειται, να υπακούη, και αναισθήτως να αγωνίζεται, δια να αυξήση την σκλαβίαν του, χωρίς να τολμή κανείς, να φονεύση εν τέρας, ένα μωρόν, άνανδρον και ουτιδανώτατον άνθρωπον, καθώς, εξ ανάγκης, πρέπει να είναι ο τύραννος; Διατί, τέλος πάντων, δεν σείουν τον βαρύτατον ζυγόν της δουλείας των;

Ε, Έλληνες! η ίδια βαρύτης είναι το αίτιον της αδυναμίας των, και αλλοίμονον εις εκείνον τον λαόν, οπού ήθελεν ευρεθή υπό τοιαύτης τυραννίας. Αυτός κεχαυνώνεται τόσον, οπού χάνει την δύναμιν του στοχασμού. Όθεν, και δυσκόλως ελευθερώνεται, επειδή δεν γνωρίζει την δυστυχίαν του, και μόνον ο καιρός ημπορεί να τους ετοιμάση την ελευθερίαν τους.

Τοιούτοι λαοί, αδελφοί μου, αν κατά τύχην εκβάλλουν ένα, εις άλλον τύραννον υπόκεινται, και πάντοτε μένουν δούλοι. Αυταί αι τυραννίαι, ω Έλληνες, είναι συνθεμέναι από θεοκρατίαν και ολιγαρχίαν. Ο τύραννος είναι ένα άγαλμα άπνουν και αργόν, ο δε λαός δεν τον ενθυμείται, παρά όταν ζητή τους αξιωτέρους και δικαιοτέρους συμπολίτας του, και

δεν τους ευρίσκη. Η ολιγαρχία μεν συνίσταται εις τον αντιτύραννον και οπαδούς του, μαζί με μίαν κλάσιν μερικών αναιδεστών και αμαθεστών υποκειμένων, οπού δια την οκνηρίαν και αργίαν, εις τας οποίας ζώσι, και με το να τρέφονται από ξένους ιδρωτας και αναστεναγμούς, ηθέλησαν να ονομασθούν ευγενείς. Η δε θεοκρατία είναι ο κλήρος(α).

Οι ιερείς, αγαπητοί μου, φυλάττοντες ένα σκοπόν καθόλου διάφορον, από τους λοιπούς συμπολίτας, πάντοτε επροσπάθησαν, με το μέσον της θεότητος, να καταδυναστεύσουν τους συμπολίτας των, καθώς μέχρι της σήμερον, με την αμάθειαν και κακομάθησιν επέτυχον του σκοπού των. Αυτοί, καλύπτοντες με τίτλον αγιότητος τα πλέον φανερά ψεύματα, εγέμισαν τους αδυνάτους νόας του λαού από μίαν τοσαύτην δεισιδαιμονίαν, ώστε οπού, αντί να ονομάσουν ψεύμα το αδύνατον, το ονομάζουν άγιον, και ούτως αδιστακτως πιστεύουσιν εις κάθε τους λόγον, ούτε τολμούσι να εξετάσωσι το παραμικρόν, μάλιστα δε τους είναι εμποδισμένον.

Όσα έπρεπεν όμως να ειπή τινάς δι αυτήν την κλάσιν, η συντομία του παρόντος μου λόγου μου τα εμποδίζει. Και μόνον αφήνω να στοχασθή καθείς, ότι τόσον πλήθος αργών και αμαθών ανθρώπων, οπού ζώσι, τρυφούσι, και πλουτίζουν από τους κόπους των λοιπών, πόσον μεγαλείτερον είναι, απ όλα τα βάρη μιας υποδουλωμένης πολιτείας, και πόσον βοηθεί την τυραννίαν τοιαύτη κλάσις, ούσαι και αι δύο δυνάμεις ιδεαστικά και ανύπαρκτοι.

Αλλά, τι να σας ειπώ δια την άλλην κλάσιν, των ολιγάρχων λέγω, των λεγομένων ευγενών; Αυτοί νομίζουν τον εαυτόν τους τόσον διαφορετικόν από τους λοιπούς ανθρώπους, οπού μόλις καταδέχονται να τους ακούουν, χωρίς να τους αποκρίνωνται, ούτε ποτέ να τους συναναστρέφονται. Αυτοί, ω Έλληνες, κατέχουσιν εις τας χείρας των όλα τα καθολικά και αληθή πλούτη της επικρατείας, ήτοι τα χωράφια, αμπέλια, και ολόκληρα χωρία, τα οποία ενοικιάζουσι προς τον λαόν, εις τρόπον, οπού ο λαός είναι σχεδόν δούλος μισθωτός από αυτούς, και δουλεύει δια το κέρδος αυτών.

Αφήνοντας κατά μέρος το πλήθος των ελαττωμάτων, οπού χαρακτηρίζει αυτήν την μιαν κλάσιν, η σκληρότης, βέβαια, εις αυτούς είναι γενική, την οποίαν κληρονομούσιν κατά γενεαλογίαν, δια να ειπώ έτζι, καθώς τους τίτλους των. Είναι αυτόματοι εις το άκρον, και τους δούλους των ψηφούσι πολλά ολιγότερον από τα ίδια ζώα των(α).

Αλλά εις τι συνίσταται αυτή η ευγένεια, στοχάζεσθε, ω Έλληνες; Ίσως εις τα χρηστά ήθη; Εις τα μεγάλα κατορθώματα, εις την αξιότητα. Ίσως εις

την αρετήν και εις την δικαιοσύνην, καθώς οι πρόγονοί μας εστοχάζοντο; Ε, ουχί, ουχί! Οι νυν δούλοι κράζουν ευγενείς τους υιούς των πλουσίων, και τόσον εβαρβαρώθησαν από την σκλαβίαν, οπού εις πολλά μέρη πωλείται ο τίτλος της ευγενείας, και ως επί το πλείστον αγοράζεται από τους πλέον αναισθήτους των πολιτών. Είναι απερίγραπτος, αγαπητοί μου, η αναισθησία και η αμάθεια αυτών των ψευδοευγενών, και όταν ευρεθή ανάμεσα εις χιλίους ένας ολίγον μέτοχος ανθρωπότητας, είναι βέβαια άξιον θαυμασμού.

Πως ημπορούν αυτοί να μελετήσουν και να μάθουν τα χρέη του αληθούς πολίτου; Πως να τιμήσουν την αρετήν; Οι γονείς των άλλην έννοιαν δεν έλαβον, παρά να τους διδάξουν τον τρόπον εις το να κολακεύωνται αναμεταξύ των και το πως να υβρίζωνται με εύμορφας λέξεις. Η προσποίηση εις αυτούς είναι το πρώτον και αναγκαιότερον μάθημα(α). Ω! της μωρίας των! Ω! εντροπή του ανθρωπίνου λογικού, και αφανισμός του κόσμου.

Τα καμώματα, ω Έλληνες, αυτής της κλάσεως είναι τόσον παιδαριώδη και χαμερά, οπού, βέβαια, δεν πρέπει να έχουν τόπον εις το παρόν θέμα, και ούτε εγώ πλέον θέλω τα αναφέρει, αλλά τελειώνω με το ρητόν του Πλουτάρχου, όστις λέγει: «κρείσσον γίνεσθαι λαμπρόν, η γεννάσθαι», και πάλιν «ευγένεια καλόν μεν, προγόνων δε αγαθόν».

Όταν, λοιπόν, ω Έλληνες, μία ελευθέρα πολιτεία, καταντήση εις δουλείαν αφ εαυτού της, δηλαδή από την διαφθοράν των ηθών, και κατά τον τρόπον οπού εδιηγήθην, τότε, αγαπητοί μου, είναι πολλά δύσκολον να ξαναλάβη μόνη της την ελευθερίαν της, καθώς φανερά μας το παρασταίνει η ποτέ θαυμαστή Ρώμη, η οποία δια τόσους αιώνας ευρίσκεται σιδηροδέσμιος υποκάτω εις ανήκουστον τυραννικήν θεοκρατίαν, και βέβαια δια πολλούς άλλους αιώνας ακόμη θέλει μείνει. Όταν όμως μία ελευθέρα πόλις χάση την ελευθερίαν της από την κυρίευσιν κανενός τυράννου, τότε, όχι μόνον δεν είναι δύσκολον να την ξαναλάβη, αλλά πολλά εύκολον, και μάλιστα αναγκαίον. Αυτό δε ακολουθεί, επειδή τα ήθη μένουν τα αυτά, και η πολιτεία υπόκειται μόνον εις την δύναμιν, και εξακολούθως η ελευθερία ευρίσκεται πάντοτε εις μάχην με την τυραννίαν.

Ο τοιούτος λαός ημπορεί να παρομοιασθή εις ένα αετόν, όταν ευρίσκεται δεδεμένος, ο οποίος, ευθύς οπού συνθλάση τους δεσμούς του, όντας αφ εαυτού του σώος, παραχρήμα απετώντας φεύγει, και μένει ως και πρότερον. Ούτως, αδελφοί μου, ευρίσκεται και η Ελλάς την σήμερον, η οποία αν ακόμη δεν εσύντριψε τας αλύσους της, πολλά είναι τα αίτια, καθώς κατωτέρω δειχθήσεται. Αυτό μας το βεβαιοί η

ιστορία με την διήγησιν πολλών ομοίων συμβάντων. Διάφοροι μικραὶ πόλεις ελευθέραι ἐχρειάσθη να υποκύψουν εις ανωτέρας τυραννικάς δυνάμεις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσύντριψαν τους δεσμούς της δουλείας, και ἔμεινον ελευθέραι, ὡς και πρότερον.

Ἡ Ἀθήνα, λέγει ο ἱστορικός Ἕλληνας, ἀφού ἐνικήθη ἀπό τους Λάκωνας, την υποχρέωσαν να δεχθῆ δια κυβερνητάς της τριάκοντα πολίτας, οπού αυτοὶ ἤθελαν ἐκλέξει. Και ούτως ηκολούθησεν. Ἀλλ' αυτοὶ οἱ τριάκοντα κυβερνηταί, εις μικρόν διάστημα καιρού, ἐκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, ἀπό τους πλέον σκληρούς και αἰμοβόρους, ὡστε οπού εις οκτῶ μήνας μόνον, οπού ἐδυνάστευσαν, ἐφόνευσαν ἕως χιλίους πεντακοσίους πολίτας, τους πλέον δικαίους και ἐναρέτους. Ἀλλ' εις οκτῶ μήνας, βέβαια, μία ελευθέρα πολιτεία δεν γίνεται δούλη. Και αν αυτοὶ οἱ Τριάκοντα Τύραννοι ἐνόμιζον να ἐξολοθρεύσουν ὅλους τους ἐναρέτους και ελευθέρους, δεν ἔπρεπε να ἀφήσουν ζωντανόν οὐδένα. Τέλος πάντων, ο ἀναγκαῖος ἀφανισμός των προητοιμάζεν την δόξαν του μεγάλου Θρασυβούλου.

Αυτός ο ἥρωας, βλέποντας την ἀθλίαν κατάστασιν της πατρίδος του, και προβλέποντας τον μέλλοντα αὐτῆς ἀφανισμόν, ἀπεφάσισεν να θυσιάσθῃ δια την σωτηρίαν της, και ούτως φεύγει ἀπό την πατρίδα του, περιφέρεται δι' ὀλίγον καιρόν ἐνθεν κακεῖθεν, ζητεῖ συμβοηθούς και συνδρομητάς, και ἐν ἐνὶ λόγῳ, εις ὀλίγον καιρόν προητοιμάζει τα πάντα. Εἰσέρχεται, νυκτός, εις την ἀγαπητήν του πατρίδα με τα ἄρματα της νίκης και της ἐκδικήσεως, ἐξυπνά τους συμπατριώτας του ἀπό την ληθαργίαν της τυραννίας, φωνάζει εις τους κεκωφωμένους ἤδη ἀπό την δουλείαν: «Δεῦτε, συμπολίται, δεῦτε, ἀδελφοί μου, να διαυθεντεύσωμεν την προτέραν μας εὐτυχίαν. Ὅλοι οἱ θεοὶ εἶναι προς βοήθειάν μας! Ἀς ἐκβάλωμεν την θανατηφόρον νόσον της κυριότητος, ας γίνωμεν ἀξιοὶ του ονόματός μας, ας δειχθώμεν ἀληθεῖς ἀνθρωποὶ, και ας ἀποβάλωμεν τους τυράννους».

Τότε, ὅλοι σχεδόν, ἐπανερχόμενοι εις τον εαυτόν των ὡς ἀπό μεγάλην μέθην, εἶδον την ἀθλίαν τους κατάστασιν, ἐγνώρισαν το χρέος των, και λαβόντες τα ἄρματα της δικαιοσύνης, ὥρμησαν ὡς λέοντες κατά των ἐχθρῶν των, τους οποιούς ἐν ῥοπή οφθαλμοῦ κατετρόπωσαν, και ούτως ἠλευθέρωσαν την πατρίδα τους ἀπό την δυναστείαν των τριάκοντα ἐκείνων τυράννων, οἱ οποιοὶ, ἀφού ἤκουσαν το ἱερόν ὄνομα της ελευθερίας και της πατρίδος, τρέμοντες ἐρριπτον τα ἀνάξια ἄρματά των ἐμπροσθεν των ἠρώων, και με την συνηθισμένην των δειλίαν και οὐτιδανότητα γονυκλιτῶς ἐζητούσαν ἔλεος. Ὡς της ἀναισθησίας σας,

βάρβαροι και μωροί άνθρωποι! Αυτοί, αδελφοί μου, είναι τοιούτοι, οπού θέλουν να είναι εξ αποφάσεως, η τύραννοι η δούλοι.

Ιδού, λοιπόν, ω Έλληνες, πόσον ευκόλως ξαναλαμβάνει την ελευθερίαν της μία πολιτεία, όταν την χάση από αρπαγήν κανενός τυράννου, και όταν φυλάττη σώα τα ήθη της. Πως λοιπόν η Ελλάς ευρίσκεται μέχρι της σήμερον εις δουλείαν; Δεν έχασεν και αυτή ίσως την ελευθερίαν της από την αρπαγήν των Ρωμαίων; Δεν εφύλαξεν αυτή ίσως τα ήθη της σώα; Δεν τα φυλάττει και έως την σήμερον; Διατί λοιπόν ευρίσκεται πάντοτε δούλη; Και διατί δεν εσύνθλασεν έως τώρα τας αλύσους, οπού την κρατούσι υπό δουλείας τόσον αδίκως; Αυτή η εξέτασις, ω Έλληνες, είναι πολλά αναγκαία δια ημάς, πρώτον μεν, δια να εξαλείψωμεν τα εμπόδια, αφού τα γνωρίσωμεν οποία είναι, και δεύτερον, δια να ημπορή καθείς από ημάς, να αποδεικνύη ευκόλως των βαρβάρων και αχαρίστων αλλογενών, οπού τόσον ολίγον μας ψηφώσι, ότι το ελληνικόν γένος δεν εγεννήθη δια την δουλείαν. Αυτάς λοιπόν τας αιτίας θέλω προσπαθήσει να παραστήσω, όσον συντομώτερα μου σταθή δυνατόν, και έπειτα να εισέλθω εις το αναγκαιότερον μέρος του λόγου μου, δια να αποδείξω, πόσον εύκολον είναι να ελευθερωθή τώρα, και πως τάχιστα θέλει ακολουθήσει.

Η Ελλάς, ω αγαπητοί μου, οκτακοσίους χρόνους προ Χριστού ήκμαζε, και ήτον εις τον άκρον βαθμόν της ευτυχίας της. Αφού όμως εις τους 375 προ Χριστού, Φίλιππος, ο πατήρ του Μεγάλου Αλεξάνδρου, έλαβε το μακεδονικόν σκήπτρον, δια πρώτην φοράν, ήρχισε, φευ! να μιάνη την ελευθέραν γην της Ελλάδος με την ανεξάρτητον αρχήν του. Αυτός όντας πολλά φιλόδοξος, και εν αυτώ φιλομαθής και δίκαιος, όταν δεν ήτον προς ζημίαν του, η δια να ειπώ καλλίτερα όταν ήτον προς όφελός του, είλκυσε κατ ολίγον ολίγον εις την φιλίαν του τους περισσοτέρους αρχηγούς των τότε ελληνικών πόλεων, και ούτως προετοίμασεν εις μεν τον υιόν του μεγάλας νίκας, εις δε την πατρίδα του και όλην την Ελλάδα ένα επικείμενον και άφευκτον αφανισμόν. Εξ αιτίας του, ευθύς, ήρχισεν ο πόλεμος αναμεταξύ των, αι διχόνοιαι ηύξησαν, και η ελευθερία της Ελλάδος απ ολίγον κατ ολίγον εφθείρετο, έως εις τους 146 προ Χριστού, οπού παντελώς ηφανίσθη υπό της ρωμαϊκής μεγαλειότητος.

Οι Ρωμαίοι, κατ εκείνον τον καιρόν, ήκμαζον. Αυτοί, εξ αρχής, ήτον ολίγοι φυγάδες, αλλά μετά ταύτα, διδαχθέντες παρά των Ελλήνων κάθε λογής επιστήμας, και νόμους παρ αυτών λαβόντες, κατεστήθησαν οι αξιώτεροι στρατιώται και συμπολίται του κόσμου. Η Ελλάς δε ελλιπής, κατ εκείνας τας εποχάς, από αξίους στρατιώτας, οπού, ως προείπον, είχαν θυσιάσει η ματαιότης Φιλίππου και Αλεξάνδρου και οι αναμεταξύ

των πολέμοι, ωσαύτως και από άξια υποκείμενα, οπού ο φθόνος και η πολυτέλεια είχαν φθείρει, επαρώξυνεν σφόδρα την αχορτασίαν των Ρωμαίων, οι οποίοι προσποιούμενοι να βοηθήσουν τινάς των ελληνικών δυνάστων, ώρμησαν εις την Ελλάδα και έφερον μαζί των τον καθ' αυτό αφανισμόν της, αφού ελεηλάτευσαν, αφού κατέκαυσαν πόλεις, αφού τέλος πάντων, το όλον ηφάνισαν, εκήρυξαν την Ελλάδα ρωμαϊκήν επαρχίαν.

Από τότε, λοιπόν, έως εις τους 364 μετά Χριστόν, οπού διεμοιράσθη το ρωμαϊκόν βασίλειον εις ανατολικόν και δυτικόν, οι Έλληνες υπόκειντο εις φοβεράν τυραννίαν, και έπαθον ανήκουστα βάσανα και ταλαιπωρίας από τους διαφόρους σκληροτάτους ιμπεράτορας, οπού η Ρώμη τους έπεμπεν. Δεν εδύναντο να ελευθερωθώσι από τοιούτον ζυγόν - αγκαλά και τα ήθη των να μην ήτον παντάπασιν διεφθαρμένα και να υπόκειντο εις ξένην αρχήν - επειδή η επικράτεια ήτον μεγαλωτάτη, και δεν υπέφερον όλοι εξίσου τας δυστυχίας, και εξακολούθως, δεν ημπορούσαν να ενωθούν όλοι μαζί, δια να εξολοθρεύσουν τους τυράννους των(α).

Από τότε, λοιπόν, οπού εστερεώθη ο χριστιανισμός, έως εις τους 1453, αντίς να αυξήσουν τα μέσα της ελευθερώσεώς των, φευ! εσμικρύνοντο. Η δεισιδαιμονία και ο ψευδής τε και μάταιος ζήλος των ιερέων και πατριαρχών, κατεκυρίευσεν τας ψυχάς των βασιλέων, οι οποίοι, αντίς να επιμελούντο εις το να διοικώσι τον λαόν, καθώς έπρεπε, άλλο δεν εστοχάζοντο, παρά να φιλονικώσι, και να κτίζωσιν εκκλησίας. Τότε εις την Ελλάδα εφάνησαν τρεις κυριότητες· η τυραννία, το ιερατεϊόν, και η ευγένεια, αι οποίαι δια ένδεκα αιώνας σχεδόν, κατέφθειραν τους Έλληνας και κατερήμωσαν την Ελλάδα. Η ματαιότης των πατριαρχών, και πάπων επροξένησεν το σχίσμα αναμέσον ημών και των Λατίνων, και η δεισιδαιμονία ήνωσεν εις αυτό εν μίσος φοβερόν μέχρι της σήμερον.

Αφού, λέγω, το ιερατεϊόν ηθέλησε να ενώση τα εκκλησιαστικά εντάλματα με τους πολιτικούς νόμους, δια να τιμάται εν ταυτώ και να ορίζη χωρίς δυσκολίαν, εκατάλαβεν, ότι αναγκαίον ήτον πρότερον να τυφλώση τον λαόν με την αμάθειαν, δια να στερεώση καλλιότερα τον σκοπόν του, και ούτως επροσπάθησεν να εσβήση κάθε σπουδήν εις την Ελλάδα, και υπερασπίσθη την αμάθειαν.

Αι επιστήμαι, οπού πρότερον ήνθιζον, άρχισαν να μαρανθώσι, τα σχολεία εσφαλίσθησαν, οι διδάσκαλοι εμωράνθησαν, και η αλήθεια με την φιλοσοφίαν εξωρίσθησαν. Άλλο βιβλίον δεν ευρίσκετο, ειμή τα πονήματα των ιερέων. Κάθε φιλόλογος άλλο δεν ημπορούσε να αναγνώση, ειμή τα θαύματα και τους βίους των αγίων, και οι

ταλαίπωροι Έλληνες, αγκαλά και φιλελεύθεροι, υστερημένοι όμως από το φως της φιλοσοφίας, έγιναν σχεδόν δούλοι κατά συνήθειαν, μεμεθυσμένοι δε από την αμάθειαν και δεισιδαιμονίαν, υπήκουον και εφοβούντο τους τυράννους των, χωρίς να ηξεύρουν το διατί. Ένας αφορισμός του αρχιερέως ετρόμαζεν τόσα μυλλιούνια ανθρώπων. Ω δεισιδαιμονία, πόσον φοβερά είσαι ανάμεσα εις τα ανθρώπινα πάθη, και πόσον ουτιδανώνεις την ανθρωπότητα, όταν κυριεύσης τας ψυχάς των απλών και αμαθών λαών, οι οποίοι τόσον απομωρώνονται, οπού τρέμουσιν εις την ψευδή λαλιάν σου, καθώς τα βρέφη φοβούνται ένα όφιν ξύλινον, η ένα χαλκούν λέοντα!

Εις τοιαύτην κατάστασιν, αδελφοί μου, ευρίσκετο η Ελλάς, όταν προ 453 χρόνων από την σήμερον, η αυτή δεισιδαιμονία και η αμάθεια είχαν αναβιβάσει εις υψηλόν θρόνον ένα αχρείον Αιθίοπα, ο οποίος ώρμησε με τα άρματα του ψεύδους και της πλάνης, και εκυρίευσεν σχεδόν το τέταρτον μέρος της γης. Η Ελλάς δεν ημπόρεσεν βέβαια να αποφύγη τον ζυγόν του, ούτως προητοιμασμένη. Όθεν, και εις βραχύτατον διάστημα έκλινε τον αυχένα εις την τυραννικήν ράβδον του Μωάμεθ. Η εύκαρπος γη της Ελλάδος εγένευσεν από βαρβάρους αλλοτρίου ορίζοντος, και τοιούτης λογής, ο ουτιδανός και αχρείος θρόνος των οθωμανών υψώθη εις την Κωνσταντινούπολιν, και ευρίσκεται μέχρι της σήμερον, αγκαλά και να είναι εις το τέλος του πλησιέστατος.

Ω! πόσον έκλαυσαν οι Έλληνες μετέπειτα! Αλλά ματαίως. Ο εχθρός των ήτον μεγάλος. Αυτοί, δεν είχαν στρατεύματα γυμνασμένα, ούτε πόλεμον εδιδάσκοντο από τους κυρίους των πλέον. Αυτοί, εκυβερνούντο από σκίας και φαντάσματα, και αφού απέρασαν την τυραννίαν των Ρωμαίων και έπειτα των Ιερέων, εκατήντησαν, τέλος πάντων, να υποκύψουν εις την πλέον σιχαμεράν και βάρβαρον κυριότητα, λέγω, εις την τυραννίαν των οθωμανών. Τα ήθη των, αγκαλά και να μην ήτον παντάπασιν διεφθαρμένα, δεν ημπόρεσαν όμως να τους ελευθερώσωσι από την δυναστείαν των Ρωμαίων, επειδή οι εχθροί των ήτον δυνατοί και πολλοί, η δεισιδαιμονία δε και η αμάθεια προητοίμασε δια πολλούς αιώνας την δόξαν του αχρείου Μωάμεθ, και ούτως η τυραννία των οθωμανών, εις διάστημα τεσσάρων αιώνων, έφερε την Ελλάδα εις τόσον αθλίαν κατάστασιν, οπού κανείς, βέβαια, κανείς δεν ήθελε το πιστεύσει, αν όλοι ημείς, ω Έλληνες, δεν το εγνωρίζαμεν, καθώς το γνωρίζομεν και το πάσχομεν καθημερινώς.

Δύο αίτια με εμπόδισαν, ω αγαπητοί μου Έλληνες, οπού δεν εδιηγήθην καταλεπτώς τας αιτίας, οπού έφερον την Ελλάδα εις την δουλείαν των Ρωμαίων. Πρώτον μεν, ότι το επιχείρημα εχρειάζετο μίαν

διεξοδικωτάτην περιγραφήν, δια να μην μείνη ατελής, και δεύτερον, έχοντας σκοπόν να ομιλήσω πλατύτερα δια τας αιτίας, οπού έως την σήμερον την φυλάττουσι δούλην υπό των οθωμανών, ενόμισα, ότι αι αυταί αιτίαι, αν και εις το όλον δεν ομοιάζουσι με εκείνας, βέβαια, εις μέρος αυτών, ημπορούσι να αναφέρωνται μετά πάσης της ισότητος, και ο αναγνώστης ευκόλως ημπορεί να προϊδή από τας παρούσας τας παρελθούσας.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ

Πριν όμως να εισέλθω εις τοιαύτην έρευναν, ω αγαπητοί, κρίνω αναγκαίον να εξιστορήσω, εν συντόμω, του παρόντος αιώνος την ελληνικήν αθλίαν κατάστασιν, την οποίαν, αναγινώσκοντες οι μεταγενέστεροι ομογενείς μου, να αναστενάξουν και να κλαύσουν, οι δε νυν να εξυπνήσουν μίαν φοράν από την δουλικήν ληθαργίαν, δια να ημπορέσουν οι μέλλοντες να τους δοξάζωσι και ευχαριστώσι με τα δάκρυα της χαράς και της ευγνωμοσύνης.

Η οθωμανική διοικήσις είναι τυραννική. Οι νόμοι των είναι ατελείς, σκληροί και ολίγοι. Η πρώτη διαταγή των νόμων των είναι, να νομίζουν τους λόγους του τυράννου ως νόμους απαραβάτους. Η θρησκεία των συνίσταται εις το να δοξάζουν ένα θεόν, και ολίγους προφήτας, εξ ων ο πρώτος είναι ο Μωάμεθ. Είναι όμως πλήρεις δεισιδαιμονιών και πιστεύουσι πολλά γελοιώδη πράγματα(α). Τα ήθη των είναι βάρβαρα. Ο χαρακτήρ των σοβαρός και υπερήφανος. Η αμάθειά των άκρα και γενική(β).

Ο τύραννος είναι πάντη ελεύθερος από κάθε στοχασμόν περί της διοικήσεως, και είναι ωσάν να μην είναι· οι νόμοι των δε, επειδή τον αποθεώνουσι, δια τούτο δεν του συγχωρούσι να λάβη γυναίκα ως σύζυγον, ως πράγμα ουτιδανόν προς την μεγαλειότητά του(α). Εβγαίνει μίαν φοράν την εβδομάδα από το παλάτιόν του και υπάγει να προσκυνήση τον κτίστην του Παντός εις τον ναόν του.

Αυτός, δεν είναι εις χρέος να ηξεύρη άλλο, ειμή να τρώγη, να κοιμάται και να στέκεται εις το άλογον. Όσον μεν δια τας επιστήμας η ξένας γλώσσας του είναι εμποδισμένη η σπουδή των από τους νόμους των, αν δε και από την ιδίαν του γλώσσαν δεν ήθελεν ηξεύρει να προφέρη ειμή δέκα λέξεις, βέβαια ήθελε του ήτον αρκεταί, ωσάν οπού ποτέ δεν έχει χρείαν να ομιλήση, και όταν ομιλή, μόνον προστάζει να φονεύουν τον ένα και τον άλλον. Ο λόγος του είναι νόμος απαραβάτος, και οι σκλάβοι

του νομίζουν μεγαλύτερο αμάρτημα την παρακοήν προς τα εντάλματά του, παρά ενεργούντες τα να ήθελαν εκτελέσει τας πλέον φοβερὰς αδικίας(α). Ὅθεν, δεν ευρίσκεται ούτε ένας, οπού να ζη βέβαιος υπό της δυναστείας του, δεν λέγω δια μίαν ημέραν, ἀλλ ούτε δια μίαν ὥραν(β).

Αυτός προσέτι νομίζεται παρά των οθωμανών ως καρδιογνώστης. Ὅθεν, ευθύς οπού τινός η φυσιογνωμία δεν ήθελεν του αρέσει, με ένα νεύμα του ρίπτει την κεφαλήν χαμαί. Εν ενί λόγω, αυτός καταδικάζει εις θάνατον ὅποιον θελήσῃ, και κανείς δεν ημπορεί να του αποκριθῆ. Το «διατί;» είναι αμάρτημα τοιούτον ως προς αυτόν, οπού αν ήθελεν έχει εκείνος οπού ήθελε το προφέρει δέκα ζωάς, βέβαια ήθελε του δοθῶσι δέκα θάνατοι(α). Δεν ευρίσκεται πράγμα, οπού οι νόμοι να εμποδίζουν του τυράννου, εκτός του οίνου. Ἀλλ αυτός, οπού είναι συνηθισμένος να μην υπακούη, ὅταν ενθυμήται αυτόν τον ὀρισμόν του Μωάμεθ, αδημονεί, και ἀλλέως δεν ξεθυμώνει, παρά χύνοντας το αἷμα τινών υπηκόων. Τοιούτος, λοιπόν, υπάρχει, ὡ αγαπητοί μου, ο των Ἑλλήνων τύραννος, και βέβαια πολλά χειρότερος ἀπ ὅ,τι σας τον ἐπερίγραψα, καθώς ὅλοι σας τον γνωρίζετε.

Αυτό, λοιπόν, το ἀγάλμα της μωρίας εκλέγει ἕναν ἀπό τους προειρημένους δούλους της ασωτείας του, και βέβαια τον χειρότερον, και τον κηρύττει ἐπίτροπόν του, ἤτοι ἀντιβασιλέα, και δίδοντάς του την σφραγίδα της κυριότητος, ὅσα κάμη, είναι καλά καμωμένα. Ἰδοὺ ἄλλος τύραννος χείρων του πρώτου. Αυτός, λοιπόν, είναι εκείνος, οπού βαστά εις τας μιὰς χείρας του τους βαρυτάτους χαλινοὺς της διοικήσεως και της δικαιοσύνης, και τόσα μιλλιούνια ὑπόκεινται εις την θέλησιν ενός ἀμαθοῦς τέρατος, οπού γεννηθεῖς και ἀνατραφεῖς εις τον κόλπον της δουλείας και της ασωτείας, ὄχι μόνον δεν είναι ἄξιος να διοικήσῃ, ἀλλ ούτε ἄξιος ήθελεν ἦτον να είναι ο ὑποδεέστερος των υπηκόων. Ω! ἀλλοίμονον εις τους Ἕλληνας, οπού τον υπακούουσι!

Ἀκούσετε τώρα τον τρόπον, με τον ὁποῖον αυτός διοικεί. Ο πρώτος, και κυριώτερος, και ἀπαράβατος νόμος είναι θέλησίς του. Ὅθεν, αν ἐξαιρέσωμεν μερικὰς ἐντολάς της θρησκείας των, κάθε ἄλλον νόμον ἀφανίζει το κύρος του. Η ἀμάθειά του τον βιάζει να εκλέξῃ ἕνα κριτήν, του ὁποῖου δίδει τον τίτλον του Σοφωτάτου, ο ὁποῖος ἄλλο δεν ηξεύρει, εἰμὴ να γράφῃ και να ἀναγινώσκῃ την γλώσσαν του, μαζί με μερικὰ κεφαλαῖωδη προστάγματα του Μωάμεθ, οπού να τα ἀκούσῃ τινάς, του ἐρεθίζουν γέλωτα. Τα περισσότερα ἀπό αυτά τα εντάλματα ἀναφέρονται εις την διατήρησιν της θρησκείας και μάλιστα εις την διαφύλαξιν της ἀμαθείας.

Η απόφασις αυτού του κριτού είναι αναντίρρητος. Ο κώδιξ των τιμωριών του είναι βραχύτατος, και δεν περιέχει, ειμή τρεις μόνον τιμωρίας - την φυλακὴν λέγω, το ράβδισμα, και τον θάνατον, αι οποίαι είναι πάντοτε ενωμένα με την χρηματικὴν παιδείαν. Ο τρόπος, με τον οποίον κρίνει και αποφασίζει αυτός ο μωροκριτής, είναι τόσον παιδαριώδης και ανόητος, οπού δύο ψευδομάρτυρες και ένας κακούργος, είναι ικανοί να αφανίσουν τον πλέον ενάρετον πολίτην(α). Ο δε κριτής καθημερινώς πολιτεύεται, και αποφασίζει τοιουτοτρόπως, ούτε ποτέ τον τύπτει το συνειδός δια τοιαύτας ανομίας(β).

Δια την φύλαξιν και ευταξίαν της πόλεως, ο αντιβασιλεύς δίδει απόλυτον εξουσίαν ενός δούλου του, να κάμνη ο,τι του φανή εύλογον. Αυτός, μην ηξεύροντας πως να μεταχειρισθῆ τον καιρόν του, εις άλλο δεν καταγίνεται, ειμή εις το να γνωρίζη όλους τους προδότας και κακούργους της πόλεως, και να εφευρίσκη τρόπους εις το να αδική τον ένα η τον άλλον(α). Όταν τινάς ήθελεν αποκριθῆ εις αυτούς τον παραμικρόν λόγον, είναι το ίδιον, ωσάν να ήθελεν υπογράψει την απόφασιν του θανάτου του, επειδή ευθύς τον συκοφαντούσι, και με δύο ψευδομάρτυρας έμπροσθεν του κριτού των βεβαιούσι, ότι τους ύβρισε την θρησκείαν, και παραχρήμα τον θανατώνουσι(β). Ιδού, αγαπητοί μου, πως διοικείται την σήμερον η οθωμανική δυναστεία. Διοικήσις, όσον τυραννική, τόσον εύκολος, και τοιαύτη, οπού δεν ημπορεί τινάς να υποθέση μίαν χειροτέραν από αυτήν.

Αυτός, λοιπόν, ο αντιβασιλεύς εκλέγει πάντοτε όποιον θελήση, τας περισσοτέρας φοράς όμως δίδει αυτήν την τιμήν, η του μαγείρου του, η του δούλου του, και τον ψηφίζει κυβερνήτην και απόλυτον κύριον μιας πόλεως της επικρατείας, εις τρόπον οπού κάθε πόλις της οθωμανικής εξουσίας διοικείται από ένα μάγειρα η ένα δούλον(α).

Η οθωμανική αυλή δεν φυλάττει μισθωτά στρατεύματα, καθώς τα ετερογενή βασίλεια, εκτός απ όσα δια την κοινήν ευταξίαν υποθέτει αναγκαία εις την βασιλεύουσαν. Όθεν, όταν της χρειασθούν, αυτοί οι κυβερνηταί των διαφόρων πόλεων είναι εις χρέος, να εύρουν στρατιώτας και να τους πληρώσουν εξ ιδίων των, ο καθείς κατ αναλογίαν της επικρατείας του.

Η πενιχρότης της καταστάσεως αυτών των κυβερνητών, πριν λάβωσι το σκήπτρον της δυνάμεως, αρκετώς μας δηλοποιεί την πτωχείαν των, και τας περισσοτέρας φοράς, όταν πηγαίνουν εις τας επικρατείας των, ευρίσκονται καταχρεωμένοι, δια τα χαρίσματα οπού είναι βιασμένοι να κάμνωσι, και δια την άκραν πολυτέλειαν, οπού φυλάττουσι. Ευθύς, λοιπόν, οπού λαμβάνει το σκήπτρον της κυριότητος κανείς από αυτούς,

εισέρχεται εις εκείνην την πόλιν, και πρώτος του στοχασμός είναι να αρπάση όσα περισσότερα ημπορέση, δια να πληρώση το χρέος του και να πλουτίση(α). Αλλά με ποίον τρόπον άρα γε πλουτίζει; Ε, πολλά εύκολος είναι δι αυτόν. Ευθύς, οπού εισέλθη εις την πόλιν, κράζει τους πλουσιωτέρους πολίτας, και τους λέγει, ότι ο βασιλεύς των έχει χρείαν από στρατεύματα, και ότι αυτός είναι εις χρέος να προβλέψη αναλόγως εις την δύναμίν του. Όθεν, εξακολουθεί, του είναι αναγκαία τόση ποσότης χρημάτων, και ότι εις δύο ημέρας να του την φέρωσι, αλλέως θέλουσι τιμωρηθή με τον θάνατον.

Οι ταλαίπωροι χριστιανοί, αν αγαπώσι την ζωήν των, πρέπει να ετοιμάσωσι και πρωτύτερα και περισσότεραν την ζητηθείσαν ποσότητα, αν δε κανένας αποκοτήση να ειπή το όχι, ευθύς θανατούται. Έπειτα προστάζει αυτούς τους ιδίους, να του ετοιμάζωσι, καθ εκάστην, τόσην ποσότητα από κάθε είδος ζωοτροφίας, δι όσους έχει μαζί του και δια φορέματά των ομοίως, εκτός από τα όσα οι υπ αυτού μικροί τύραννοι αρπάζουσι και κλέπτουσι από τους υπηκόους(α) και ούτως, εις ολίγον καιρόν, πλουτίζει με χωρίς δυσκολίαν ούτε κίνδυνον.

Παρακαλώ τον αναγνώστην να μην θαυμάση δια την τοιαύτην διήγησιν. Εγώ την έγγραψα, όχι πως δεν ηξεύρω, ότι είναι πασίδηλος τοις ομογενέσι μου Έλλησι, αλλ αν κατά τύχην το παρόν βιβλιάριον εκπέση εις την όψιν τινών, οπού έχουσι την αυθάδειαν να ομολογούσι, ότι σχεδόν σχεδόν τους αρέσκει η οθωμανική διοίκησις, να καταλάβουν, αν είναι δυνατόν, μίαν φοράν το λάθος των, και να τρομάξουν εις την αναισθησίαν των.

Τώρα, αγαπητοί μου, οπού εδιηγήθην τον ανυπόφορον τρόπον της διοικήσεως των τυράννων της Ελλάδος, όχι βέβαια όσον έπρεπε διεξοδικώς, αλλ όσον το παρόν θέμα και ο σκοπός μου το εσυγχώρησε, τώρα, λέγω, οπού η μόνη διήγησις, αρκετώς μας απέδειξε, πόσον είναι ο αυτός τρόπος τυραννικός και ανυπόφορος, με την αυτήν συντομίαν θέλω σας ενθυμίσει με πόσην στενοχωρίαν οι ταλαίπωροι Έλληνες αναπληρούσι εις τα προς το ζην αναγκαία, και πόσα βάρη υποφέρουσι. Μετά ταύτα δε θέλω ερευνήσει τας αιτίας της μέχρι τούδε αναιδεστάτης μας υπομονής.

Δια περισσότεραν σαφήνειαν όμως κρίνω αναγκαίον να ομιλήσω πρώτον περί του αριθμού των Ελλήνων και των τυράννων αυτών. Αλλ επειδή, ω αγαπητοί μου, τα περιστατικά μ εμπόδισαν από το να εκτελέσω την θέλησίμ μου, και να περιδιαβάσω την Ελλάδα και όλην την οθωμανικήν επικράτειαν, δια να επαριθμήσω μόνος μου και καθώς πρέπει, τους εν αυτή κατοικούντας, δια τούτο συντρέχω εις τους πλέον

νέους και πλέον αξιοπίστους γεωγράφους, να αντλήσω καν απ αυτούς εκείνο, οπού μόνος μου δεν εδυνήθην να απολαύσω.

Αφού, λοιπόν, με άκραν επιμέλειαν εξέτασα πολλούς συγγραφείς, οι περισσότεροι από τους οποίους δεν συμφωνούσιν αλλήλων των, και σχεδόν όλοι εκτείνονται εις περιττολογίας και αφήνουν εις σκότος τα αναγκαιότερα πράγματα της γεωγραφίας, εύρον δι αληθεστέραν η πλησιεστέραν εις την αλήθειαν την επακόλουθον επαρίθμησιν, εις την οποίαν, βέβαια, ούτε εγώ δεν τολμώ να καταπεισθώ με αναμφιβολίαν, αλλ ούτε απίστευτος καθόλου μου φαίνεται. Όθεν, εγώ μεν την εκθέτω, όποιος δε είναι βεβαιότερος, ας την διορθώση, και θέλω του μείνει ευχάριστος.

Το οθωμανικόν βασίλειον εις την Ευρώπην διαιρείται εις τας ακολούθους δεκατρείς επαρχίας, δηλαδή Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Μπόσναν, Δαλματίαν, Αλβανίαν, Ήπειρον, Θεσσαλίαν, Λειβαδίαν, Πελοπόννησον, Μακεδονίαν και Ρούμελην. Οι κάτοικοι δε είναι σχεδόν δέκα οκτώ μυλλιούνια, μαζί με τους νησιώτας του Αρχιπελάγους. Οι δε χριστιανοί ως προς τους οθωμανούς, είναι ως το 115 προς το 29. Δια τους ξένους, οπού κατοικούσι εις την οθωμανικήν επικράτειαν, και αλλογενείς, όντες κατά πολλά ολίγοι, δεν τους αναφέρω(α). Τόσον πλήθος Ελλήνων, ω αγαπητοί, πως άρα γε να ζη; Αυτό λοιπόν, θέλω εξετάσει τώρα και ακούσετε.

Ας υποθέσωμεν, δια το ευκολώτερον, τους κατοίκους του οθωμανικού κράτους εις την Ευρώπην ως 100. Αναλόγως, λοιπόν, εις την ειρημένην επαρίθμησιν, οι χριστιανοί πρέπει να είναι ως 80, και οι οθωμανοί ως 20. Από αυτούς τους εκατόν, εις μεν τας πόλεις(α) μόλις ευρίσκονται τα 3/10, οι δε λοιποί κατοικούσιν εις τα χωρία(β). Εκ των οθωμανών ουν οι περισσότεροι ζώσιν από χρονικά εισοδήματα, οπού συναθροίζουσιν από τα πλήθη των υποστατικών των, οι δε λοιποί δια του εμπορίου και τεχνών, ως πάντως ασύδοτοι, κερδίζουσιν αρκετώς, και ζώσιν κάλλιστα. Αλλ οι χριστιανοί της Ελλάδος, φευ! οι γλυκύτατοί μου ομογενείς και ομόθρησκοι, είναι την σήμερον το πλέον θλιβερόν θέαμα εις το θέατρον του κόσμου.

Αρχινώντας λοιπόν από τους γεωργούς, ήτοι χωριάτας, φρίττει το πνεύμα μου, εις το να διηγηθώ την ζωήν τους. Αυτοί οι τάλανες, αφού κοπιάσουν δι όλον τον χρόνον και υποφέρουν ανεκδιήγητα βάσανα, ποτέ δεν τους περισσεύει ο καρπός των ιδρώτων των, δια να αναπαυθώσιν ούτε μίαν ημέραν, και σχεδόν πάντοτε ευρίσκονται στενοχωρημένοι να πωλώσι μέρος από τα φορέματά των, δια να ζωτρέφωνται.

Τόσα μεγάλα είναι τα βάρη, οπού υποφέρουσι, και τόσον μιανή η ψυχή των οθωμανών(α). Ο τρόπος δε της συμφωνίας των μετά των κυρίων των υποστατικών, εκτός οπού είναι τυραννικώτατος, είναι, προς τούτοις, και ακατάστατος και άνομος(β). Πως ουν ζώσι; Ε! αδελφοί μου, φίλτατοί μου Έλληνες, εσείς το ηξεύρετε, χωρίς να σας το ειπώ. Οι γεωργοί, η σεβασμιωτέρα κλάσις μιας πολιτείας, ο σταθερώτερος στύλος της πολιτικής ευτυχίας, ζη χειρότερα από τα ίδια ζώα. Βέβαια, ο πλούσιος οθωμανός τρέφει τα άλογά του με πολλά καλλιότερα φαγητά από εκείνα, οπού φυλάττουσιν εις την ζωήν και εις τας θλίψεις τον αθών και δίκαιον χωριάτην.

Αλλά, μήπως τελειώνει εις αυτά μόνον η δυστυχία του; Αυτός ο ταλαίπωρος πρέπει προς τούτοις - ω εντροπή ανυπόφορος! - πρέπει, λέγω, να χορτάση την λύσσαν και του ληστού της εκκλησίας, ήτοι του αρχιεπισκόπου, ως κατωτέρω ρηθήσεται, εις τρόπον οπού οι χωριάτες, εξαιρώντας εκείνους τους προδότας και κακούς ανθρώπους, οι οποίοι δια να μην διψήσωσι, πίουσι το αίμα των συναδελφών των, και αποκαθίστανται συνεργοί των τυραννικών προσταγμάτων, αφού χάνουν τα όσα οι οθωμανοί τους αρπάζουσι και τα όσα δίδουσι των καλογήρων, μόλις ημπορούσι να ζήσωσι απ όσα τους μένουσι(α).

Αλλά, πως να παραιτήσω τας καθημερινάς αγγαρείας οπού υποφέρουσι! Ω ουρανέ, πως δεν κατακαίεις με τους κεραυνούς σου τόσα βδελυρά τέρατα, οπού μαιίνουν και αφανίζουν το ανθρώπινον γένος! Δεν είναι χωρίον, ω αγαπητοί, και μάλιστα εις την επικράτειαν του τυράννου των Ιωαννίνων, οπού καθ εκάστην να μην πέμπη το εν τρίτον των κατοίκων του, δια να δουλεύη εις τα ανωφελή και πολυέξοδα κτίρια του τυράννου, χωρίς άλλην ανταμοιβήν, ειμή ραβδίσματα και πολλάκις θάνατον(α). Τοιαύτην λοιπόν θλιβεράν και ανυπόφορον ζωήν διάγουσιν οι χωριάτες της ελληνικής γης, και, βέβαια, πολλά χειρότεράν απ ο,τι σας την παρέστησεν η διήγησίς μου.

Αλλά, τι να ειπώ, δια τους πολίτας; Ε, αυτοί χωρίς να έχουν ολιγοτέρους κόπους και μόχθους από τους χωριάτας, έχουν τα βάσανα, και περισσότερα και φοβερώτερα, από αυτούς. Οι τεχνίται, λοιπόν, δουλεύουν σχεδόν 18 ώρας το ημερόνυκτον, και ποτέ δεν ημπορούν να αναπληρώσουν τας αναγκαίας χρείας των. Οι προεστοί με τα άδικα δοσίματα, οπού τους επιφορτώνουσι, τους αρπάζουσιν, από το εν μέρος, τον ολίγον καρπόν των ιδρώτων των, το πλήθος των εορτών και αι αγγαρείαι τους εμποδίζουν, από το άλλο μέρος, κάθε περισσότερον κέρδος, οπού ήθελαν ημπορέσει να κάμωσι, και ανάμεσα εις τόσας

χιλιάδας, όταν τινάς φθάση να αναπληρώση τας χρείας του με όσον κέρδος του μένει, νομίζεται πολλά ευτυχής.

Πρόσθεσ ακόμη τα ανυπόφορα κακά, οπού καθημερινώς δοκιμάζουσιν από τους αχρείους επιστάτας του τυράννου, οι οποίοι, με άκραν ασπλαγχνίαν, και χωρίς συνείδησιν, επιφορτώνουσιν εις τους άλλους τα βάρη του μέρους των, και αυτοί μένουν ασύδοτοι. Εκείνοι, λέγω, οι άφρονες και μωροί άνθρωποι, οπού κράζονται προεστοί και άρχοντες, οίτινες, από την βρωμεράν συνήθειαν, έχασαν σχεδόν και την εντροπήν των ανθρώπων και τον φόβον του Θεού, και με άκραν αναισχυντίαν δεν διστάζουσιν από το να αρνώνται, ποτέ μεν, τας ποσότητας των πληρωμών, ποτέ δε, να ξαναζητώσι εκείνο, οπού έλαβαν ήδη, και το χειρότερον να καυχώνται, εις το να δεικνύωνται πιστοί οπαδοί και δούλοι του τυράννου εκούσιοι. Ε, σκληροί και αναιδέστατοι άνθρωποι, ταχέως θέλετε μετανοήσει, ναι, θέλετε μετανοήσει και θέλετε κλαύσει πικρώς δια τας κακοεργίας σας.

Που νομίζετε, ω αγαπητοί μου Έλληνες, να στέλνωσι, δια να κατοικήσωσι, αυτοί οι απάνθρωποι και αναιδέστατοι άρχοντες εκείνους τους δυσώδεις και βρωμερούς Αλβανίτας η άλλης επαρχίας οθωμανούς, οπού ο κάθε τύραννος βαστά δια την φύλαξίν του, και μάλιστα εις την Θετταλίαν και Ήπειρον; Ίσως εις οσπίτια καμωμένα εξεπίτηδες, ίσως εις τα ευρύχωρα μετόχια των μοναστηρίων, ίσως εις τα μεγάλα παλάτια των, ίσως έξω από την πόλιν, η εις έρημά τινα κτίρια, η, τέλος πάντων, εις τα μοναστήρια; Ουχί, ουχί, αγαπητοί μου, μην προσμένετε τόσην κρίσιν από τον μεμεθυσμένον τους δουλικόν νουν· αυτοί εκλέγουσι και πέμπουσιν αυτούς τους αιμοβόρους λύκους εις τα οσπίτια, όπου ευρίσκονται γυναίκες και κοράσια.

Καθείς, ω αγαπητοί μου, καθείς από εσάς ημπορεί ευκόλως να καταλάβη τας φοβεράς εξακολουθήσεις. Εγώ δε, από την δικαίαν μου αγανάκτησιν, η χειρ μου τρέμει και η όρασις μου εθάμπωσε, ούτε πλέον ημπορώ να επαριθμήσω τας δυστυχίας των Ιωαννίτων και όλων των Θετταλών, χωρίς από τον θυμόν μου να ειπώ, βέβαια, ολιγότερα απο,τι ανήκουσι εκείνων των μωροαρχόντων αλλ ίσως περισσότερα απο,τι η χρηστοθήεια και το ομογενές με διδάσκουσι.

Αν εγώ, όμως, σιωπώ, δεν θέλουσι σιωπήσει αι τρομασμένοι μητέρες, οπού μετά δακρύων και γονυκλιτών έμπροσθεν αυτών των αχρείων τεράτων ματαίως δέονται καθ εκάστην, σπανίως δε εκείνοι καταδέχονται να τας ακροασθώσι, και πολλάκις, αντίς να τας παρηγορήσωσι, τας επιπλήττουσι και με βίαν τας εκβάλλουσιν έξω, χωρίς ποτέ να τους δώσωσι την παραμικράν βοήθειαν(α). Αν εγώ

σιωπώ, βέβαια, τα κρεμισμένα οσπίτια των ταλαιπώρων Θετταλών και Ηπειρώτων, τα ξεσχισμένα στολίδια των οσπιτίων των, αι αιματωμένοι οδοί και τείχη των πόλεων αρκετώς ομιλούσι εις τας οράσεις, όχι μόνον των Ελλήνων, αλλά και των ιδίων ξένων. Αν εγώ σιωπώ, ακούονται όμως οι αναστεναγμοί των δυστύχων πατέρων, οίτινες, αφού δεν δύνανται να κερδίσωσι την ζωοτροφίαν των, ούτε να ενδυθώσι με τον καρπόν των ιδρώτων των, είναι αναγκασμένοι να αφήσουν εις την φαρμείαν των δέκα οθωμανούς και άλλα τόσα άλογα, και αυτοί να υπάγουν εις την φυλακήν, και όχι ολίγας φορές, εις θάνατον. Αν εγώ σιωπώ, θέλει λαλήσουν τα αθώα στόματα των τρομασμένων κορασίδων και πεφοβισμένων εφήβων. Και αν εγώ, τέλος πάντων, δεν τους δηλοποιώ το τέλος των, τα παραδείγματα και αι ιστορίαι όλου του κόσμου με μεγάλην σαφήνειαν τους το προλέγουσι, και αρκετά ημπορούσαν να το προϊδώσι μόνοι των, αν άξιοι κρίσεως και συλλογισμού ήτον τοιαύτα τέρατα.

Ιδού, ω Έλληνες, οι τεχνίται πως ζώσι, και μην νομίσετε ότι εννοώ δια μόνον τους Ιωαννίτας. Αυτοί δεν είναι δυστυχέστεροι, ειμή μόνον, ότι ο τύραννός των είναι κακοηθέστατος. Αλλά εις όλας τας πολιτείας του οθωμανικού κράτους ευρίσκεται η αυτή διοίκησις, ο αυτός τρόπος, αι ίδιαι αιτίαι, και τα αυτά αποτελέσματα. Ας έλθωμεν τώρα εις την κλάσιν των πραγματευτών, λέγω, εκείνων, οπού πωλώσι διάφορα είδη εις τα εργαστήριά των, διότι περί των ταξιδευόντων περαιτέρω ρηθήσεται. Αλλά τι ημπορώ να ειπώ δι αυτούς, χωρίς να ξαναειπώ τα ίδια προλεχθέντα δια τους τεχνίτας;

Αυτοί βασανίζονται από την ιδίαν κακήν τύχην, μάλιστα δε αι δυστυχίαι των αυξάνουσιν αναλόγως με τας υποθέσεις των. Αυτοί καθ εκάστην δίδουσι τω τυράννω τόσας ποσότητας από κάθε είδος πραγματείας, οπού έχουσι, αυτοί πληρώνουσι βαρύτατα δοσίματα, αυτοί υποφέρουσι με μεγαλειτέρας ζημίας εις τα οσπίτιά των πάντοτε τους βρωμερούς Αλβανίτας(α). Αυτοί εις φυλακήν, αυτοί εις αγγαρείας(β). Αυτοί τέλος πάντων είναι υποκείμενοι εις όλα τα χειρότερα κακά, οπού ημπορεί τινάς να στοχασθή. Πολλάκις η τύχη τους κατατρέχει και εις τας εμπορικάς των επιχειρήσεις, και πολλοί απεθνήσκουν εις την φυλακήν.

Ποίος εμβαίνει εις μίαν πολιτείαν της Ελλάδος, και δεν αισθάνεται μίαν ψυχρότητα εις την καρδίαν του, ακούοντας πανταχόθεν να εξέρχεται το ε και το αλλοίμονον! Τι άλλο ακροάζεται ένας ξένος, πάρεξ αναστεναγμούς; Τι άλλο βλέπει ο Έλλην, ειμή δάκρυα; Τι άλλο ευρίσκεται, τέλος πάντων, εις τους Έλληνας, ειμή λύπη, φόβος, φυλακή και θάνατος; Ένα γενικόν μουρμούρισμα λύπης, μία σιωπή απελπισίας

κυριεύει όλων τας καρδίας. Και πολλών η αδυναμία μιας δικαίας εκδικήσεως και η πολλά αισθαντική των καρδία φθείρει την ζωήν και θνήσκουν απελπισμένοι. Η πτωχεία, τέλος πάντων, ως μία αδιάκοπος μικρή θέρμη, αδυνατίζει το πλέον υγιές σώμα. Ούτως καταβάλλει την γενναιότητα και σταθερότητα των δυστύχων πατέρων και θαμπώνει το πνεύμα των τέκνων.

Πως στοχάζεσαι τώρα, ω αναγνώστα, να ζώσιν οι αγαπητοί μας Έλληνες, αυτοί οι γλυκύτατοί μας αδελφοί; Ίσως δεν το αγνοείς, και ίσως μαζί μου συγκλαίεις και εσύ τας κοινάς ελληνικάς μας δυστυχίας. Πλην, μόνον τούτο, δεν θέλω σιωπήσει εγώ, ξαναενθυμώντας σου τον τρόπον της δυστυχεστάτης και πτωχικής ζωής των Ελλήνων, από το να ευφημίσω την αγαθήν καρδίαν και την φιλανθρωπότητα των ευεργέτων της Ελλάδος.

Εξαιρώντας, λοιπόν, όλους τους προεστώτας, η μάλλον ειπείν τους προδότας, και όλους εκείνους τους αχρειεστάτους σκλάβους και οπαδούς των κατά μέρος τυράννων της Ελλάδος, οι λοιποί σχεδόν άπαντες αναπληρούσι εις τας χρείας των από ευεργεσίας εκείνων των ολίγων Ελλήνων, οίτινες και εν τη πατρίδι, και πόρρω αυτής, όταν ευρίσκωνται, δεν παύοσι από το να βοηθώσι καθ' εκάστην τους συμπατριώτας των, από το να τους παρηγορώσι με έξαφνα χαρίσματα, και τέλος πάντων, από το να τους στολίζωσι το πνεύμα με τα σχολεία, οπού εξ ιδίων των έκτισαν και φυλάττουσι.

Συγχωρήσετέ με, ω άνδρες γενναιότατοι και φιλεύσπλαγχοι, αν μία μεγάλη αιτία μ' εμποδίζει από το να εκθέσω εις τούτον μου τον λόγον τα ένδοξα ονόματά σας· η ευγνωμοσύνη μου όμως ως Έλλην, και το χρέος των συναδελφών μας, εντός ολίγου θέλουν ενεργήσει, δια να εγχαράξουν με χρυσά ψηφία τοιούτον κατάλογον εις τους ναούς της Ελλάδος, καθώς και τώρα τον φυλάττουσι εγκεχαραγμένον εις τας καρδίας των. Δεν μένει τώρα άλλη κλάσις, ειμή των ταξιδιωτών, οπού να ζητή εξήγησιν, αλλά περί αυτών, ως προείπον, θέλω ομιλήσει παρεμπρός, και τελειώνω τοιαύτην θλιβεράν διήγησιν με μίαν γλυκείαν παρατήρησιν, οπού σας παρακαλώ να κάμητε εις το ελληνικόν γένος, δια κοινήν μας χαράν.

Η τυραννία, ω Έλληνες - και οποία τυραννία! - δεν εδυνήθη να εξαλείψη από το γένος μας τα χαρακτηριστικά του σημεία, δια να ειπώ ούτως. Η σταθερότης και η φιλευσπλαγχνία σώζονται εις όλους τους Έλληνας και η αρετή λάμπει ανάμεσα εις τον βόρβορον της τυραννίας(α). Ω αρετή, ω θείον και ιερόν δώρον! Συ, οπού καταπρααίνεις τα άλογα πάθη. Συ, οπού συνοδεύεις δια παντός με την ψυχήν εις μίαν ήσυχον και γαληνήν

ανάπαυσιν. Συ, οπού καθιστάς τον άνθρωπον ευτυχή, αποκαθιστώντας του ολίγας τας χρείας· οπού τον αρματώνεις εναντίον εις τας καταδρομάς της τύχης, και τον καθιστάς αδιάφορον εις τας ευτυχίας. Συ, οπού υψώνεις την ανθρωπίνην ουτιδανότητα και κατασταίνεις τον άνθρωπον ανώτερον του είναι του. Συ, οπού χαρακτηρίζεις και καταστείς αμετάτρεπτον τον ενάρετον. Ναι, ο ναός σου δεν είναι εσφαλισμένος εις την υποδουλωμένην Ελλάδα! Συ λατρεύεσαι από τους ευεργέτας του γένους.

Αυτοί σε τιμούσι με τα καθημερινά δώρα, οπού προσφέρουσιν εις τους Έλληνας, και εγώ τους το κοινοποιώ δια δόξαν μας. Αλλ εσείς, ω ευεργέται, νομίζετε να εκπληρούται το χρέος σας δια των ευεργεσιών σας μόνον; Ουχί, αγαπητοί μου, εγώ δεν είμαι κόλαξ, δια να σιωπήσω το τι πρέπει να κάμετε, και εσείς αγαπάτε αρκετώς την αρετήν, δια να σας κακοφανή η αλήθεια και να μείνητε εις το λάθος σας. Η αρετή, ω αδελφοί μου, τόσον διαφέρει από την κακίαν, ως η ζωή από τον θάνατον. Καθώς λοιπόν ανάμεσα ζωής και θανάτου, δεν ευρίσκεται μέσος όρος, ούτε ανάμεσα αρετής και κακίας ημπορεί να ευρεθή, και εξακολούθως δεν ημπορεί να ειπή τινάς, ούτε ότι ο δεινάς είναι περισσότερο απεθαμένος από τον δεινα απεθαμένον, ούτε ότι ο ένας εναρετώτερος από τον άλλον ενάρετον(α).

Ενάρετος, ω ευεργέται της Ελλάδος, είναι μόνον εκείνος, οπού θέλοντας να ζήση εις πολλούς - δηλαδή ωφελώντας τους συναδέλφους του, να αθανάτιση το όνομά του, και δια να ειπώ ούτως, να ζη και αποθαμένος - κάμνει όχι όσον θέλει, αλλ όσον πρέπει, και όχι εκείνο οπού εις ουδέν τον εγγίζει(α), αλλ εκείνο, οπού είναι αναγκαίον, προκρίνοντας πάντοτε το κοινόν όφελος, χωρίς να στρέψη τους οφθαλμούς του εις την μικράν η μεγάλην ζημίαν, οπού ήθελε του προξενήσει εν έργον του ενάρετον.

Εις τας νομαρχικάς διοικήσεις, εις τας οποίας η αρετή είναι η κυρία βάση και το θεμέλιον όλης της πολιτικής διαγωγής, ο ενάρετος κάμνει όσον πρέπει, και ποτέ δεν ζημιούται, επειδή ποτέ δεν συγχωρεί η ορθή διοίκησις ξεχώρισιν από τας μερικάς εις τας κοινάς υποθέσεις, καθώς εις την αρχήν του παρόντος μου λόγου αρκετώς απεδείχθη. Και εξακολούθως, ο ενάρετος κάμνοντας ο,τι τον διδάσκει η αρετή, κάμνει πρώτον μεν το χρέος του ως πολίτης, και δεύτερον, ωφελώντας τους άλλους· η ένωσις, οπού ευρίσκεται αναμεταξύ εις όλους τους πολίτας, κάμνει να ωφελήται και ο ίδιος.

Πολλά διαφορετικόν είναι όμως το πράγμα εις τας τυραννικάς διοικήσεις, όταν καμμίαν φοράν εμφανίζεται η αρετή - το οποίον, αγκαλά και σπανίως, πλην ακολουθεί, και εις κάθε τόσον ευρίσκονται

μερικοί ενάρητοι δια τιμήν της ανθρωπότητος και δια μεγαλειτέραν ελπίδα μιας ταχέας επανορθώσεως εκείνου του γένους, οπού τυραννείται(α) - ωσάν οπού η τυραννία έχει δια βάσιν και θεμέλιον την ανομοιότητα και την αδικίαν. Όσοι δούλοι είναι, τόσαι διαιρέσεις ευρίσκονται, και εις το λεξικόν της δεσποτείας η λέξις «ένωσις» δεν ευρίσκεται. Όθεν, είναι φανερόν, ότι ένας ενάρητος υπό της δουλείας πρέπει εξ ανάγκης να πάσχη, και εξακολουθως, όποιος δεν πάσχει υπό της δουλείας, δεν είναι ενάρητος.

Καλόν ήθελεν ήτον, ω Έλληνες, αν οι ενάρητοι της Ελλάδος δεν ήθελον υποφέρει, αλλά, κάμνοντες το χρέος των, ήθελον ωφελήσει τους άλλους και τον εαυτόν τους. Πλην αυτό είναι αδύνατον να θεωρηθή, έως οπού η Ελλάς ευρίσκεται υπό τυραννίας. Ας υποφέρωσι λοιπόν ως φιλογενείς και φιλελεύθεροι, και ας μάθωσιν ότι, όποιος ημπορώντας να ωφελήση περισσότερο, ωφελεί ολιγότερον, δεν είναι ενάρητος.

Εγώ έλαβα την ευχαρίστησιν να γνωρίσω αρκετούς εναρέτους Έλληνας και ευεργέτας της Ελλάδος, των οποίων η φιλευσπλαγχνία και η καλή καρδιά, δεν μου συγχωρούσι να τους κράξω μη εναρέτους, όντας βέβαιος ότι, αν δεν κάμνουσι εις την Ελλάδα όσον έπρεπε και όσον ημπορούσαν, η μόνη αιτία είναι, οπού δεν γνωρίζουσι εκείνο, οπού έπρεπε να κάμωσι, επειδή, ω Έλληνες, δεν είναι δύσκολον εις ένα καλόν άνθρωπον να κάμη εν καλόν έργον τόσον, όσον είναι δύσκολον να το κάμη καλώς και καθώς πρέπει. Όθεν, παρεμπρός, θέλω φανερώσει προς τους ευεργέτας της Ελλάδος το τι πρέπει να κάμωσι, και ελπίζω ως ενάρητοι, οπού είναι, να κάμωσι το χρέος των, καθώς τυχαίνει, δια να αποκαθιστώσι άξιοι της αρετής.

Η ευεργεσία είναι αναντιρρήτως το χρηστότερον έργον ενός εναρέτου πλουσίου, αλλά, αγαπητοί μου Έλληνες, όποιον όφελος προξενεί εις τους Έλληνας την σήμερα; Αν μέχρι τούδε τους ωφέλησε, φευ! τώρα αυτό το χρηστόν έργον, αντίς να ωφελήση, βλάπτει, και άλλο δεν προξενεί εις τους Έλληνας, ειμή μόνον μίαν επιζήμιον παρηγορίαν και τους κάμνει να μένουν πάντοτε ακίνητοι υπό της τυραννίας. Οι χρείαν έχοντες, αφού ευεργετηθούν, υποφέρουν περισσότερο, και όσον περισσότερο ευεργετούνται, τόσον ολιγότερον τους βαρύνει η τυραννία. Και ιδού ότι εν καλόν, οπού γίνεται εις τόπον ενός μεγαλειτέρου καλού, προξενεί το χειρότερον κακόν, οπού ημπορούσε να προξενήση της Ελλάδος(α).

Οι ευεργέται της Ελλάδος, λοιπόν, ας μη νομίζωσι, ότι ωφελούσιν, όσον πρέπει την πατρίδα των, ευεργετώντας τινάς Έλληνας. Η Ελλάς βλάπτεται, η κοινή ελπίς ολιγοστεύει, και αλλοίμονον εις το ελληνικόν

γένος, αν οι ευεργέται του δεν αλλάξωσι σκοπόν, και δεν μεταχειρισθώσιν εις άλλον τρόπον τας ευεργεσίας των(α). Κάτωθι λοιπόν θέλω αποδείξει, ως προείπον, το τι πρέπει να κάμωσι, δια να εξαλείψουν τας χρείας από τους Έλληνας, και να αποκαταστήσουν ακρήστους τας ευεργεσίας των με την ιδίαν ειλικρινότητα, οπού η αγάπη του γένους μου και ο θείος έρωσ της πατρίδος με διδάσκουσι.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΟΙ ΤΗΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΣ

Δύο αίτια είναι, ω Έλληνές μου ακριβοί, οπού μέχρι της σήμερα μας φυλάττουσι δεδεμένους εις τας αλύσους της τυραννίας, είναι δε το αμαθές ιερατείον και η απουσία των αρίστων συμπολίτων. Εις την διήγησιν της δευτέρας αιτίας, εις την οποίαν συγκαταλέγεται και η κλάσις των ευεργέτων της Ελλάδος, θέλω φανερώσει το χρέος των, ως έταξα. Τα δε προλεχθέντα περί της αρετής αυτών χρησιμεύουν ως προλογίδιον εις την εξέτασιν, εν η εισέρχομαι τώρα, δια να αποδείξω, ότι δεν είναι ούτε δειλία, ούτε αστοχασία των Ελλήνων, οπού μέχρι της σήμερα μας φυλάττει υπό της οθωμανικής τυραννίας, και να αποστομώσω τας φθονεράς και καταλάλους γλώσσας των αλλοφύλων.

Αλλά, πόσον θέλει συγχύσει, η ακόλουθος διήγησις της πρώτης αιτίας μερικούς αρχιεπισκόπους, η άλλου τάγματος ιερείς, αν κατά τύχην τον παρόντα μου λόγον αναγνώσωσι - το οποίον μου φαίνεται δύσκολον - βλέποντας ξεσκεπασμένας τας ψευδείς των αρετάς.

Ω, πόσον ταχέως θέλει ρίψουσιν εις το πυρ τούτο μου το βιβλιάριον, όσοι φοβούνται το φως της αληθείας! Δια τούτο λοιπόν κρίνω αναγκαίον να τους προειδοποιήσω, ότι το πατριωτικόν χρέος μου με προστάζει να ομιλήσω την αλήθειαν, και δεν φοβούμαι ούτε τους αμαθείς, ούτε τους σπουδαίους και εναρέτους(α). Τους μεν πρώτους, επειδή δεν είναι άξιοι φόβου, τους δε δευτέρους επειδή η αλήθεια δεν επιδέχεται κατάκρισιν. Μάλλον δε οι σπουδαίοι θέλουν επικυρώσει τους λόγους μου με την νουνεχή των επιβεβαίωσιν, και θέλουν προσπαθήσει, όσον ογληγορώτερον δυνηθώσι, να διορθώσωσιν οπωσούν τας φοβεράς και επιζημιώδεις καταχρήσεις αυτού του ιερού τάγματος, δια να αναλάβη η Ελλάς την προτέραν της λάμψιν και ευτυχίαν.

Δια τούτο, λοιπόν, μετά δακρύων παρακαλώ τους σοφούς και εναρέτους άνδρας, οπού φέρουσι το σεβάσμιον ένδυμα της ιερωσύνης, να με συγχωρήσουν, αν με άκραν τόλμην αποφασίζω να ελέγξω

αυστηρώς τους αναξίους και αμαθείς καλογήρους, και να αποδείξω με γεωμετρικήν βεβαιότητα το πόσον κακόν προξενούσι την σήμερον εις την Ελλάδα.

Ας μην με νομίσουν ανευλαβή, αν ακούσωσι να καταφρονώ την σημερινήν καλογερικήν των σύστησιν και διαγωγήν, αλλ ως ζηλωταί της επανορθώσεως και δόξης της κοινής πατρίδος μας Ελλάδος, να στοχασθώσι, αν είναι εύκολον, να ξαναλάβη το γένος μας την ελευθερίαν του, εν όσω σώζεται ο οικιακός εχθρός της, η αμάθεια, λέγω, η δεισιδαιμονία και η κατάχρησις της θρησκείας, η οπόσην φθοράν θέλει προξενήσει μία αιφνίδιος ανάστασις, και επανόρθωσις εις όσους αδίκως και αναισχύντως παρέβηκαν τας εκκλησιαστικάς και ηθικάς νομοθεσίας, αν εν καιρώ δεν θέλουσι διορθωθή.

Ω, πόσον αισθάνομαι την φλόγαν της αγανακτήσεως και εντροπής εις την καρδίαν μου, τώρα οπού τόσο καταφρονητικώς θέλω λαλήσει δια την πλέον τιμιωτέραν κλάσιν της πολιτικής διαγωγής! Πόσον με λυπεί, οπού, αντίς να επαινέσω αυτό το ιερόν τάγμα, η αλήθεια και το πατριωτικόν χρέος μου με βιάζουσι να το κατηγορήσω. Μεγάλον βέβαια είναι το επιχείρημά μου, αλλ εγώ έταξα να κάμω κάθε θυσίαν έμπροσθεν εις το άγαλμα της Ελευθερίας, και δεν θέλω παραιτήσει την αναγκαιοτέραν.

Ω συ μιανρά Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως, εις τι ομοιάζεις, ήθελα να ηξεύρω από εσε τώρα οπού σε ερωτώ, εις τι, λέγω, ομοιάζεις τους ιερούς και θείους αποστόλους του λόγου της σοφίας του Ιησού Χριστού; Ίσως εις την ένδειαν και αφιλοκέρδειαν, οπού εκείνοι εκήρυττον; Αλλ εσύ είσαι γεμάτη από χρήματα, οπού καθημερινώς κλέπτεις από τους ταλαιπώρους χριστιανούς. Ίσως εις την εγκράτειαν και χαλιναγωγίαν των παθών; Αλλ εις ποίον μεγάλον ξεφάντωμα δεν ευρίσκεται μέρος από τους συγκλήτους σου, και ποίος από αυτούς δεν λατρεύει δύο και τρεις αρχοντίσσας με άκραν αναισχυντίαν και σχεδόν φανερά(α);

Μήπως τους ομοιάζεις καν εις την ευλάβειάν των προς την θρησκείαν; Αλλά ποίος δεν γνωρίζει την άκραν ανευλάβειάν σου και ποίος δεν ηξεύρει πόσον γελοιωδώς και χλευαστικώς εκτελείς τας ιερουργίας(α); Εις τι λοιπόν τους ομοιάζεις; Εις την φιλανθρωπότητα; Εσύ, τους πτωχούς δεν καταδέχεσαι ούτε καν να τους ιδής, ουχί δε να τους βοηθήσης. Η λύσσα σου δια τα χρήματα είναι απερίγραπτος(β). Τους ομοιάζεις ίσως εις την φιλαδελφότητα, εις την ομόνοιαν, εις την επάλληλον αγάπην; Αλλά ποίος δεν γνωρίζει πόσον προσπαθεί ο ένας να βλάψη τον άλλον(γ). Εις τι λοιπόν τους ομοιάζεις; Βέβαια εις ουδέν.

Ω της δυστυχίας σας, άνθρωποι βάρβαροι και μωροί. Έπρεπε να ξαναγυρίση ο Χριστός, δια να σας φωτίση, επειδή εσείς ούτε καν στοχάζεσθε να ανοίξετε ποτέ εν βιβλίον, δια να λαμπρύνητε τον εσκοτισμένον σας νουν.

Συ, λοιπόν, ω Σύνοδος, αγκαλά και να φέρης τους τίτλους της αγιωσύνης και τα σημεία της αρετής, ουχί, ουχί, ποσώς δεν ομοιάζεις τα υποκείμενα, οπού προσπαθείς να παρησιάσης. Συ είσαι μία μάνδρα λύκων, οπού δεν υπακούεις τον ποιμένα σου και κατατρώγεις τα αθώα και πολλά ήμερα πρόβατα της ορθοδόξου εκκλησίας. Ως τοιαύτην λοιπόν θέλω σε νομίσει εις τον παρόντα μου λόγον, και αν η αμάθεια των Ελλήνων και η απειρία αυτών εφύλαξεν μέχρι της σήμερον εις μακαριότητα το ανυπόφορον κράτος σου, το φως της μαθήσεως και ο ήλιος της αληθείας θέλουσι σας αποδείξει εις τους οφθαλμούς όλων, όχι καθώς προσποιείσθε να είσθε, αλλά καθώς είσθε τώνοντι. Και θέλουσι σας διδάξει ενταυτώ την αληθή οδόν της αρετής και ιερατικής διαγωγής.

Ακούσατε νυν, αγαπητοί μου Έλληνες, όσοι από εσάς μέχρι της σήμερον το αγνοούσαν, ακούσατε την θλιβεράν διήγησιν της σημερινής καταστάσεως του ιερατικού τάγματος της κοινής μας πατρίδος, και ίδατε εις τι καταντεί τους ανθρώπους η τυραννία. Στοχαστικώτατος και μεγάλος άνθρωπος εστάθη βέβαια ο νομοδότης Λυκούργος, ο οποίος προβλέποντας τα άφευκτα κακά, οπού ήθελε προξενήσει εις τους συμπατριώτας του η μεταχείρισις των χρημάτων, την απέβαλεν εξ αρχής από την Σπάρτην, και κατέστησεν εκείνον τον καλότυχον λαόν τόσο ευτυχή και ενάρετον, ώστε οπού θέλει δοξάζεται και τιμείται, έως οπού υπάρχωσιν οι άνθρωποι. Επειδή, λοιπόν, ο νυν ελληνικός κλήρος, δια βάσιν του συστήματός του και δια γενικόν όργανον της διαγωγής του έχει μόνον και μόνον τον χρυσόν, δεν νομίζω περιττόν, ει και συντόμως, να ειπώ τι περί της χρήσεώς του και της αυτού καταχρήσεως.

Δεν είναι όμως ο σκοπός μου να καταπέισω τους χρυσολάτρας, ότι απατώνται, επειδή μου φαίνεται το ίδιον, αν ήθελα παραστήσει τι εστί μανία, δια να καταπέισω ένα τρελλόν, ότι είναι τρελλός. Αυτός, εν όσω είναι τρελλός, δεν το πιστεύει να είναι, μάλιστα κρίνει τον εαυτόν του φρονιμώτερον από κάθε άλλον. Ούτως και οι χρυσολάτραι. Έως οπού με τον χρυσόν κάμνουσιν ο,τι θέλουσι, βέβαια δεν νομίζουσι άτοπον την λατρείαν των. Όθεν, αναγκαία είναι δια τους πρώτους η φρόνησις και δια τους άλλους η καλή διοίκησις. Και τότε ημπορούν να καταλάβουν εκείνοι ότι ήτον λωλοί, και ετούτοι ότι εβαστούσαν τόσον καπνόν, εσφαλισμένον εις σιδερένια σεντούκια. Ομιλώ μόνον, λοιπόν,

επειδή η υπόθεσις είναι αξία περιεργείας, και επειδή νομίζω να μην δυσαρέση κάθε εξέτασις πραγμάτων, οπού αναφέρονται εις το κοινόν καλώς έχουν.

Τα χρήματα, ω Έλληνες, εις άλλο δεν χρησιμεύουν, ούτε δι άλλο τέλος ο εφευρετής τα εμεταχειρίσθη, παρά μόνον δια σημεία αριθμητικά, ήτοι δια μέτρον γενικόν των πραγμάτων και δηλωτικόν της τιμής των. Ούτως λοιπόν εξ αρχής, δια να διευκολύνουν τα δανείσματα και αλλαγάς των διαφόρων αναγκαίων των πραγμάτων, οι άνθρωποι έκαμαν τόσας μονάδας χρυσάς η χαλκίνους, δια των οποίων τα εμετρούσαν και τα εμοίραζον ορθώς. Αυτή η εφεύρεσις εις ολίγον καιρόν ευκόλυνεν τας αμοιβαίας αλλαγάς, όχι μόνον από ένα υποκείμενον εις άλλον, αλλά και από πόλιν εις πόλιν, και από γένος εις γένος(α). Αυξάνοντας λοιπόν κατ ολίγον ολίγον αι χρυσαί μονάδες και μην ημπορώντας να αυξήσουν τα αναγκαία πράγματα, εφευρέθησαν τα μη αναγκαία. Και ούτως εγεννήθη η πολυτέλεια εις τους ανθρώπους(β).

Η πολυτέλεια δε ως γέννημα και αποτέλεσμα σκιώδους και φανταστικής δυνάμεως, καθώς είναι η μεταχειρίσις του χρυσού(α), εφύλαξεν την ιδίαν δύναμιν και αυτή, και ούτως με το να επιδέχονται τα μη αναγκαία είδη, τιμήν ιδεαστικήν και αόριστον, και αυξάνοντας αι χρυσαί μονάδες από το εν μέρος, και τα διάφορα είδη από το άλλον, την σήμερον σχεδόν τα τρία τέταρτα των ανθρώπων ενασχολούνται όχι εις άλλο, ειμή εις το να δίδουν σήμερον τιμάς ιδεαστικής εις εν είδος, διαφορετικής από εκείνας, οπού είχεν χθες, εις τρόπον οπού, κάθε ημέραν ξεκάμνοντες τα όσα είχαν καμωμένα, δεν ευρίσκονται ποτέ αργοί. Αυτό λοιπόν το φτιάσιμον και ξεφτιάσιμον το ωνόμασαν εμπόριον(β).

Τώρα, λοιπόν, οπού απεδείχθη ότι η υπόληψις, οπού την σήμερον ευρίσκεται εις τα χρήματα, είναι θετή και ιδεαστική, πολλά ευκόλως ημπορούσε να εννοηθή, ότι και άχρηστος είναι, μάλλον δε επιζήμιος, ομιλώντας γενικώς, η εφεύρεσις και μεταχειρίσις των. Αλλά δια περισσοτέραν σαφήνειαν, ας υποθέσωμεν δύο, εξ ων ο εις να διαυθεντεύη την εφεύρεσιν του χρυσού, και ο άλλος να του είναι εναντίος, και ας συγγράψωμεν τους διαλόγους των.

Ο πρώτος λοιπόν, μου φαίνεται, ότι ήθελεν ειπεί: Η εφεύρεσις των χρημάτων ευκόλυνεν τους τρόπους της ζωοτροφίας, έδωσεν εκείνα τα είδη εις εν γένος, οπού δεν τα είχε, ηύξησε τας ιδέας των ανθρώπων, αυξάνοντας τον αριθμόν των πραγμάτων. Εγκαρδίωσεν τους τεχνίτας, τιμώντας και αγοράζοντας τα τεχνουργήματά των, και, τέλος πάντων, ετίμησε την ανθρωπότητα και την κατέστησεν ευγενή και χρηστοηθή.

Ο άλλος, βέβαια, ήθελεν αποκριθή: Η εφεύρεσις των χρημάτων ηθέλησεν κατ' αρχάς να μετρήσῃ τα προς το ζην αναγκαία πράγματα, έπειτα εμέτρησεν και τα μη αναγκαία, και μετά ταύτα έγινεν ανταμοιβή και μέτρον της αρετής. Αλλ' αυξάνοντας περισσότερο τα μέτρα από τα μετρητά, εξ ανάγκης και αφ' εαυτού των τα μετρητά εμέτρησαν τα μέτρα, και εξακολούθως την σήμερον τα χρήματα μετρώνται από τα πράγματα και οι ηθικοί ορισμοί κατεστάθησαν μέτρα του χρυσού(α). Η εφεύρεσις των χρημάτων κατέστησεν τους ανθρώπους εχθρούς της φύσεως και του εαυτού των(β). Η εφεύρεσις των κάμνει να πιστεύουν οι περισσότεροι των ανθρώπων, μεγαλείτερον το μικρόν από το μεγάλο(γ). Η εφεύρεσις των έφθειρε τα ήθη των ανθρώπων, με την πολυτέλειαν(δ), και, τέλος πάντων, τα χρήματα έδωσαν ύπαρξιν άλλων δύο γενών ανάμεσα εις τους ανθρώπους. Όθεν, εκτός του αρσενικού και του θηλυκού, την σήμερον ευρίσκεται το τρίτον γένος, δια να ειπώ ούτως, των πλουσίων, και το τέταρτον, των πτωχών.

Ποίος έχοντας κρίσιν στοχασμού δεν φρίττει θεωρώντας τους ενενήντα εννέα να μην ζώσι, να μην δουλεύωσι, να μην κοπιάζωσι δι' άλλο τι, η δια τον εαυτόν των, παρά μόνον και μόνον δια το καλώς έχειν του ενός; Και ποίος, βλέποντάς το, δεν καταλαμβάνει, ότι η αιτία είναι, οπού όχι μόνον τα φυσικά και ηθικά υποδουλώθησαν εις τα χρήματα, αλλά και οι ίδιοι άνθρωποι καταστάθησαν μέτρα του χρυσού, και ότι, όποιος έχει περισσοτέρας μονάδας χρυσίου, ημπορεί να αγοράσῃ περισσοτέρους ανθρώπους; Χειρότερον πράγμα γίνεται από αυτό άραγε; Οι άνθρωποι να ουτιδανωθώσι τόσον, ώστε οπού με άκραν αδιαντροπίαν να ακούη τινάς τον οθωμανόν να λέγη, ομοίως και τον βρεττανόν, «σήμερον αγοράσα δέκα ανθρώπους»!

Πως ημπορεί, εκείνος οπού τα στοχάζεται, να ζήση, και να ηξεύρη, ότι, χωρίς να θέλη να πωληθή ένας, τον αγοράζουν με βίαν, και μάλιστα να είναι αυτός ο ίδιος υποχρεωμένος να αγοράσῃ άλλους, και να γίνη κακός, θέλοντας και μη θέλοντας; Οποία είναι η καλωσύνη, οπού μας ήλθεν από την εφεύρεσιν των χρημάτων; Ίσως οπού μας ευκόλυνεν τας αμοιβαίας διαλλαγάς; Αλλά ποία ανάγκη ήτον, δια να μας τας ευκόλυνη; Και πως εζούσαν οι άνθρωποι, πριν να εφεύρουν τους χρυσούς αριθμούς; Οι Αμερικάνοι προ τεσσάρων αιώνων δεν έτρωγον ίσως, δεν ενδύοντο, δεν είχαν ίσως όλας τας αρετάς, μην έχοντες κανένα ελάττωμα; Απέθανον από πείναν ίσως οι Λάκωνες, οπού δεν εμεταχειρίζοντο τον χρυσόν; Η μήπως δεν ηφανίσθη όλη η Ελλάς εξ αιτίας του; Δεν τυραννείται μέχρι της σήμερον από αυτόν; Και, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος δεν ασχημώθη τόσον από αυτόν;

Δεν πωλείται ίσως η δικαιοσύνη δια του χρυσού; Δεν αγοράζονται ίσως οι κριταί δια του χρυσού; Δεν σκεπάζει ίσως ο πλούσιος τας ανομίας του δια του χρυσού; Δεν χάνει ίσως ο πτωχός τα δικάια του δια της ελλείψεως του χρυσού(α); Διατί, τάχατες, να βλέπωμεν ένα άνθρωπον να ορίζη άλλους ανθρώπους, και δέκα άνθρωποι να τρέχουν όπισθεν εις τον ένα, ωσάν να ήτον αυτοί χοίροι, και αυτός χοιροβοσκός;

Τι περισσότερο από τους άλλους έχει αυτός, οπού τόσο αυστηρώς και υπερηφάνως κτυπά, υβρίζει και καταφρονεί τους άλλους; Διατί, διατί, ο ένας να ονομάζεται δούλος και ο άλλος κύριος; Διατί ο πλούσιος να τρώγη, να πίνη, να κοιμάται, να ξεφαντώνη, να μην κοπιάζη και να ορίζη, ο δε πτωχός να υπόκειται, να κοπιάζη, να δουλεύη πάντοτε, να κοιμάται κατά γης, να διψή, και να πεινά;

Ποία είναι η αιτία, ω άνθρωποι, παρά η εφεύρεσις του χρυσού; Ποία ανάγκη μας βιάζει, λοιπόν, να τον φυλάττωμεν; Μήπως οι άνθρωποι ζώσι με μέταλλα, η μήπως δια του χρυσού καλλιεργείται η γη; Και διατί τάχατες δεν ήθελον ημπορέσει να ζήσουν οι άνθρωποι χωρίς τον χρυσόν; Και τι ήθελε γίνει ο χρυσός, αν του έλειπεν από όλους η υπόληψις(α); Και διατί τσαούτη υπόληψις εις εν μέταλλον(β);

Δεν είναι ίσως η πρώτη και η κυρία πρόξενος τόσων φοβερών πλημμελημάτων ο χρυσός(α); Δεν πωλείται η τιμή ίσως δια του χρυσού; Δεν αγοράζεται ίσως η αξιότης δι αυτού; Δεν κλαίει, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος εξ αιτίας του; Εν ενί λόγω δεν είναι πρόξενος της πολιτικής ανυποφόρου ανομοιότητος και των εξ αυτής προερχομένων μυρίων κακών; Φευ! Βαβαί!..

Τώρα λοιπόν, οπού ετελείωσεν και ο διάλογος του εναντίου, τι μέλλει να ειπή ο αναγνώστης; Ο αναγνώστης ας αποφασίση, όπως του φανή ευλογώτερον. Μία καλή διοίκησις όμως ημπορεί να διορθώση την κατάχρησιν των πλούτων, και αν δεν ημπορέση να εξαλείψη όλα τα ειρημένα κακά, οπού προξενεί η υπόληψις του χρυσού, καν θέλει τα μετριάσει, επειδή, αγαπητοί μου, κάθε δύναμις σκιώδης και ψευδής, όσον περισσοτέραν ενέργειαν έχει εις την αρχήν της, τόσο περισσότερο καταφρονείται εις το τέλος, και αφού γνωρισθή. Αλλ αυτό είναι επιχείρημα μεγάλου ανδρός, διότι ο καλός νομοδότης φέρεται προς τον λαόν, ως άριστός τις ιατρός προς τον άρρωστον. Και καθώς ετούτος, πριν δώση το ιατρικόν, εξετάζει πρώτον την κράσιν του ασθενούντος, ωσάν οπού πολλάκις το ίδιον ιατρικόν, οπού ιατρεύει ένα, ημπορεί να βλάψη άλλον, ούτως και ο νομοδότης, αφού εξετάση τα ήθη και τα έθη ενός γένους και το κλίμα της κατοικίας του, τότε δίδει αναλόγους τους νόμους, επειδή την σήμερον εις μερικά γένη ο χρυσός

είναι αναγκαιότατος, και ενταυτώ εις άλλα, όχι μόνον άχρηστος, αλλά και επιζήμιος(α).

Δεν ήτον βέβαια ετούτος ο τόπος να ομιλήσω δια αυτών, επειδή περι τοιούτων θεμάτων η πρέπει τινάς να ομιλή διεξοδικά, η με τελειότητα, ωσάν οπού η συντομία αποβάλλει τας αναγκαίας αποδείξεις. Πλην εγώ, αν έσφαλα εις τούτο, νομίζω να είμαι συμπαθισμένος, με το να γράφω, όχι δια εκείνους των οποίων πρέπει να ειπή τινάς όλα και διεξοδικώς, αλλά προς ανθρώπους, οίτινες γνωρίζουσι την αλήθειαν, και είμαι βέβαιος ότι μαζί μου θέλουσι φωνάξει: «Ε! ας εξαλειφθούν, όποια και αν είναι, αι αιτίαι των δυστυχιών της ανθρωπότητος».

Ας εισέλθωμεν τώρα εις την διήγησιν του ελληνικού κλήρου, η οποία όχι ολίγον θέλει μας παραστήσει τα κακά, οπού προξενεί η κατάχρησις των χρημάτων. Εις την Κωνσταντινούπολιν, λοιπόν, ευρίσκεται ο πατριάρχης και η Σύνοδος· άλλος πατριάρχης ευρίσκεται εις Αλεξάνδρειαν· άλλος εις την Αντιόχειαν και άλλος εις Ιερουσαλήμ. Ο πρώτος ονομάζεται οικουμενικός. Και αν άλλο δεν σημαίνη αυτός ο γελοιώδης τίτλος μαζί με τους τόσους άλλους οπού λαμβάνει, φανερώνει όμως, ότι οι άλλοι τρεις πατριάρχαι υπόκεινται εις αυτόν. Αυτός λοιπόν διαμοιράζει εις όλας τας επαρχίας του οθωμανικού κράτους, και πολλάκις πέμπει και εκεί οπού δεν είναι χριστιανοί, τόσας εκατοντάδας αρχιεπισκόπους, εξ ων ο καθείς έχει τέσσαρας η πέντε επισκοπάς, εις τας οποίας πέμπει και αυτός τόσους επισκόπους. Αυτό είναι το σύστημα της εκκλησιαστικής αρχής, ο τρόπος δε της διοικήσεως είναι ο ακόλουθος:

Η Σύνοδος αγοράζει τον πατριαρχικόν θρόνον από τον οθωμανικόν αντιβασιλέα δια μίαν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, έπειτα τον πωλεί ούτινος της δώση περισσότερον κέρδος, και τον αγοραστήν τον ονομάζει πατριάρχην. Αυτός, λοιπόν, δια να ξαναλάβη τα όσα εδανείσθη δια την αγοράν του θρόνου, πωλεί τας επαρχίας, ήτοι τας αρχιεπισκοπάς, ούτινος δώση περισσοτέραν ποσότητα, και ούτως σχηματίζει τους αρχιεπισκόπους, οι οποίοι πωλώσι και αυτοί εις άλλους τας επισκοπάς των. Οι δε επίσκοποι τας πωλώσι των χριστιανών, δηλαδή γυμνώνουσι τον λαόν, δια να εβγάλωσι τα όσα εξώδευσαν. Και ούτος εστίν ο τρόπος, με τον οποίον εκλέγονται των διαφόρων ταγμάτων τα υποκείμενα, δηλαδή ο χρυσός.

Ο τρόπος δε, με τον οποίον εκπληρούσι τας υποσχέσεις των προς τον λαόν και προς τους εκκλησιαστικούς νόμους, είναι ο ακόλουθος. Ο πατριάρχης, αφού ηξεύρει να αναγνώση δύο κατεβατά από το Ψαλτήριον του Δαβίδ, κρίνεται άξιος τοιαύτης αρχής από την Σύνοδον,

αυτή δε ηξεύρει να αναγνώση περισσότερον από αυτόν και τας Πράξεις των Αποστόλων(α). Δια να γράψη, δεν ερωτάται αν ηξεύρη, επειδή δεν του είναι αναγκαίον. Μάλιστα, το όνομά του το γράφει με τόσα κλωθογυρίσματα - εις το οποίον τον μιμούνται και οι αρχιεπίσκοποι και οι επίσκοποι και μερικοί πρωτοσύγκελλοι - οπού και ανορθόγραφον αν είναι, όπερ και πιθανώτατον, κανείς δεν το καταλαμβάνει, και δια τούτο φυλάττει γραμματικούς, νέους προκομμένους, έχει δε και τον πρωτοσύγκελλον και αρχιμανδρίτην, οίτινες οπωσούν μετριάζουν την θηριότητα της αμαθείας του κυρίου των.

Η πρώτη έγνοια του πατριάρχου, λοιπόν, είναι να αποκτήση την φιλίαν των φίλων της Συνόδου, οπού, ως επί το πλείστον, είναι αι γυναίκες των πρώτων αρχόντων, ήτοι πλουσίων αμαθών του Φαναρίου. Και αυτό το κάμνει δια δύο αίτια: Πρώτον μεν, δια να ημπορή να κλέπτη με περισσότερον θάρρος, δεύτερον δε να κλέπτη δια περισσότερον καιρόν, ωσάν οπού αυτή η Σύνοδος έχει όλα τα μέσα εις την οθωμανικήν δυναστείαν, και εξακολουθως, όταν ο πατριάρχης, δεν της αρέσκη, ευθύς τον εξορίζει. Και δεν της αρέσκει πάντοτε, όταν δεν ομογνωμή με αυτήν, και όταν δεν υπογράφη, χωρίς να αναγνώση ο,τι γράμμα του παραδώση.

Ο πατριάρχης έχει μίαν εξουσίαν σκιώδη και ψεύτικην επάνω εις την Σύνοδον, αλλά κανείς δεν τολμεί να εξορίση κανένα από αυτήν, αν και όλα τα δίκαια ήθελε τον βιάσουν, επειδή, τότε, οι λοιποί ευθύς εξορίζουν αυτόν, και βάζουν άλλον και ξανακαλεί τον εξορισθέντα σύντροφόν των. Δια τούτο, πολλάκις έτυχε να πατριαρχεύσουν, ποίος οκτώ μήνας, ποίος εξ, και ποίος δύο μόνον. Η υπερηφάνεια και διεστραμμένη ψυχή αυτών των δώδεκα μωρών της Συνόδου τους εμποδίζει από το να στοχασθώσι την φθοράν, οπού προξενούσι εις τον λαόν με τα μεγαλώτατα έξοδα των συχνών αλλαγών των πατριάρχων, και άλλο δεν ενθυμούνται, παρά ότι, όσα εξοδεύσουν, τα ξαναλαμβάνουν από τον νεόφυτον, και πάντοτε με το διάφορόν τους.

Ευκόλως ημπορεί να προΐδή ο αναγνώστης τα περί των αρχιεπισκόπων, όταν η αρχή είναι τοιαύτη. Ας μάθη όμως, ότι αυτοί υπερβαίνουσιν και εις την αμάθειαν και εις τα κακά έργα, και την Σύνοδον και τον πατριάρχην. Επειδή η μεν Σύνοδος, οπού εξοδεύει, δια να κάμη τον πατριάρχην όπως θέλει, λαμβάνει ευθύς από τον ίδιον τα όσα εξώδευσεν, ομοίως και ο πατριάρχης τα ξαναλαμβάνει από τους αρχιεπισκόπους διπλά και τριπλά. Αλλά αυτοί, αφού λάβουν μέρος από τους επισκόπους, τα λοιπά πρέπει να τα εβγάλουν από τους χριστιανούς, και εις αυτό μιμούνται τους οθωμανικούς διοικητάς της

αρχιεπισκοπής των, από τους οποίους εις άλλο δεν διαφέρουσι, ειμή ότι οι αρχιεπίσκοποι πληρώνουν αυτούς, και αυτοί τους δίδουν την άδειαν να κλέψωσιν όσα ημπορούσι.

Η αμάθεια του λαού ακόνισεν τόσον τα αρχιερατικά σπαθία, οπού κανείς δεν τους αντιστέκεται. Μ εν κατεβατόν <με> κατάρας, οπού η πλέον διαβολική διάθεσις φοβερωτέρας βέβαια δεν ήθελεν ημπορέσει να εφεύρη, το οποίον ονομάζουσιν αφορισμόν, εκδύουσι και πλουσίους και πτωχούς. Και αν πολλάκις μ έτερον κατεβατόν μ ευχάς, ευλογίας και συγχώρησιν, διαλύουσι τον αφορισθέντα, δι άλλο τέλος δεν το κάμνουσι, παρά δια να ημπορέσωσι να τον ξαναφορίσωσι. Επειδή τον αφορισθέντα δεν δύνανται να τον ξαναφορίσωσι, αν πρώτον δεν τον συγχωρήσωσι(α). Μετά τον αφορισμόν, οπού είναι το πρώτον τους άρμα, έπονται οι αγιασμοί και τα μνημόσυνα(β). Και τέλος πάντων, το μεγαλείτερον κέρδος των είναι αι κληρονομίαι και τα χαρίσματα(γ). Αν εις αυτά εύρη ανθίστασιν, τότε ευθύς αφορίζει, δεν δίδει την άδειαν των ιερέων να βαπτίσουν το γεννηθέν βρέφος, ούτε να θάψουν τον νεκρόν.

Αλλά που να διηγηθώ, όσα η μιαρά των ψυχή εφευρίσκει! Φθάνει λοιπόν να ηξεύρετε, ότι, όσα και αν κάμνωσι, τα κάμνουσι δια χρημάτων, και πληρώνοντάς τους τινάς ημπορεί να λάβη την συγχώρησιν δια κάθε αμαρτημα. Τόσον εβαρβαρώθη και ουτιδανώθη η κλάσις της ιερωσύνης των Ελλήνων! Προς τούτοις ο αρχιεπίσκοπος πωλεί τας ενορίας της πόλεως ούτινος ιερέως θελήση, και έπειτα κάμνει αργόν η εξορεί όποιον θέλη από αυτούς, και ξαναπωλεί την ενορίαν άλλου, δια να του κάμη το ίδιον ύστερα απ ολίγον. Κάθε τόσον τους ζητεί δάνεια, και ποτέ δεν τους τα επιστρέφει. Κανείς δεν τολμεί να αντισταθή εις τους λόγους του, επειδή ευθύς τον αφορίζει και έπειτα τον εξορεί και λαμβάνει την περιουσίαν του(α). Και ούτος εστίν ο τρόπος, με τον οποίον ενεργούσι τα ηδύτατα εντάλματα του Χριστού.

Πως άραγε ζώσιν αυτοί οι αρχιεπίσκοποι εις τας μητροπόλεις των και οποίαι εισί αι αρεταί των; Τρώγοσι και πίνουσι ως χοίροι(α). Κοιμώνται δεκατέσσαρας ώρας την νύκτα και δύο ώρας μετά το μεσημέρι. Λειτουργούσι δύο φορές τον χρόνον, και όταν δεν τρώγωσι, δεν πίνωσι, δεν κοιμώνται, τότε κατεργάζονται τα πλέον αναίσχυντα και ουτιδανά έργα, οπού τινάς ημπορεί να στοχασθή(β). Και ούτως εις τον βόρβορον της αμαρτίας και εις την ιδίαν ακρασίαν θησαυρίζουσι χρήματα, και οι αναστεναγμοί του λαού είναι προς αυτούς τόσοι ζέφυρες.

Ο χορός των επισκόπων εξακολουθεί μετά τους αρχιεπισκόπους. Αυτοί, πάλιν, είναι άλλοι λύκοι, ίσως χειρότεροι από τους πρώτους, επειδή

κυριεύουσι τους χωρικούς και ιδιώτας. Ανεκδιήγητα είναι τα ανομήματά των και η σκληρότης των διαπερνά κατά πολλά εκείνην της ίδιας παρδάλεως. Αυτοί πέμπουσι τόσους ληστές, δια να ειπώ έτζι, εις τα χωρία της επισκοπής των, και τους δίδουσι τον τίτλον η του πρωτοσυγκέλλου η του αρχιμανδρίτου η άλλου τινός τάγματος, οι οποίοι άλλο δεν ηξεύρουσι, παρά να γράφουν ονόματα(α) των χριστιανών με όλην την ανορθογραφίαν, και να προφέρωσι το «να είσαι κατηραμένος», «να έχης την ευχήν» και «δος μοι».

Αυτοί, λοιπόν, περιφέρονται εις όλα τα χωρία της επισκοπής και με άκραν ασπλαγχνίαν εκδύουσι τους πολλά αθώους χωριάτας, και μάλιστα τας γυναίκας. Όταν δεν τους ευρίσκουσι χρήματα, τότε τίνος αρπάζουσι εν φόρεμα, τίνος εν εργαλείον της γεωργικής, τίνος εν στολίδι της γυναικός του, και φθάνουσι να τους παίρνουσιν έως και τα δοχεία των φαγητών. Από άλλους πάλιν λαμβάνουσι τόσα κιλά σιτάρι η τόσον κρασί. Εν ενί λόγω, τους γυμνώνουσι, και έπειτα τους ευλογούσι και φεύγουσι. Πολλάκις δε περιέρχεται ο ίδιος επίσκοπος εις τα χωρία, και τότε πλέον ακολουθούν τα χειρότερα. Αυτός ο αναίσχυντος και βάρβαρος και αμαθέστατος άνθρωπος, αφού τρώγει δι όσας ημέρας μένει εις το χωρίον από την πτωχήν κοινότητα, αφού αρπάζει όσα περισσότερα δυνηθή, τότε αφορίζει ένα δύο, και άλλους τόσους κάμνει παπάδες, και έπειτα φεύγει.

Ο τρόπος δε, με τον οποίον κρίνει άξιον, ένα χωριάτην, της ιερωσύνης, είναι ο ακόλουθος. Πρώτον του ζητεί εκατόν, η περισσότερα, η ολιγότερα γρόσια, και τα λαμβάνει, έπειτα τον ρωτά, αν ηξεύρη γράμματα, ήτοι να γράψη και να αναγνώση, ύστερον του φέρει το Ψαλτήριον, και αυτός αναγινώσκει εν κατεβατόν, και ευθύς τον κάμνει ιερέα. Η αμάθεια αυτών των ιερέων είναι άκρα, και από αυτούς οι περισσότεροι κατά συμβεβηκός αποκαθίστανται αρχιμανδρίται, έπειτα δε κερδίζοντας, αγοράζουν επισκοπάς, και εξακολουούθως γίνονται αρχιεπίσκοποι και όχι ολίγας φορές πατριάρχαι. Όταν, όλοι σχεδόν οι αρχηγοί της εκκλησίας κατάγονται από την ιδίαν ποταπότητα, και οι περισσότεροι είναι αμαθέστατοι(α).

Μετά των Επισκόπων, λοιπόν, έρχονται εκείνοι οι πρωτοσύγκελλοι, οι αρχιμανδρίται και οι πνευματικοί, οι οποίοι στέλλονται από τα μοναστήρια - δι ων κατωτέρω ρηθήσεται - με κάποιας πανταχούσας(α). Αυτοί είναι αναρίθμητοι, επειδή δεν ευρίσκεται πόλις η χωρίον, οπού να μην φυλάττη η ένα η δύο από αυτούς τους λαοκλέπτας, οι οποίοι παρησιάζονται εις τον αρχιερέα και αγοράζουν παρ αυτού την άδειαν του κλεψίματος, και έπειτα, με άκραν αυθάδειαν, αρχινούσιν από

οσπίτιον εις οσπίτιον, να ζητούσιν ελεημοσύνην, και εκδύουσιν εξόχως τας γυναίκας, όσον ημπορούσι.

Τον τρόπον, οπού μεθοδεύονται, είναι άξιος γέλωτος ενταυτώ και δακρύων. Αυτοί έχουσιν εν κιβωτίδιον γεμάτων από ανθρώπινα κόκκαλα και κρανία ακέραια, τα οποία ασημώνοσι, και έπειτα ονοματίζουσιν, άλλα μεν του Αγίου Χαραλάμπους και άλλα του Αγίου Γρηγορίου. Εν ενί λόγω, δεν αφίνουσι άγιον, χωρίς να έχουν μέρος από τα κόκκαλά του(α). Οι περισσότεροι από αυτούς τους κοκκαλοπωλητάς εξέρχονται από το όρος του Άθους, οπού ονομάζουσι Άγιον Όρος, εις το οποίον ευρίσκεται η πηγή αυτών των καλογήρων.

Τα δε μοναστήρια αυτά έχουσι εις κάθε πολιτείαν υποστατικά και οσπίτια, τα οποία καλούσι μετόχια και τα κατοικούσιν αυτοί οι περιηγηταί. Εκεί μετρούσι τα κλεφθέντα χρήματα, δια να λάβωσι αυτοί κρυφίως τα μισά και τα λοιπά να τα υπάγωσι εις τα μοναστήρια των(α). Αυτά τα τέρατα λοιπόν, επειδή ποτέ δεν τους εβγαίνει από το στόμα τους ένας αναστεναγμός, συνηθίζουν κατ' ολίγον ολίγον εις την απάθειαν, και φθάνουσιν εις τοιούτον βαθμόν, οπού, ο κόσμος και αν χαλάση, τίποτε δεν τους μέλει. Είναι δε κατήγοροι εις το άκρον, και αν εις καμμίαν πολιτείαν ευρεθή τινάς, η ιερεύς, η λαϊκός, να είναι οπωσούν προκομμένος, αυτοί τον έχουσι δια εχθρόν τους αθανάσιμον. Τότε περιφερόμενοι εις τα οσπίτια, ευθύς με άκρον υποκριτικόν τρόπον τον κακολογούσι, τον κηρύττουσι ευθύς ανευλαβή και άθεον. Ο μεγαλείτερος στοχασμός των είναι να κρύπτωσι την αμάθειάν των, και δια τούτο ζητούσι πάντοτε να συνομιλώσι με τας γυναίκας.

Ω γλυκύτατε Ιησού! Ω δίκαιοι Απόστολοι! Ω φιλόσοφοι Πατέρες! Που είσθε την σήμερον, να ιδήτε τους απογόνους σας, και να συγκλαύσητε, μαζί με όσους την αλήθειαν γνωρίζουσι, δια την αθλιότητά τους; Εσείς επαγγείλετε την νηστείαν, δια να χαλινώσητε οπωσούν τους γαστριμάργους, αυτοί αναθεματίζουσι και τους ασθενείς, όταν κρεοφάγωσι. Εσείς εδιωρίσατε τας ελεημοσύνας, δια να στερεώσητε την αρετήν, αυτοί δε αρπάζουσι και από πλουσίους και από πτωχούς, όσα περισσότερα δυνηθώσι. Εσείς ενομοθετήσατε την εξομολόγησιν, δια να παρηγορήτε τους λυπημένους και βασανισμένους, δια να νουθετήτε τους χρείαν έχοντας και αμαθείς, αυτοί δε την ενεργούσι δια μόνην περιέργειαν εις το να μάθωσι τα ξένα πράγματα, και έπειτα να τα κοινολογούσι, όχι μόνον όταν τους ωφελή, αλλά όταν δεν τους βλάπτη(α). Εσείς εκηρύξατε την ομόνοιαν, την αδελφότητα, την ομοιότητα και την ελευθερίαν, αυτοί δε διδάσκουσι με τα

παραδείγματά των τουναντίον. Εσείς, τέλος πάντων, είχατε την αρετήν δια οδηγόν, αυτοί έχουσι τα χρήματα.

Τι ήθελεν ειπεί, στοχάζεσθε, ω Έλληνες, ο Λόγος της Σοφίας, ο ηδύτατος Χριστός, εις αυτούς τους υπηρέτας του; Ω ! η απόφασίς του είναι φανερά, και άμποτες οι ταλαίπωροι να διορθωθούν οπωσούν, δια να αποφύγουν την άφευκτον ποινήν των πλημμελημάτων των. Ποίος δεν βλέπει, ω Έλληνες, τον αφανισμόν, οπού εις την Ελλάδα προξενεί την σήμερον το ιερατείου;

Εκατόν χιλιάδες, και ίσως περισσότεροι, μαυροφορεμένοι(α) ζώσιν αργοί και τρέφονται από τους ίδρωτας των ταλαιπώρων και πτωχών Ελλήνων. Τόσαι εκατοντάδες μοναστήρια, οπού πανταχόθεν ευρίσκονται, είναι τόσαι πληγαί εις την πατρίδα, επειδή, χωρίς να την ωφελήσουν εις το παραμικρόν, τρώγοσι τους καρπούς της και φυλάττουσι τους λύκους, δια να αρπάζουν και ξεσχίζουν τα αθώα και ιλαρά πρόβατα της ποιίμνης του Χριστού(β). Ιδού, ω Έλληνες, αγαπητοί μου αδελφοί, η σημερινή αθλία και φοβερά κατάστασις του ελληνικού ιερατείου, και η πρώτη αιτία οπού αργοπορεί την ελευθέρωσιν της Ελλάδος.

Αυτοί οι αμαθέστατοι, αφού ακούσουν ελευθερίαν, τους φαίνεται μία αθανάσιμος αμαρτία. Τι λοιπόν διδάσκουσι τον απλούστατον λαόν; Τι στοχάζεσθε να λέγωσιν οι ιεροκήρυκες επ εκκλησίας; Φέρουσιν ίσως τας παραβολάς του Ευαγγελίου, δια να παρακινήσωσιν τους ακροατάς εις την ομόνοιαν; Εξηγούσιν ίσως την πρώτην και μεγάλην εντολήν του «Αγάπα τον πλησίον σου, ως εαυτόν»; Λέγουσιν ίσως ποτέ, ποίος είναι ο πλησίον και ποίος ο ξένος; Αναφέρουσι ποτέ το ρητόν: «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος»; Εξηγούσι ποτέ τι εστί πατρίς; Λέγουσι πως και πότε και ποίοι πρώτον πρέπει να την βοηθήσουν; Φέρουσι ποτέ τα παραδείγματα του Θεμιστοκλέους, του Αριστείδους, του Σωκράτους και άλλων μυρίων εναρέτων και σοφών; Μας είπον ποτέ ποίοι ήτον, και πόθεν κατάγονται; Μας ανέφερον ποτέ πως διοικείται ο κόσμος και οποία είναι η καλλιτέρα διοίκησις; Μας εξήγησαν ποτέ τι εστί αρετή, και οποία είναι τα μέσα δια να την αποκτήση τινάς, και πότε λάμπει η αρετή; Και ποίος να μας τα ειπή, αν δεν τα λέγουσιν αυτοί;

Φευ! βαβαί της αθλιότητός μας! Οι ιεροκήρυκες αρχινούν από την ελεημοσύνην και τελειώνουν εις την νηστεϊαν(α). Πως θέλεις λοιπόν να εξυπνήσουν οι Έλληνες από την ομίχλην της τυραννίας; Οι ιεροκήρυκες, οι οποίοι ήτον εις χρέος να τους αποδείξωσι την αλήθειαν, δεν το κάμνουσι. Αλλά τι αποκρίνονται αυτοί οι φιλόζωοι και αυτόματοι ψευδοκήρυκες: «Ο Θεός, αδελφοί, μας έδωσεν την τυραννίαν εξ

αμαρτιών μας, και πρέπει, αδελφοί, να την υποφέρωμεν με καλήν καρδίαν και χωρίς γογγυσμόν, και να ευχαριστηθώμεν εις ο,τι κάμνει ο Θεός». Και ύστερα από τέτοια ξυλλογήματα λέγουσι και το ρητόν «ον αγαπά Κύριος, παιδεύει».

Ω άνθρωποι, όντως βάρβαροι, χυδαίοι και εχθροί φανεροί της πατρίδος μας και του ιδίου Χριστού, πως εννοείτε έτζι ανάποδα αυτό το ρητόν, και κάμνετε με την αμάθειάν σας και τινάς να βλασφημώσι; Δεν καταλαμβάνετε, ανόητοι, ότι το «παιδεύω», εις την ελληνικήν γλώσσαν εννοεί ποτέ μεν το «διδάσκω», ποτέ δε το «τιμωρώ», και ότι εις αυτό το ρητόν εξ ανάγκης πρέπει να εννοή το «διδάσκω»; Και ούτως ο πατήρ, επειδή αγαπά τον υιόν του, τον διδάσκει, ήτοι τον παιδεύει. Αλλ ως το εξηγήσωμεν κατά το λεξικόν της αμαθείας, και να ειπώμεν, ότι τιμωρεί ένας όποιον αγαπά. Αλλά, διατί τον τιμωρεί; Βέβαια, δια να τον διορθώση από τα σφάλματά του και να τον καταστήση χρηστοηθή και ενάρετον. Πως λοιπόν μπορεί να νομισθή παιδεία προς το καλόν η τυραννία, η οποία, ως ανωτέρω απεδείχθη, είναι εχθρά πάσης αρετής και πρόξενος πάσης κακίας; Πως, χυδαίοι, δεν το βλέπετε, μόνον εκφωνείτε ο,τι σας έλθη εις την ενθύμησιν, χωρίς να στοχασθήτε, ότι εις τοιαύτας υποθέσεις η παραμικρά κακοεξήγησις φέρει ανεκδιήγητα και πολυάριθμα κακά εις τους ακροατάς;

Ίσως όμως το λέγετε προς παρηγορίαν; Ω, κακόν χρόνον να έχητε και εσείς και η παρηγορία σας! Αυτή είναι χειροτέρα από την ιδίαν αιτίαν της θλίψεως, και εις άλλο δεν χρησιμεύει, παρά εις το να καταστή τους Έλληνας πάντοτε αξίους παρηγορίας. Εσείς φωνάζετε με άκραν ησυχίαν και λέγετε: «Αγαπητοί, ο Θεός μας έδωσεν την οθωμανικήν τυραννίαν, δια να μας τιμωρήση δια τα αμαρτήματά μας, και παιδεύοντάς μας εις την παρούσαν ζωήν, να μας ελευθερώση μετά θάνατον από την αιώνιον κόλασιν». Ω εχθροί της αληθείας, τουτέστι του Ιησού Χριστού! Δεν βλέπετε, οπού, με αυτήν την κακήν σας και άτοπον παρηγορίαν, υποχρεώνετε τους Έλληνας, αντίς να μισήσουν την τυραννίαν και να προσπαθήσουν να ελευθερωθούν, εξ εναντίας να την αγαπώσι, και μάλιστα, να νομίζωνται ευτυχείς, πιστεύοντες από απλότητά των, ότι παιδεύονται εις την παρούσαν ζωήν, δια να αποκτήσουν τον παράδεισον; Ποίος Εσκαριώτης σας έβαλεν εις τον νουν, να προφέρητε τοιαύτην παρηγορίαν, όταν δεν ηξεύρετε να την εξηγήσητε, ω αναίσχυντοι; Τα αμαρτήματα, ίσως, παιδεύονται με άλλα αμαρτήματα, ω άφρονες; Δεν στοχάζεσθε, πόσον ατιμείτε και τον εαυτόν σας και την Εκκλησίαν με τους παραλογισμούς σας;

Ότι η τυραννία είναι μισητή και από τον Θεόν και από τους ανθρώπους και ότι είναι κακόν, ποίος δεν το ηξεύρει; Πως εσείς λοιπόν την παρασταίνετε σχεδόν - σχεδόν, ως ένα καλόν εις τους Έλληνας; Ποίος φίλος παρηγορεί τον φίλον του δια τον θάνατον του πατρός του, πριν απεθάνη; Και εσείς, οπού ονομάζεσθε υπερασπισταί και φίλοι της ανθρωπότητος, παρηγορείτε τους Έλληνες, ωσάν να είχαν χάσει την πατρίδα των, και τους νομίζετε ωσάν τους Εβραίους; Τι άλλο λέγουσιν οι φίλοι ενός υιού, οπού έχει τον πατέρα του άρρωστον, ειμή ότι να ελπίζη, να κράξη ιατρούς, και να προσπαθήση να τον ιατρεύση; Διατί και εσείς δεν λέγετε τα ίδια προς τους Έλληνας δια την ασθενή πατρίδα των, αλλά συμβουλεύετε όλον το εναντίον αποτι το ευαγγέλιον παραγγέλλει; Εσείς ουχί, ουχί! δεν είσθε ποιμένες, ούτε οδηγοί του φωτός, αλλά λύκοι, και η καθέδρα του σκότους είσθε, ω ψεύσται και υποκριταί. Έως πότε η αμάθεια θέλει καλύπτει την μιανάν σας ψυχήν με το ένδυμα της υποκρισίας;

Φευ! Ίσως τινάς από αυτούς πάλιν αποκριθή, ότι «πως να κηρύξωμεν επ άμβωνος τα τοιαύτα; Δεν δυνάμεθα, φοβούμεθα». Ε! δούλε άπιστε της εκκλησίας, δεν απαρνήθης ίσως εσύ τον κόσμον, όταν ενδύθης το φόρεμα της ιερωσύνης; Δεν έταξες ίσως εσύ, ψεύστα και πλάνε, να θυσιάσης την ψυχήν σου δια την σωτηρίαν των προβάτων σου; Αλλά εγώ δεν ζητώ τόσον από την δειλήν σου ψυχήν! Και επειδή εσύ δεν τολμείς επ άμβωνος να λαλήσης την αλήθειαν, καθώς προφασίζεσαι, ειπέ την καν κατά μόνας των τόσων και τόσων, οπού εξομολογείς, δίδαξέ τους το ανθρώπινον είναι, δίδαξέ τους την αληθή πίστιν των χριστιανών, μάθε τους οποίων είναι απόγονοι, απόδειξόν τους πόσων κακών πρόξενος είναι η τυραννία, και παύσον μίαν φοράν από την μονοτονίαν και ταυτολογίαν.

Μην λέγης πάντοτε και όλων τα ίδια, πάντοτε νηστείαν και ελεημοσύνην. Μην ομοιάζης εκείνους τους αμαθείς ιατρούς, οπού εις κάθε αρρωστίαν διορίζουν το ίδιον ιατρικόν. Ενθυμήσου μίαν φοράν δια πάντα, ότι ο Χριστός σου παραγγέλλει να ιατρεύσης τας ψυχάς του λαού, αλλά δεν σου διορίζει τα ίδια μέσα δια όλους. Ειπέ του πλησίου να δώση ελεημοσύνην, αλλ ειπέ και του πτωχού, ότι η πτωχεία δεν είναι ατιμία. Μην ουτιδανώνετε τας απλάς ψυχάς των γλυκυτάτων μου Ελλήνων με τας μωρολογίας σας. Και επειδή η κακή μας τύχη σας επολλαπλασίασε, και είσθε και τόσον αμαθείς, προσπαθήσετε καν να μην βλάπτετε, αν δεν δύνεσθε να ωφελήτε, τους ταλαιπώρους χριστιανούς.

Παύσατε, τέλος πάντων, από την λύσσαν της φιλαργυρίας, δια να αξιωθήτε της αιωνίου μακαριότητος τουναντίον δε, το ίδιον Ευαγγέλιον και όλοι οι Πατέρες σας προμηνύουν την αιώνιον κόλασιν, και αλλοίμονον εις εσάς, και εις τόσους οπού εξ αιτίας σας τιμωρούνται εις την γην. Αλλ ίσως όχι αργά, θέλει σας δώσουν αυτοί οι ίδιοι τον αρραβώνα της μελλούσης σας κολάσεως, με την εκδίκησιν οπού εναντίον σας θέλει κάμωσι μόνοι των.

Ω αδελφοί μου Έλληνες, ίσως δεν καταλαμβάνετε πόσιν δύναμιν έχουσι τα λόγια των καλογήρων και των πνευματικών εις τας ψυχάς των απλουστάτων ακροατών. Πόσον ογληγορώτερα ηθέλαμεν ελευθερωθή από τον οθωμανικόν ζυγόν, αν οι πνευματικοί δεν ήτον αμαθείς, καθώς είναι, και αν εδίδασκον εις την εξομολόγησιν με γλυκά λόγια την αλήθειαν και την αρετήν, την ελευθερίαν και την ομόνοιαν, και όλα τα μέσα της ανθρωπίνης ευτυχίας. Αλλά πως να φωτίσουν οι εσκοτισμένοι και να διδάξουν οι αμαθείς; Ας σιωπήσουν το λοιπόν, αν δεν ηξεύρουν τι να ειπούν.

Και εσείς, ω επίσκοποι και αρχιεπίσκοποι, παύσατε, δια όνομα του θεού, παύσατε πλέον από το να χειροτονήσετε ιερείς, και μη, φοβούμενοι να πτωχύνη η εκκλησία του Χριστού από υπηρέτας, την γεμίζετε από αναξιωτάτους σκλάβους. Παύσατε από το να αρπάζητε πλέον, διότι όσα έχετε σας φθάνουν να ζήσητε ως ο Χριστός αγαπά. Μάλιστα δε συ, ω πατριάρχα, οπού ως κεφαλή της εκκλησίας σέβεσαι παρά πάντων και τιμάσαι, προσπάθησον να διορθώσης τα κακά, οπού επροξένησεν η αμέλειά σου. Έκλεξον αρχιερείς τους σοφούς και εναρέτους, καταδάφισον όλα τα μοναστήρια, δια να ολιγοστεύσης τα βάρη του λαού, διόρθωσον μερικάς συνηθείας της θρησκείας, οπού την σήμερον φανερώς βλάπτουσι κατά πολλά τους χριστιανούς(α). Υποχρέωσε όλους τους καλογήρους, να υπάγουν να σπουδάξουν εις τα σχολεία και να μεταχειρισθούν εκείνον τον καιρόν, οπού εξοδεύουσι εις το να περιφέρωνται από οσπίτιον εις οσπίτιον, εις την μελέτην των σοφών της εκκλησίας και εις τον ορθόν λόγον. Πρόσταξε να μένουν τα λείψανα των αγίων εις τας εκκλησίας και να μην αποκαταστώνται είδος εμπορίου. Εμπόδισε τα θαύματα, δια να εξαλείψης την δεισιδαιμονίαν(β). Μην στοχάζεσαι να φανής ανευλαβής εις τον Θεόν δια τούτο, επειδή η μεγαλειότης Του είναι άκρα και ακατάληπτος· η κτίσις του Παντός είναι αρκετή να αποδείξη κάθε ανθρώπου την παντοδυναμίαν Του, χωρίς να έχη χρείαν από τα ψευδολογήματα των καλογήρων(γ). Η, τέλος πάντων, αν παντάπασιν δεν ημπορέσης να τα εξαλείψης, σμίκρυνε καν τον αριθμόν των και την αναισχυντον και βάρβαρον κατάχρησιν, οπού οι καλόγηροι των μοναστηρίων έκαμαν(δ).

Έβγαλε από την υπηρεσίαν της εκκλησίας τας γυναίκας, ήτοι τας καλογραίας, δια να ολιγοστεύσουν τα αμαρτήματα των καλογήρων(α). Και κάμε, τέλος πάντων, μίαν φοράν το χρέος σου, δια να φανής πιστός δούλος και επίτροπος αληθής του Χριστού. Τότε το ιερατεϊον, οπού σήμερον ο φιλόσοφος και ενάρτεος κατηγορεί και αποστρέφεται, θέλει σέβεται και επαινείται. Τότε, θέλει αποκατασταθή η ευτυχία και η παρηγορία των πιστών, όχι δε η μάστιξ και η λύπη. Και τότε τέλος πάντων - οπού είναι το αναγκαιότερον - η τυραννία θέλει αδυνατίσει, και πολλά ευκολώτερα θέλει λάμψει εις την Ελλάδα το ευαγές άστρον της ελευθερίας.

Ναι, πατριάρχα, αρχιεπίσκοποι, επίσκοποι, πνευματικοί και απαξάπαντες Έλληνες αγαπητοί μου, οπού το ένδυμα της ιερωσύνης φέρετε, μην αδημονήσετε από τους λόγους μου, οπού η αλήθεια και η πατριωτική αγάπη μου μοι υπαγόρευσεν. Συγχωρήσατέ με προς τούτοις, αν ούτως σας φανή εύλογον, δια την τόλμην και θάρρος, με το οποιον σας ωμίλησα, και κάμετε με το παράδειγμά σας, να σιωπήση εις το εξής κάθε χριστιανός από το να σας συμβουλεύη. Μην καταδέχεσθε πλέον να σας κράζουν προδότας και λαοπλάνους. Εγκαλιασθήτε την αρετήν. Τιμήσετε τους τόσοις και τόσοις εναρέτους ιερείς, οπού η πολυτέλεια των θρόνων σας απεδίωξεν εις τας ερημίας. Καλέσετε την αξιότητα εις την διοίκησιν, και, εν ενί λόγω, είσθε εις το εξής εκείνο οπού τάζετε να είσθε.

Εσείς δε, ω ενάρτεοι και σεβάσμιοι άνδρες, αν και αναγνώσετε ποτέ τούτον μου τον λόγον, παρακαλώ σας θερμώς, να μην υποψιάσητε εις εμένα ούτε ανευλάβειαν, ούτε κακοήθειαν. Ο ζήλος της πατρίδος μου, ο έρωσ της ελευθερίας, και η ελεεινή σημερινή κατάστασις των Ελλήνων τον έγγραψαν δια μέσον μου. Εγώ, βέβαια, αν δεν εγνώριζα και εμμέσως και αμέσως πολλούς εναρέτους σοφούς ιερείς και αληθείς αποστόλους του Χριστού, δεν ήθελα αρχίσει ποτέ να γράψω. Έγραψα, διότι ελπίζω το περισσότερον από εσάς. Έγραψα, επειδή όλος μου ο σκοπός είναι προς το καλόν της Ελλάδος, η οποία, αγκαλά και βεβυθισμένη εις τόσα κακά, φυλάττει όμως πάντοτε πολυτίμους θησαυρούς εις τον κόλπον της, και εσείς είσθε εκείνοι.

Ναι, σεβάσμιοι πατέρες, μην απελπισθήτε δια την σωτηρίαν της Ελλάδος. Μην σας τρομάξη το μέσον. Ο καιρός ήγγικεν, και η Ελλάς ζητεί από το ιερατεϊον την αρχήν της ελευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τας ψυχάς των χριστιανών εις το να αναστηθώσι από τον βόρβορον της δουλείας, δια να δοξασθήτε και εν τη Ελλάδι και εν

τω ουρανώ. Μην νομίζετε, προς τούτοις, ως τέλος, αλλ ως αρχήν του σκοπού μου το παρόν βιβλιάριον.

Εσείς δε, ω ευλαβέστατοι ιερείς, οπού και το πολύτιμον φόρεμα της διδασκαλίας έχετε, και εις τα σχολεία τους νέους διδάσκετε, μην αμελήσητε και δια φωνής, και δια γραμμάτων, από το να ανοίξητε τους οφθαλμούς των Ελλήνων. Εσείς έχετε δια τοιούτον τέλος τα αναγκαιότερα μέσα, την αρετήν λέγω και την σοφίαν. Γράψατε και πλατύτερα και σαφέστερα την αλήθειαν απο,τι εγώ έκαμα, και μην αμφιβάλλετε, ότι εντός ολίγου η πατρίς μας θέλει δοξάσει τα ονόματά σας, και οι Έλληνες δεν θέλει φανώσιν αγνώμονες εις τας χάριτάς σας.

Ακροασθήτε τας συμβουλάς του νέου Ιπποκράτους, του εναρέτου φιλοσόφου Έλληνος, του εν Παρισίοις, λέγω, κυρίου Κοραή. Μιμηθήτε τον αξιάγαστον και αληθή ιερέα και οπαδόν του Χριστού, τον εν Κερκύρα, λέγω, κυρ Παπ Ανδρέα. Εκριζώσατε την δεισιδαιμονίαν και την αμάθειαν μαζί, και θυσιάσατε, αν η χρεία το καλή, κάθε μερικόν σας καλόν δια το καλόν της κοινότητος.

Αλλά, εις τι ο πατριωτικός ενθουσιασμός μου με παρακινεί! Εγώ να νουθετήσω τα υποκειμένα σας; Ε, μη γένοιτο! Εσείς πολλά καλά γνωρίζετε το χρέος σας, και ελπίζω ογλήγορα να το βεβαιωθώ εμπράκτως.

Ιδού λοιπόν, ω Έλληνες, οπού αρκετώς απεδείχθη, πόσον το σημερινόν ελληνικόν ιερατείον εμποδίζει και κρύπτει την οδόν της ελευθερώσεως των Ελλήνων, και αύτη εστί η πρώτη και μεγαλειτέρα αιτία, οπού μέχρι της σήμερον ευρισκόμεθα υπό της οθωμανικής τυραννίας. Μετ αυτής δε ακολουθεί η δευτέρα αιτία, η οποία, αν και δεν κατέχη τον πρώτον τόπον, δεν είναι όμως ολιγότερον επιζήμιος εις την Ελλάδα, καθώς θέλω προσπαθήσει να αποδείξω. Αύτη δε είναι, ως προείπον, η απουσία των αξιωτέρων υποκειμένων της Ελλάδος.

Ω, πόσον μου τρέμει η καρδιά εις ετούτην την στιγμήν, οπού περί αυτών θέλω ομιλήσει, φοβούμενος μήπως τους δυσαρέση η αλήθεια των λόγων μου, και δεν καταπεισθώσι. Τώρα, λέγω, οπού πρέπει να τους φανερώσω, καθώς έταξα, το τι πρέπει να κάμωσιν οι ευεργέται της Ελλάδος, φοβούμαι μήπως δεν εισακουσθώ. Ε, αν ήξευρα, οποίον τρόπον να μεταχειρισθώ, δια να μην τους δυσαρέση η αλήθεια, ήθελα κάμει κάθε προσπάθησιν να τον αποκτήσω.

Ακούσατε, λοιπόν, όσοι Έλληνες ευρίσκεσθε έξω από την κοινήν πατρίδα μας, και εσείς οι ίδιοι ευεργέται αυτής, την αλήθειαν γυμνήν. Και μην προσμένετε από το κονδύλι μου ούτε κολακείας, ούτε ψευδείς

επαίνους. Δια τούτο, παρακαλώ σας, να μην αδημονήσητε, αλλά να καταλάβητε το χρέος σας και να το εκτελέσητε.

Έλληνες, επιστρέψετε ευθύς εις την πατρίδα σας. Ευεργέται της Ελλάδος, μισεύσετε παραχρήμα δια την πατρίδα σας. Ιδού το χρέος σας, ιδού το ο,τι πρέπει να κάμητε, ιδού το ο,τι σας έταξα να σας ειπώ. Αφού με ακρίβειαν επαρίθμησα τους Έλληνας, οπού εις τας διαφόρους πόλεις της τε Ευρώπης και Ασίας πόρρω της πατρίδος των ευρίσκονται, και ύφειλον το εν τρίτον, δια περισσότεραν ασφάλειαν του λογαριασμού, εύρον να είναι σχεδόν είκοσι χιλιάδες(α). Από αυτάς, λοιπόν τας είκοσι χιλιάδας, ας λάβωμεν το πέμπτον μέρος, η, τέλος πάντων, το δέκατον δια πραγματευτάς πλουσίους από χρήματα και από χρηστάς ιδέας. Όθεν, ιδού δύο χιλιάδες Έλληνες προκομμένοι και αναμφιβόλως άξιοι να επιχειρισθούν κάθε υπόθεσιν με ευτυχές αποτέλεσμα, και, εν ενί λόγω, τόσοι υπερασπισταί της πατρίδος. Αυτοί δεν είναι αμαθείς, αυτοί εφωτίσθησαν με τας αναγκαιοτέρας σπουδάς, και αυτοί ημπορούσαν με την παρουσίαν τους, να ευκολύνουν την επανόρθωσιν της πατρίδος μας.

Έως την σήμεραν, ίσως, ημπορούσαν να δικαιολογηθώσι λέγοντες, ότι «εξενιτεύθημεν, δια να συνάξωμεν τα φώτα της μαθήσεως, οπού εις την πατρίδα μας δεν ευρίσκαμεν, εξενιτεύθημεν, δια να κερδίσωμεν και να ωφελήσωμεν το γένος μας». Καλώς ουν μέχρι της σήμεραν εκάματε, αλλά που το τέλος του σκοπού σας; Δεν ηξεύρετε ίσως, ότι το τέλος αποφασίζει δια καλήν η κακήν μίαν επιχείρησιν; Διατί τώρα λοιπόν, οπού αποκτήσατε τα όσα ηθέλατε, δεν επιστρέψετε εις την πατρίδα σας; Διατί, αστοχάστως θαυμάζοντες, λέγετε: «Πως να μην ευρέθη έως τώρα εις την Ελλάδα εν άξιον υποκείμενον, δια να την ελευθερώση;» και ενταυτώ μένετε μακρά από αυτήν;

Πως, λοιπόν, να μην αγανακτήση η πατρίς εναντίον σας, και οποίον έπαινον προσμένετε από τους ομογενείς σας; Στοχάζεσθε, ίσως, καθώς σας το προείπον, να εκτελήτε το χρέος σας, πέμποντες μερικά περισσεύματα των πλούτων σας; Η πατρίς τα δέχεται, ναι, με ιλαρόν όμμα, αλλά μόνον τα δέχεται με το να ελπίζη να σας απολαύση εσάς τους ιδίους. Αλλεωτρόπως ουχί ως δώρον θέλει τα νομίσει, αλλ ως πληρωμήν κακού έργου. Εγώ σας απέδειξα ανωτέρω πόσην ολίγην ωφέλειαν, μάλλον δε ζημίαν, προξενούσι την σήμεραν εις την Ελλάδα αι ευεργεσίαι σας. Τι κάμνετε, λοιπόν, και δεν μισεύετε; τι προσμένετε; Βαβαί της απανθρωπότητός σας, όσοι και όποιοι αν είσθε εσείς, οπού αλησμονήσατε την πατρίδα σας! Εσείς, ουχί, ουχί, τέκνα της Ελλάδος

πλέον μην ονομάζεσθε, αλλά τέκνα της κακοηθείας και ασωτείας σας(α).

Τι στοχάζεσθε, αδελφοί μου Έλληνες, δια τους ομογενείς μας, οπού πόρρω της Ελλάδος ευρίσκονται; Ίσως πως σας συγκλαίουςι; Ίσως πως προσπαθούσι να φωτίσωσι το γένος μας; Πιστεύετε, ίσως, πως πραγματεύονται με σκοπόν να θυσιάσωσιν έπειτα τα κέρδη των δια την σωτηρίαν της πατρίδος των; Ω, πόσον λανθάνεσθε, αν ούτως νομίζετε!

Οι περισσότεροι από αυτούς ούτε καν σας ενθυμούνται, ούτε καν ερωτώσι, αν η Ελλάς υπάρχη πλέον. Η πατρίς αυτών είναι καμμία πόρνη, ο στοχασμός των είναι αι τρυφαί, η δε συναναστροφή των συνίσταται εις ο,τι άλλο ημπορείτε να στοχασθήτε, και όχι ποτέ δια την δυστυχίαν της πατρίδος.

Και τόσον δεν τους μέλει δια την πατρίδα μας, ώστε οπού οι περισσότεροι προσπαθούσι με κάθε κόπον να μιμηθώσι την κακοήθειαν των αλλογενών, δια να μην γνωρίζωνται ότι είναι Έλληνες. Και αν ήτον τρόπος να αλλάξουν πατρίδα, ήθελον αγοράσει μίαν ξένην μ ένα οφθαλμόν τους. Ω αληθείς εχθροί και χειρότεροι από τους ιδίους οθωμανούς τύραννοι της Ελλάδος! Ω εντροπή του γένους μας και θανατηφόρος πληγή της πατρίδος!

Δεν ημπορείτε, ω Έλληνες, να καταλάβητε, όσον πρέπει, την ουτιδανότητα της ψυχής μερικών, μάλιστα των όσων δια κλοπής και πολλών χρόνων κολακείας, απόκτησαν πολλά χρήματα. Ω Θεέ μου, πόσα ξυλλογήματα εκφέρουσι παντοτινά από τα στόματά των, όντες όντως κόρακες, ενδυμένοι με τα πτερά του παγωνίου.

Ευθύς, λοιπόν, οπού κερδίσωσι χρήματα, χωρίς να αλλάξωσιν ιδέας, πίπτουσι εις την λάσπην της ασωτείας και κυλίνονται μέχρι θανάτου ως οι χοίροι. Η κακοήθεια, οπού κυριεύει τους αλλογενείς, ευθύς τους παρασταίνει ευρύχωρον οδόν εις την απώλειάν τους, εν η μένοσι με άκραν αδιαφορίαν τε και αναισχυντίαν. Που πατρίς! Που Ελλάς δι αυτούς! Αυτοί δεν γνωρίζουν, παρά την κατοικίαν της παλλακίδος των, και την Ελλάδα ίσως την νομίζουσι ανάμεσα εις τα νησία της Ινδίας. Αν κανείς από αυτούς καταλαμβάνη την γλώσσαν την αλλογενή, τότε αναγινώσκει με ευχαρίστησιν τα δράματα του θεάτρου, η δια να ειπώ καλλίτερα, τα ποιήματα χωρίς νόημα, αλλά τον Πλούταρχον και τον Ξενοφώντα ίσως τους νομίζουσιν Αμερικάνους.

Τρέχουσι με κάθε ταχύτητα εις το θέατρον, να ακούσωσι το τραγώδιον μιας γυναικός, η ενός ανδρός, η άλλου τινός ευνούχου, και τους εφημίζουσι - αλλ όποιος τους διηγηθή τα βάσανα της πατρίδος, είναι

το ίδιοι ωσάν να τους έδερνε, και φεύγουσι πάραυθα. Στέκονται με άκραν υπομονήν, και πολλάκις χωρίς ευχαρίστησιν, να θεωρώσι τους χορούς εις το θέατρον και τα αγάλματα της ασωτείας τριγύρωθεν, αλλ είναι αδύνατον να εξοδεύσουν μίαν ώραν εις ανάγνωσιν της πατρικής μας ιστορίας. Και ούτως κεχαυνώνονται, εις τρόπον, οπού καθίστανται άξιοι συμπονέσεως. Αφανίζουσι την υγιείαν των με την ακρασίαν, φθείρουσι τα ήθη των με την ασωτείαν, και γίνονται όντως χοίροι, και χειρότεροι ακόμη.

Μερικοί νέοι μάλιστα, ευθύς οπού αλλάξουν τα φορέματα της πατρίδος, θέλουσιν εξ αποφάσεως να φανώσιν αλλογενείς και σχεδόν δεν καταδέχονται ούτε καν να συναναστρέφονται εις την οδόν με τους ομογενείς των. Τι στοχάζεσθε να σπουδάζουν οι περισσότεροι από εκείνους τους νέους, οπού οι ταλαίπωροι γονείς των πέμπουσιν εις τας ακαδημίας της Ιταλίας και Γαλλίας, και εξοδεύουσι δια την προκοπήν των; Ίσως την πολιτικήν, τα νομικά, την τακτικήν, τέλος πάντων, τας αναγκαίας επιστήμας δια το γένος μας; Ουχί, αδελφοί μου! Αυτοί η την ιατρικήν σπουδάζουσι, η τα μυθολογικά ποιήματα αναγινώσκουσι, από τα οποία είναι περισσότεροι τόμοι εις την Γαλλίαν και Ιταλίαν παρά κολοκύνθια εις όλην την Πελοπόννησον.

Η Ιατρική διδάσκει πως να θεραπεύουν το σώμα, αλλ οι Έλληνες έχουν χρείαν από διδασκάλους επιστημών. Τα μυθολογικά δε, εξαιρώντας πολλά ολίγα, άλλο δεν διδάσκουσι, ειμή το πως να ενδυθώσι, πως να στολισθώσι(α), πως να ομιλώσι, πως να περιπατώσι, και πως να τρώγωσι(β). Αυτοί, αφού μάθουν να χορεύουν και να τραγωδώσι, νομίζονται πλέον τέλειοι πολίται. Η Ελλάς ας προσμένη βοήθειαν, αυτοί ωστόσον προσπαθούν να ημπορέσουν να κολακεύσουν, χωρίς ανθίστασιν, καμμίαν πόρνην, η, να ειπώ καθώς αυτοί λέγουσι, να αποκτήσουν την φιλίαν καμμίας αρχοντίσεως, και πλέον άλλο δεν τους μέλει.

Τι να ειπώ πάλιν δια εκείνους, οπού εις άλλο δεν ατενίζουσι, παρά εις το να αποκτήσωσι πολλά χρήματα; Αυτοί λατρεύουσι μόνον τα πλούτη. Δι αυτά πωλώσι και τιμήν και πατρίδα. Δεν φροντίζουσι να μάθωσι τίποτες άλλο, όταν ηξεύρουσι να γράψωσι μίαν γραφήν, οπού πολλάκις πρέπει ο αναγινώσκων να προφητεύη το τι εννοούσεν ο γράψας, επειδή πολλά ολίγοι ηξεύρουσι να γράψωσιν εκείνα οπού ομιλούσι(α).

Αυτοί οι χρυσολάτραι είναι όντως αυτόματοι, τα βιβλία δε της μελέτης των είναι αι εφημερίδες(α), περί πατρίδος δε, ούτε καν αναφέρουσι το όνομά της(β). Ποίος τολμεί να τους αναφέρη ελευθερίαν και λύτρωσιν της Ελλάδος; Οι νέοι δεν σε ακροάζονται, οι χρυσολάτραι σε νομίζουν

τρελλόν. Η απόκρισίς των είναι, όταν τινάς τους το προβάλλη: «δεν είναι δυνατόν!». «Αλλά διατί;» τους ερωτά τινάς πάλιν. «Δεν είναι δυνατόν» του αποκρίνονται. Και αν χίλιας φορές τους ξαναειπή τινάς χίλια δικαιολογήματα, άλλας τόσας θέλει ακούσει την ιδίαν απόκρισιν(γ) Όταν αυτοί ζώσι καλά, η πατρίς των ου μόνον, αλλά και όλος ο κόσμος αν αφανισθή, δεν τους μέλει τίποτες(δ). Αλλά τι να ειπώ δια εκείνους, οπού κατά δυστυχίαν μας δεν είναι ολίγοι, οι οποίοι, δια να αποξενωθώσι παντάπασιν από την Ελλάδα και να αλησμονήσουν έως και το όνομά της, απεφάσισαν με άκραν αφροσύνην και έλαβον εις ξένην γην δια σύζυγον αλλογενή γυναίκα; Ω, εντροπή ανυπόφορος! Δεν στοχάζεσθε, ω αχάριστοι υιοί της δυστυχεστάτης πατρίδος μας, τα κακά οπού προξενείτε, όχι μόνον εις την Ελλάδα, αλλά και εις τον εαυτόν σας ακόμη; Πως είναι δυνατόν να ομογνωμήσης με την σύζυγόν σου, όταν εις το κυριώτερον είσθε τόσον διάφοροι; Και που είναι ευτυχία, όπου δεν ευρίσκεται η ομόνοια; Πως θέλεις να σε αγαπήση η συμβία σου και να σε τιμήση, όταν έμπροσθέν σου κατηγορή το γένος σου, και εσύ, αναίσχυντε, το ακούης με άκραν αδιαφορίαν(ε); Πως θέλεις να εύρης την ανάπαυσίν σου, όταν αυτή πωλή την τιμήν σου και, το χειρότερον, οπού πολλάκις εσύ δεν το αγνοείς; Και πως ημπορεί τινάς να αμφιβάλλη με τόσα συχνά και καθημερινά παραδείγματα, οπού έχει προ οφθαλμών του;

Που νομίζεις εσύ να εύρης αγάπην εις καρδίας διεφθαρμένας; Δεν ηξεύρεις, ίσως, οπού από πολύν καιρόν αι γυναίκες των αλλογενών προσπαθούσι να καταστήσωσι την αγάπην μίαν τεχνικήν τρυφήν, και ότι επέτυχον σχεδόν - σχεδόν του σκοπού των; Που να δώσης ακρόασιν και πίστιν, ω τυφλέ και ανόητε άνθρωπε, εις τους πλαστούς λόγους της γυναικός σου, η οποία αφού υπανδρευθή μαζί σου, άλλο δεν προσμένει, παρά να απεθάνης, δια να σε κληρονομήση και να λάβη άλλον άνδρα(α); Πως να γεννηθή ανάμεσόν σας εκείνη η θεία αλλεπάλληλος κλίσις και φιλία, οπού στερεοί την ευτυχίαν του γάμου, εις καιρόν οπού, αν εσύ αρρωστήσης, σε παραιτεί εις το κρεβάτι, και αυτή πηγαίνει εις το θέατρον;

Αλλά τι, τι τάχατες σε παρακινεί να λάβης δια γυναίκα μίαν αλλογενή; Υστερείται η Ελλάς, ίσως, από κοράσια; Έφυγεν, ίσως, η Αφροδίτη από τον πρώτον της ναόν; Τι σε αποτύφλωσε τόσον, οπού σου φαίνονται ωραιότερα τα ζωγραφισμένα αναιδέστατα πρόσωπα των κακοηθεστάτων αλλογενών(α), ω αναίσχυντε και όντως γιδοκέφαλε αποστάτα της πατρίδος; Νομίζεις, ίσως, να σε επαινέσουν οι άλλοι αλλογενείς; Απατάσαι, δύστυχε, πάλιν εις την ιδίαν σου απάτην.

Αυτοί σε μισούν, σε καταφρονούν και σε περιγελούν παντοτινά. Καθείς από αυτούς λέγει· «ιδέ τον χοίρον, τον χυδαίον Έλληνα, δια να μετριάση την ουτιδανότητά του, ηθέλησε να λάβη σύζυγον από το γένος μας. Αλλ αυτός είναι πάντοτε ο ίδιος· τα βάρβαρα ήθη της πατρίδος του δεν τα άλλαξεν(α)». Τι στοχάζεσαι, ω αληθή κακότυχε, πως σε αγαπά η γυναίκα σου; Μην απατάσαι, σου το ξαναλέγω! Αυτή σε περιγελά, σε ατιμάζει, σε κλέπτει, και πολλάκις σου ετοιμάζει τον θάνατον παράκαιρα.

Αλλά τι αποκρίνονται μερικοί από αυτούς τους όντως ανοήτους; «Ο έρωσ μ επλήγωσε, τα θέλγητρά της μ εσκλάβωσαν, η αισθαντική μου καρδιά δεν ημπόρεσε πλέον να αντισταθή». Ω αναισχυντοι και όντως μωροί! Εγώ, οπού περί πατρίδος και περί της ελευθερώσεώς της σήμερα γράφω, έπρεπε να σας αποκριθώ, ότι την σήμερα εις τους Έλληνας, οπού ευρίσκονται έξω από την πατρίδα τους, ο έρωσ είναι το μεγαλειότερόν τους αμάρτημα. Εγώ έπρεπε να σας αποκριθώ, ότι να μην αγαπάτε, παρά την Ελλάδα, δια να αγαπήσητε ο,τι τυχαίνει. Εγώ, τέλος πάντων, έπρεπε πρώτον να ζητήσω την ωφέλειαν, οπού εκάματε εις την πατρίδα σας, και να σας αποδείξω έπειτα, εις τι θέλει σας φέρει ο έρωσ σας.

Αλλά τοιαύτα λόγια δεν είναι δια τας ακοάς σας, ούτε εγώ θέλω κοπιάσει ματαίως να σας τα ειπώ, και μόνον σας λέγω, ότι ο έρωσ γεννάται από αμοιβαίαν κλίσιν και από μίαν συμπάθειαν και συμφωνίαν εις τας ιδέας αμφοτέρων. Όθεν, ο εδικός σας δεν είναι έρωσ, αλλά μία άλογος επιθυμία, ωσάν οπού τόσον δύσκολα είναι να συμφωνήσουν τα ήθη των Ελλήνων μ εκείνα των αλλογενών, όσον φανερόν είναι, οπού όσοι αλλογενείς συζύγους έχουσι, εξ ανάγκης χάνουσι τα ήθη των και δεν τους μένει άλλο από τους Έλληνας, ειμή η ονομασία.

Εσύ λοιπόν, τυφλέ, νομίζεις έρωτα την όρεξιν, οπού σου εξυπνά το χρωματισμένον πρόσωπον μιας παλλακίδος; Δεν ηξεύρεις, πως ο έρωσ είναι ο πρώτος εχθρός της ασωτείας, και εξακολούθως εις τους νυν ευγενείς των αλλογενών δεν ευρίσκεται, ειμή η εικών του; Αγνοείς ότι ο γάμος, οπού αποκαταστεί εντελώς ευτυχή τον άνθρωπον, εις άλλο δεν συντείνει, ειμή εις το να εκδώση τόσους πολίτας εις την πατρίδα και διαυθεντευτάς; Αλλ εσείς, αναισθητοι, τι δίδετε εις την πατρίδα σας; Φευ, τόσους εχθρούς! Οι υιοί σας σας αναθεματίζουν και σας νομίζουν ως μίαν τους εντροπήν(α).

Ω θανατηφόρος έλλειψις της πατρίδος! Πόσους και πόσους διαυθεντευτάς της και υπερασπιστάς της η ασωτεία και κακοήθεια των

αλλογενών της κλέπτει! Πόσων ποτίζει το βρωμερόν ύδωρ της λήθης! Αλλοίμονον, αλλοίμονον, ω Έλληνές μου ακριβοί, αν οι ξενιτευμένοι δεν αλλάξουν γνώμην και δεν ενθυμηθούν, ότι, όπου είναι η πατρίς, εκεί και η ευτυχία, και να αποδειχθούν αληθείς υιοί της Ελλάδος. Αλλά τι; Πρέπει να απελπισθώ ίσως; Πρέπει, ίσως, να νομίσω όλους τους ξενιτευμένους τόσον αναξίους του ονόματός των; Ε, μη γένοιτο! Εγώ σας γνωρίζω, αγαπητοί μου. Δεν είσθε ολίγοι εσείς, οπού εξ ανάγκης, δια να κερδίσητε την ζωοτροφίαν των φαμελίων σας, εξενιτεύθητε, και όσα κερδίζετε πέμπετε εις την πατρίδα σας. Δεν είσθε ολίγοι εσείς, οπού αφού με τους ίδρωτάς σας και αγχίνοιάν σας εκερδίσατε και περισσότερα, αποφεύγοντες δε το βρωμερόν παράδειγμα των φιλαργύρων, δαψιλώς ευεργετήσατε την Ελλάδα και την επαρηγορήσατε με τα φιλόφθωρα έργα σας.

Όλοι σας, λοιπόν, οι φιλοπάτριδες, και εσείς ακόμη οπού μέχρι της σήμερον εφανήκατε αχάριστοι εις την πατρίδα, ακούσετε δι αγάπην της και δια τιμήν του εαυτού σας, ακούσατε προσεκτικώς την γλυκειάν φωνήν της. Ανοίξατε τα ώτα του νοός σας και προσέξτε εις τους λόγους της Ελλάδος, η οποία ασθενής και γεμάτη από πληγάς, με θλιβεράν φωνήν σας ομιλεί λέγουσα:

«Ω Έλληνες! Ω τέκνα μου! Που με αφήσετε; Πως δεν σας πονεί δι εμέ; Διατί μ επαρατήσατε; Διατί φεύγετε και δεν επιστρέφετε πλέον; Τι σας έκαμα και δεν μ ενθυμείσθε; Εις τι σας έβλαψα και δεν με αγαπάτε; Ποία μήτηρ εστάθη δυστυχεστέρα από εμένα; Τι ουν, αγαπητοί; Τι στοχάζεσθε; Τι αποφασίζετε;»

Είναι η πατρίς οπού φωνάζει εις τέτοιον τρόπον. Αυτή είναι οπού κλαίει και οδύρεται. Η απουσία σας ποτέ δεν την ωφέλησεν, τώρα όμως την αφανίζει. Ποίος από εσάς δεν γνωρίζει καλότατα εις τίνων χείρας ευρίσκεται η οικονομία της κάθε πόλεως κατά μέρος εις την Ελλάδα την σήμερον; Όποιος έχει περισσότερα χρήματα η περισσότερα μέσα εις τον τύραννον, εκείνος οικονομεί και διοικεί τους λοιπούς. Αλλ οι τοιούτοι είναι τόσον βάρβαροι και ανάξιοι, οπού μόλις ηξεύρουν να ζήσουν αυτοί, όχι δε να ευτυχίσουν την ζωήν των λοιπών.

Μην στοχάζεσθε λοιπόν, πάλιν σας το ξαναλέγω, ότι εκτελείτε το προς την πατρίδα σας χρέος όταν πέμπετε μερικά χρήματα των συμπατριώτων σας. Η αρετή σας είναι καλή, αλλ οι Έλληνες έχουσι χρείαν από την παρουσίαν σας. Μην δίδετε κακόν παράδειγμα και των άλλων, δι αγάπην της πατρίδος, και να φθάσητε ύστερον να ιδήτε - ο μη γένοιτο, Θεέ μου! - την Ελλάδα έρημον. Ενθυμηθήτε, ότι το καλόν δεν είναι δύσκολον να γίνη, αλλ η αληθής αξιότης μόνον διδάσκει να

γίνεται καθώς πρέπει. Αι ευεργεσίαι σας είναι έργον χρηστότατον, αλλά τι άλλο κάμνουσι, ειμή να παρηγορώσι μόνον τους δυστυχείς Έλληνας οπωσούν, και να τους φυλάττωσιν ολίγον ξέμακρα από την απελπισίαν, η οποία ήθελεν σταθή αληθώς βιαία, αλλά άφευκτος και βεβαία οδός της ελευθερώσεως της Ελλάδος;

Στοχάζεσθε, μήπως και δεν κερδίσετε εις την πατρίδα, όσα κερδίζετε μακρά απ αυτήν; Αλλ όσα αν κερδίσητε εις τι σας ωφελώσι, αν είσθε ορφανοί από πατρίδα(α); Μήπως δεν ηθέλατε αποκτήσει και εις την πατρίδα σας τα προς το ζην αναγκαία, αν όντως ηθέλατε προσπαθήσει δια το καλόν της και δια το καλόν σας; Διατί λοιπόν τόσας αποικίας και αιωνίους ξεχωρισμούς από τους συγγενείς σας και φίλους σας(β);

Ίσως δεν σας καλοφαίνεται να τυραννήσθε, ω αδελφοί μου, και καταδέχεσθε να τυραννώνται οι συγγενείς σας, και εσείς να τρυφήτε και να σπαταλάτε μακρά από αυτούς; Πως ημπορείτε να σφαλίζετε τους οφθαλμούς σας, χωρίς να σας τρομάζη κάθε στιγμή η θλιβερά εικών της Ελλάδος με το μέσον των ονείρων; Ίσως νομίζετε πως από μακρόθεν ωφελείτε περισσότερο, παρά αν είσθαν παρόντες; Ω, πόσον λανθάνεσθε, αγαπητοί μου. Δεν ηξεύρετε, ότι μία συμβουλή, μία μόνη λέξις πολλάκις, εκφωνουμένη από άνδρας πεπαιδευμένους, ενεργεί περισσότερο, παρά δέκα διδαχαί γεγραμμένοι;

Η κατάπεισις γεννάται, βέβαια, από την αλήθειαν, αλλ αυτήν την αλήθειαν, πρέπει τινάς να την εκφωνήση εν καιρώ τω δέοντι και προς εκείνους, οπού περισσοτέραν χρείαν έχουσι(α). Και ποίος να εκτελέση αυτό το χρηστόν έργον, όταν εσείς λείπετε; Ποίος να ομιλήση εις τας συνελεύσεις, οπού την σήμερον συνηθίζουν εις την Ελλάδα να κάμνουσιν οι προεστοί της κάθε πολιτείας, ως επί το πλείστον εις την μητρόπολιν, και να διορθώση οπωσούν τας τόσας και τόσας αδικίας, οπού κάμνουσι; Ποίος, λέγω, να αποκριθή του μητροπολίτου, όταν εξαπλωμένος εις την κορυφήν του οικίσκου και χαϊδεύοντας το γένειόν του, εκφωνή κανένα αρχιεπισκοπικόν παραλογισμόν, και οι λοιποί ομοφώνως λέγουσι ευθύς το ναι, αν εσείς λείπετε; Ω αγαπητοί, διατί δεν το στοχάζεσθε;

Αν, λοιπόν, έως την σήμερον, ω ακριβοί μου Έλληνες, η από άγνοιάν σας η από αδιαφορίαν σας η, τέλος πάντων, από μόνην αστοχασίαν σας εμείνατε έξω από την πατρίδα σας, μην μένετε περισσότερο, αν θέλετε οπού αι μέχρι του νυν ευεργεσίαι σας προς αυτήν να μην κατασταθώσι σημεία κατακρίσεώς σας.

Μην καυχάσθε, προς τούτοις, δια τας ευεργεσίας οπού της εκάματε, επειδή το χρέος σας ζητεί περισσότερο, παρά τα περισσεύματα των

πλούτων σας. Την παρουσίαν σας, την συνέργειάν σας ζητεί, ω Έλληνες, και όχι άλλην βοήθειαν. Μην αμφιβάλλετε δε δια το καλόν τέλος. Υπάγετε εις την Ελλάδα, και εις ολίγον καιρόν θέλετε αισθανθή την διαφοράν, οπού θέλει προξενήσει η παρουσία σας εις την κατάστασίν της. Αι ερμηνείαι σας και οι ορθοί στοχασμοί σας θέλουν ξεμακρύνει από τας κεφαλάς των Ελλήνων την δεισιδαιμονίαν, αι συμβουλαί σας θέλουν αποδείξει εις τους συμπατριώτας μας το είναι των.

Οι Έλληνες - εσείς το ηξεύρετε - δεν είναι ούτε Σκύθαι, ούτε βάρβαροι, οπού να χρειασθούν πολλούς χρόνους, δια να καταλάβουν το είναι τους. Αρκεί μόνον, να τους δείξη τινάς το χρέος των, και ευθύς το εκτελούσι. Αλλ έχουν χρείαν από διδασκάλους, αληθείς φιλέλληνας, από ανθρώπους προκομμένους, τέλος πάντων, και εσείς μόνον είσθε εκείνοι. Μήπως, αδελφοί μου, προσμένετε να ελευθερωθή πρώτον η Ελλάς, και έπειτα να υπάγητε εσείς; Τότε είναι το ίδιον, ωσάν να ελέγετε, ότι δεν θέλομεν να ελευθερωθή ποτέ(α). Θέλετε, ίσως, να κτίσητε πύργον χωρίς θεμέλια; Και ποίος θέλετε να σας ελευθερώση την πατρίδα, και εσείς να λείπητε;

Δεν εντρέπεσθε καν από τους αλλογενείς, οπού σας ακούουν να λέγητε τα τοιαύτα; Αλλ αν οι αλλογενείς, υστερημένοι από πατρίδος έρωτα, δεν σας καταφρονούν, όχι όμως οι ίδιοι Έλληνες τους μιμούνται. Αυτοί θέλει σας αναθεματίζουν από το νυν και εις το εξής, και θέλει σας νομίζουν με κάθε δίκαιον τόσους εχθρούς της πατρίδος. Ω της αναισχυντίας σας, αχάριστα τέκνα της πατρίδος! Και από ποίον προσμένετε, παρακαλώ σας, την ελευθερίαν; Να σας έλθη, ίσως, φορτωμένη από τον ωκεανόν με κανένα εμπορικόν πλοίον, και να την εκστρατεύσητε εις την Ελλάδα; Η προσμένετε να ελευθερωθούν μόνοι τους, και έπειτα να υπάγητε εσείς, να εύρητε έτοιμα τα αγαθά, και να χαρήτε πάλιν, κατά το συνηθισμένον σας, εις τους ιδρώτας των άλλων;

Φευ! Το πρώτον είναι αδύνατον, και αν πάλιν, κατά τον δεύτερον στοχασμόν σας, δεν συνεργήσετε και εσείς εις την επανόρθωσιν του γένους μας, θέλουσιν εκχυθή ποταμοί αίματος περισσότερο, παρά αν είσθαν παρόντες. Η ελπίδα σας όμως είναι ματαιία. Εσείς δεν θέλετε απολαύσει, βέβαια, την πατρίδα σας ελευθέραν, καθώς τώρα δούλην την αλησμονήσατε, αλλ εξωρισμένοι δια παντός εις βαρβάρους γαίας, δεν θέλετε αναπνεύσει πλέον τον ζωηρότατον ελληνικόν ζέφυρα, και τα ονόματά σας θέλουσι κατασταθή λέξεις ατιμίας και μίσους εις τας ακοάς και στόματα των ελευθέρων Ελλήνων.

Ίσως, τέλος πάντων, προσμένετε να μας δώση την ελευθερίαν κανένας από τους αλλογενείς δυνάστας; Ω Θεέ μου! Έως πότε, ω Έλληνες, να

πλανώμεθα τόσον αστοχάστως; Διατί να μην στρέψωμεν και μίαν φοράν τους οφθαλμούς μας εις τα απελθόντα, δια να καταλάβωμεν ευκολώτερα και τα μέλλοντα; Ποίος αγνοεί, ότι ο κύριος στοχασμός των αλλογενών δυνάστων είναι εις το να προσπαθήσουν να κάμουν το ίδιον των όφελος με την ζημίαν των άλλων;

Και ποίος στοχαστικός άνθρωπος ημπορεί να πιστεύση, ότι όποιος από τους αλλογενείς δυνάστας ήθελε κατατροπώσει τον οθωμανόν, ήθελε μας αφήσει ελευθέρους; Ω, απάτη επιζήμιος! Μην είσθε, αδελφοί μου, τόσον ευκολόπιστοι. Αναγνώσετε την ιστορίαν και μάθατε, ότι οι Ρωμαίοι έταξαν των Ελλήνων και διαυθέντευσιν και ελευθερίαν, αλλ αφού εμβήκαν εις την Ελλάδα, ευθύς την εκήρυξαν επαρχίαν τους. Ίδετε και τα τωρινά παραδείγματα, οπού η πολυποίκιλος στροφή της γαλλικής στάσεως μας παρασταίνει. Ο δυνάστης των με ταξίματα μεγάλα και με τοιαύτα μέσα, απόκτησεν όσα κατά το παρόν έχει, και πως εσείς νομίζετε να σας δοθή η ελευθερία από αλλογενείς; Πως να μην ειπή τινάς, ότι ονειρεύεσθε έξυπνοι; Και εις τι, παρακαλώ σας, θεμελιώνετε τας ελπίδας σας; Εις την αρετήν των αλλογενών δυνάστων ίσως; Ελπίζετε να κινηθούν εις σπλάγχνος εκείνοι δια τας δυστυχίας τας εδικάς μας;

Δεν ηξεύρετε, ω Έλληνες, ότι η αρετή την σήμερα δεν ευρίσκεται εις τους θρόνους; Δεν ηξεύρετε, ότι οι Έλληνες μισούνται δούλοι, επειδή ήθελε τους φθονήσει ελευθέρους κάθε μεγάλη δυναστεία από τας παρούσας των αλλογενών; Αλλά, τέλος πάντων, υποθέτοντας κανένα από αυτούς τους δυνάστας οπωσούν φιλέλληνα, δεν ηξεύρετε, ότι μόνος του δεν ημπορεί να κάμη το ουδέν, και ότι οι επίτροποί του η είναι εχθροί μας, η είναι αδιάφοροι, η, τέλος πάντων, άσωτοι και διεφθαρμένοι τα ήθη; Τι στοχάζεσθε, τέλος πάντων, αν η Ελλάς ελευθερωθή από τον οθωμανικόν ζυγόν δια χειρός άλλου δυνάστου, να γίνη αληθώς ευτυχής; Ω αλήθεια, αλήθεια! Διατί δεν απομακραίνεις τοιαύτην απάτην από τους Έλληνας; Διατί δεν τους μανθάνεις, ότι όσοι πατώσιν εις θρόνον είναι όλοι τύραννοι;

Διατί, αδελφοί μου, να θέλωμεν να αλλάξωμεν κύριον, όταν μόνοι μας ημπορούμεν να ελευθερωθώμεν; Νομίζετε να είναι ελαφρότερος ο ζυγός μιας ξένης δυναστείας; Δεν στοχάζεσθε, ότι πάλιν ζυγός είναι; Στρέψατε τα ώτα σας και τους οφθαλμούς σας εις την Ιταλίαν, και ακούσατε τους γογγυσμούς της, και ίδατε τα δάκρυά της, δια να καταλάβητε τι θέλει να ειπή ελευθέρωσις από ξένους. Καταδέχεσθε εσείς να ομολογήσθε χρεώσται αλλογενών της ελευθερώσεώς σας; Μη, λοιπόν, μη αγαπητοί μου αδελφοί, μη δεικνύεσθε τόσον παράφρονες

εις τον αναγκαιότερον συλλογισμόν, εσείς, οπού τόσον αψευδώς προβλέπετε εις τας εμπορικός σας επιχειρήσεις το μέλλον, και αναγκάζονται οι ίδιοι αλλογενείς, οπού μας μισούσι, να σας θαυμάζουσι. Μην απατάσθε, και μην τρέφετε καμμίαν από τας ειρημένας ελπίδας, αλλά προβλέπετε το πλέον φανερόν από κάθε μέλλον, την αναγκαίαν, λέγω, επανόρθωσιν του γένους μας αφ' εαυτού του, και μην αργοπορήτε αυτήν με την απουσίαν σας.

Εσείς δε, φίλοι μου και σύγχρονοι νέοι, αγαπητοί μου Έλληνες, οπού με τόσοις κόπους και αγρυπνίας διδάσκεσθε τας επιστήμας εις τας ακαδημίας των αλλογενών, και οπού εξ ανάγκης εγνωρίσατε τι εστί πατρίς, της οποίας ο έρωσ σας ενθουσιάζει, και ήδη αρχίσατε παντοίοις τρόποις να ξαναδώσητε εις το ελληνικόν όνομα το παλαιόν σέβας, οπού είχαν και έχασεν, εσείς, λέγω, οπού με την φυσικήν σας αγχίνωσιν αποδεικνύετε φανερώς των αλλογενών συμμαθητών σας το ελληνικόν πνεύμα οποίον είναι, μην βραδύνετε πλέον τον μισευμόν σας δια την Ελλάδα.

Υπάγετε να προητοιμάσητε την επανόρθωσιν των συμπατριώτων μας. Η δόξα σας προσμένει με τους στεφάνους της νίκης εις τας χείρας και με τας αγκάλας ανοικτάς. Μην ξεχάσετε, ότι η αρετή και η αληθής φιλοσοφία είναι το να ζη τινάς εις πολλούς, και αυτό αποκτάται ωφελώντας τους. Σπουδάσατε με ταχύτητα, όσοι μέχρι του νυν δεν το επράξατε, την πολεμικήν τέχνην και μεταχείρισιν των αρμάτων. Εσείς έχετε την διάθεσιν εξαίρετον. Ας διώξωμεν μίαν φοράν τον οθωμανόν εις την Αφρικήν, ω Έλληνές μου, και έπειτα θέλετε ιδεί εις πόσον ολίγους χρόνους η Ελλάς θέλει ξαναλάβει την προτέραν της λάμψιν. Ας εβγάλωμεν, αδελφοί μου, την βρώμαν, δια να αισθανθώμεν την μυρωδιάν των ανθών. Τα μέσα την σήμεραν είναι αρκετά· η μηχανή, τέλος πάντων, είναι τελειωμένη. Άλλο δεν λείπει, παρά να την κινήση τινάς, και έπειτα μόνη της θέλει δουλεύσει.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ιδού, λοιπόν, ω Έλληνες, αρκετώσ αποδεδειγμένη και η δευτέρα αιτία της μέχρι του νυν επιμονής της Ελλάδος υπό της τυραννίας.

Άλλο δεν μου μένει τώρα, παρά να αποδείξω την ευκολίαν της ελευθερώσεώς της, δια να τελειώσω τον λόγον μου, και άμποτες η αλήθεια και η ανάγκη να σας καταπέιση, καθώς το ελπίζω, δια να αποδείξωμεν εμπράκτως τα όσα μέχρι τούδε είπον.

Πριν όμως να έμβω εις τας επαριθμήσεις των μέσων και των τρόπων δια τοιούτον επιχείρημα, θέλω να εκβάλω τους άκανθας από τα ρόδα· λέγω εκείνους, οπού, δια περισσοτέραν δυστυχίαν του γένους μας, η κακή τύχη έκαμεν Έλληνας, και μόνον εγεννήθησαν εις την ελληνικήν γην, όχι δι άλλο, ειμή δια να βαστάξωσι περισσότερο καιρόν την πατρίδα μας υπό της δουλείας. Αυτοί είναι όλοι εκείνοι, οπού κατά τύχην εκληρονόμησαν αρκετά χρήματα και περισσότερα ελαττώματα, και ζώσιν ευχαριστημένοι, χωρίς ποτέ να στοχάζωνται τι δια τους άλλους. Εκείνοι οι αυτόματοι και ουτιδανοί άρχοντες, οι φιλάργυροι και αμαθείς αρχιεπίσκοποι. Εκείνοι οι αυθάδεις και όντως βάρβαροι προεστοί. Εκείνοι οι αμαθείς, οπού θέλουσι να αποκρίνωνται πάντοτε και εις κάθε πρόβλημα. Εκείνοι, οπού αναζητήτως δίδουσι συμβουλάς πάντοτε και εις όλους. Εκείνοι, τέλος πάντων, οπού με άκραν ουτιδανότητα ψυχής, αφού πωλήσουν εκουσίως τω τυράννω και την ζωήν και το έχειν τους και την τιμήν τους, καυχώνται εις το να διαφέρωσιν από τους άλλους, οπού είναι ακούσιοι σκλάβοι.

Οι τοιούτοι, ω αδελφοί μου, μην έχοντες αρετήν καμμίαν, και γνωρίζοντες τον εαυτόν τους αναξιώτατον, κρίνουν το ίδιον και δια τους άλλους. Προς τούτοις, η απαιδευσία των δεν τους αφήνει να καταλάβωσι τους τόσους και τόσους τρόπους, οπού οι σημερινοί Έλληνες ημπορούσι να μεταχειρισθώσι δια την ελευθερίαν τους, και εμποδίζοντάς τους ενταυτώ από το να καταλάβουν τας αιτίας, οπού βιάζουν, δια να ειπώ ούτως, την σήμερον το γένος μας να επανορθωθή εξ αποφάσεως, τους αποκαταστήσιν εις τας κεφαλάς των την υπόθεσιν τόσον δύσκολον, όσον αδύνατον πιστεύουσι το να συνεργήσωσιν αυτοί οι ίδιοι. Το δε προσωρινόν καλώς έχειν τους, τους χαλινώνει και τους συνδένει με την δουλείαν, οπού ούτε καν την αισθάνονται, μάλιστα δε ούτε τους δυσαρέσκει, και σχεδόν - σχεδόν μερικοί από αυτούς την αγαπώσι, ωςάν οπού, αφού ζώσιν αυτοί ασύδοτοι, ως προείπον, και τρόπον τινά ευχαριστημένοι, δια τους λοιπούς δεν τους μέλει τίποτες.

Τι λέγουσι, λοιπόν, αυτοί οι βρωμεροί και χυδαιότατοι άνθρωποι; «Πως είναι δυνατόν να νικηθή εν τόσον μεγάλον βασίλειον; Ημείς δεν ημπορούμεν να κυβερνηθώμεν μόνοι μας. Που να εύρωμεν ένα άλλον βασιλέα τόσον εύσπλαγχον, και τόσον καλόν; Τι είναι αυτή η ελευθερία; Η ελευθερία ούτε εστάθη, ούτε θέλει σταθή. Που να χύσωμεν τόσον αίμα! Οι οθωμανοί, ευθύς οπού καταλάβουν, ότι έχομεν τοιούτον σκοπόν, θέλουσι μας αποκεφαλίσει όλους, ως τόσα πρόβατα, και έστω η εσχάτη πλάνη χείρων της πρώτης... » και άλλα παρόμοια, τα οποία εις ένα στοχαστικόν και φρόνιμον άνθρωπον, φαίνονται, καθώς είναι, τόσοι μύθοι, αλλ εις τους απλούς και

ευκολοπίστους είναι τόσοι χρησμοί, και ως αλάνθαστοι προρρήσεις, και ενταυτώ, οπού δηλοποιούσι την άνανδρον και όντως εβραϊκήν των καρδιάν, απομωρώνουσι και πολλούς άλλους.

Μήπως είνε ικανοί να καταλάβουν το δίκαιον, δια να τους το ειπή τινάς(α); Ω αδελφοί μου! Αυτοί είναι τόσον ανόητοι, και δισχυρογνώμονες, οπού όλοι οι Δημοσθένεις του κόσμου δεν ήθελαν ημπορέσει να τους καταπείσουν. Να ομιλήση τινάς με αυτούς είναι το ίδιον, ωσάν να ήθελεν να ακροάζεται, και να τους αποκρίνεται πάντοτε το ναι, μάλιστα εκείνοι οι βρωμοάρχοντες της Κωνσταντινουπόλεως, οπού όσον τύφος και αλαζονείαν έχουσι, άλλην τόσην αμάθειαν και δισχυρογνωμίαν φυλάττουσιν επάνω των, και άλλο δεν ηξεύρουσιν να ειπώσι, ειμή δυσκολίας, απορίας, και αμφιβολίας πλήθος. Η ψυχή των είναι τόσον μικρή και ουτιδανή, οπού οι ψύλλοι εις τα όμματά των φαίνονται τόσοι ανδριάντες.

Τι, λοιπόν, ημπορώ να τους ειπώ, δια να τους καταπείσω, όταν δεν καταλαμβάνουν τι εστί δίκαιον; Να τους κράξω, ίσως, ατίμους; Αλλ αυτοί το έχουν δια προτέρημα. Να τους ενθυμίσω πόσον είναι ανάξιοι εις το να ωφελήσουν την πατρίδα, και πόσον επιτήδειοι εις το να την ζημιώσουν; Αλλ αυτοί καυχώνται εις αυτό. Να τους ονειδίσω, τέλος πάντων, ως ανελεήμονας, αδίκους και σκληρούς; Αλλά ποίος από εσάς δεν τους γνωρίζει, και δεν το ηξεύρει; Αυτοί, αγαπητοί μου, είναι, επειδή πρέπει να είναι· ωσάν οπού, καθώς η ελευθερία έχει τους διαυθεντευτάς της, ούτως και η τυραννία έχει τους εδικούς της, και θέλουν χρησιμεύσει δια παραδείγματα εντροπής εις τους μεταγενεστέρους.

Ούτος ο πολλά ενοχλητικός και βραχύς πρόλογος ήτον πολλά αναγκαίος δια την υπόθεσιν την πλέον μεγάλην δι ημάς, ω Έλληνες, οπού τώρα αρχίζω να ερευνήσω, λέγω τας αιτίας, οπού βιάζουσι, δια να ειπώ έτζι, την ελευθέρωσιν της Ελλάδος από τον οθωμανικόν ζυγόν, και τα ευκολώτατα μέσα μιας αναμφιβόλου επιτεύξεως.

Αναγνώστα αγαπητέ, όποιος και αν είσαι, σε παρακαλώ, να στοχασθής αρκετά, πρώτον μόνος σου την υπόθεσιν, και έπειτα να αναγνώσης τούτα τα υστερινά κατεβατά του πονήματός μου, να στοχασθής, λέγω, ότι το πράγμα είναι κοινόν, ότι η τιμή σου, η ευτυχία σου και η ζωή σου κρέμανται από τον ορθόν στοχασμόν σου. Πρόσεχε ουν να μην απατηθής από δισχυρογνωμίαν σου και προδώσης εις χείρας εχθρών και πατρίδα και συγγενείς και ευτυχίαν και τιμήν και ζωήν.

Ω, πόσον το πλήθος των ιδεών, οπού εις ετούτην την στιγμήν μου παρησιάζονται εις τον νουν, μ εμποδίζουν σχεδόν από το να τας

εκθέσω καθώς τυχαίνει, και θέλοντας να γράψω εις ολίγα λόγια, όσα είναι αναγκαία και όσα ο έρωσ της πατρίδος με διδάσκει, δεν θέλω δυνηθή, ίσως, να ειπώ το ολιγότερον μέρος εις πολλά κατεβατά. Αλλ ο στοχασμός μου, πάλιν σας το ξαναλέγω, δεν είναι να γράψω δι εκείνους, οι οποίοι έχουσι χρείαν να ακούσωσι εξ άλλων όλα, όσοι δε έχουν το πνεύμα έξυπνον, αρκούσιν εις αυτούς και τα ολίγα. Ας αναφέρωμεν, λοιπόν, πρώτον τας αιτίας, οπού κατασταίνουσιν άφευκτον την επανόρθωσιν του γένους μας, και έπειτα, εν συντόμω, να εκθέσωμεν τα μέσα και τρόπους δια τοιούτον έργον.

Πρώτη ουν και κυριωτέρα αιτία είναι το γήρας της οθωμανικής τυραννίας. Αλλά τι λέγω εγώ πρώτη! Αυτή είναι και πρώτη και ύστερη, ούτε άλλη ημπορεί να έχη τόπον, όταν είναι αυτή. Ας ενθυμηθή ο αναγνώστης τα προλεχθέντα περί των διαφόρων διοικήσεων, και, δια να ειπώ ούτως, των πολιτικών σωμάτων, ότι δηλαδή γεννώνται, αυξάνουσι, γηράζουσι, και τέλος πάντων θνήσκουσι.

Το οθωμανικόν κράτος την σήμερον ευρίσκεται εις τα ολοίσθια του θανάτου, και ημπορεί να παρομοιασθή εις εν σώμα ανθρώπινον, κατακρατημένον από αποπληξίαν και μη έχον ελευθέραν, ειμή την κεφαλήν, η οποία, μην λαμβάνουσα την αναγκαίαν δύναμιν από την κυκλοφορίαν του αίματος, κατ ολίγον ολίγον αδυνατίζει και, τέλος πάντων, θνήσκει. Ούτως και η τυραννία των οθωμανών την σήμερον, εις άλλο δεν γνωρίζεται ότι υπάρχει, ειμή εις την Βασιλεύουσαν. Έστω εις παράδειγμα ο πρώην Τζεζάρ, κυβερνητής εις το Άκρι, ο οποίος όχι μόνον δεν υπήκουε εις τον βασιλέα του, αλλά και αντιστέκετο εις όλας του τας προσταγάς, και πολλάκις φανερά τον ύβριζε, και δια γραμμάτων πάντοτε τον επεριγελούσε. Έστω εις παράδειγμα ο Πασβάνογλους, ο οποίος εκήρυξεν πόλεμον εναντίον του βασιλέως του, και ενίκησε πάντοτε. Έστω προς τούτοις δια παράδειγμα ο των Ιωαννίνων τύραννος, ο οποίος, αγκαλά και να μην το φανερώνη, όλοι όμως αρκετώσ το ηξεύρουσι ότι δεν φοβείται, ούτε ποτέ υπακούει εις τας προσταγάς του βασιλέως του.

Ποίος από εσάς, αδελφοί μου, αγνοεί ίσως, ότι τα εντάλματα αυτού του τυράννου, τέσσαρας ώρας έξω από την Βασιλεύουσαν, δεν αξίζουν τίποτε; Ποίος δεν ηξεύρει το πλήθος των αποστάτων, οπού αφανίζουν τα χωρία και τους οδοιπόρους με ακαταπαύστους κλοπάς και συνεχείς φόνους, χωρίς να ημπορή αυτός ποτέ να τους καταδαμάση με τα στρατεύματά του; Αλλά τι λέγω στρατεύματα; Αυτά δεν είναι άλλο, παρά μία συνάθροισις τόσων βαρβάρων, χωρίς τάξιν και χωρίς τέχνην·

ούτε διαφέρουσιν από τους αγρίους του Καναδά εις άλλο, ειμή μόνον εις τα φορέματα(α).

Πρόσθετες και το ανεξάλειπτον μίσος, οπού ευρίσκεται αναμεταξύ των· μία δυσπιστία, μία αμάθεια, οπού τους αποκαταστά χειροτέρους από τα ίδια άλογα ζώα. Εις την Βασιλεύουσαν ορίζουν περισσότερον οι μάγειρες των πρέσβων και επιτρόπων των ξένων βασιλειών, παρά οι σύγκλητοι της οθωμανικής αυλής. Ο Αντιβασιλεύς προστάζει, και τας περισσότερας φορές δεν υπακούεται. Τι άλλο, λοιπόν, φανερώνουν αυτά, ειμή το γήρας της τυραννίας και το άφευκτον και ογλήγορον πέσιμόν της; Ποίος δεν βλέπει, ότι ο πρώτος οπού παρησιασθή, θέλει είναι ο νικητής(α);

Ας εξετάσωμεν τώρα τας αιτίας, οπού αποκαταστήσιν εύκολον την επανόρθωσιν των Ελλήνων· πρώτη λοιπόν, είναι η προχώρησις του γένους μας εις τα μαθήματα. Ω, πόση διαφορά ευρίσκεται εις την Ελλάδα από δέκα χρόνους έως την σήμερον! Μεγάλη, ω αδελφοί μου, μεγαλοτάτη και καθ' εκάστην προς το κρείττον φέρεται. Τώρα άρχισαν αι Μούσαι να αναλάβουν, και πάλιν να επανορθώσιν εις τα χρυσόχροα όρη της Ελλάδος. Ο Απόλλων πάλιν εμφανίσθη εις το αρχαίον του παλάτιον. Δεν ευρίσκεται πόλις την σήμερον, οπού να μην έχη δύο και τρία σχολεία.

Εξαλείφθη εις τα περισσότερα μέρη η δεισιδαιμονία των γραμματικών, και οι νέοι ήρχισαν να μεταχειρίζονται τον αξιοτιμιώτερον καιρόν της ζωής των εις γνώσεις ωφελίμους, και όχι να τον εξοδεύουν εις το να εκστηθίζωσι λέξεις. Η Λογική και Φυσική άνοιξαν τους οφθαλμούς των περισσότερων· ούτε οι διδάσκαλοι την σήμερον έχουσι εκείνην την ενοχλητικήν και βραδείαν μέθοδον της παραδόσεως, ούτε οι μαθηταί φυλάττουσι την οκνηρίαν και αμέλειαν, οπού είχαν, αλλ' αμφοτέροι, με άκραν ευχαρίστησιν και επιμέλειαν αντλίζουν από την ανεξάντλητον πηγήν της μαθήσεως εκείνα τα φώτα, οπού στολίζουν το ανθρώπινον πνεύμα και το αποδεικνύουσιν άξιον του πλάστου του(α). Η πολυμάθεια, τέλος πάντων, απέβαλεν την δισχυρογνωμίαν από τους περισσότερους, και εν ενί λόγω, έπαυσεν εκείνη η αδιαφορία, οπού πρότερον τόσον εδειλίαζεν τους ταλαιπώρους νέους, οίτινες εποθούσαν να παύσωσι την δίψαν των με τα καθαράνάματα της σπουδής και σχεδόν δεν ετολμούσαν.

Την σήμερον οι σπουδαίοι, αν κατά χρέος ακόμη δεν ευλαβώνται και δεν τιμώνται, δεν καταφρονώνται όμως, ούτε περιπαίζονται. Και καθείς από τους προεστούς, αντίς να σφαλίση τον υιόν του εις το οσπίτιόν του,

και να τον αφήση αμαθέστατον, μετά πάσης της επιμελείας τον πέμπει εις τα σχολεία, δια να φωτισθή.

Εις αυτά κράζω δια μάρτυρας όλους σας, ω Έλληνες, και μάλιστα όσους έχουσιν υιούς(α). Τα σχολεία δεν είναι πλέον έρημα ως και πρότερον, αλλά το καθέν περιέχει πενήντα και εκατόν μαθητάς, οίτινες αφού ανέγνωσαν τον ηδύτατον Ξενοφώντα, τον νουνεχή Πλούταρχον και τους λοιπούς ιστορικούς φιλοσόφους των προγόνων μας, εγνώρισαν τον βόρβορον της τυραννίας και κλαίουσι πικρώς δια την δυστυχίαν της πατρίδος μας. Δεν προφέρουσι πλέον το όνομα της ελευθερίας με φόβον, μήπως και τους ακούσωσιν οι προεστοί η οι αρχιερείς και τους κηρύξουσιν αθέους, ως πρότερον έκαμνον, αλλά το προφέρουσι με εκείνο το θάρρος, οπού οι δούλοι δεν ημπορούν να έχωσι. Δεν παύουσιν από το να νουθετώσι τους αμαθείς φίλους των, και με το παράδειγμά των επαράκίνησαν όλους να στοχασθώσι μίαν φοράν καθώς πρέπει, οπού μέχρι της σήμερον δεν το έκαμνον.

Εν ενί λόγω, δια να λάβη το παν το ποθούμενον τέλος, άλλο δεν τους λείπει, ειμή η ελευθερία. Η αγχινόιά των είναι αμίμητος. Οι Έλληνες, ω αδελφοί μου, έχουσι μίαν φυσικήν διάθεσιν, όχι μόνον εις το να μιμώνται, - ομιλώντας γενικώς - αλλά και εις το να εφευρίσκωσι. Οι νόες των είναι γεννητικοί εις το άκρον, εις τρόπον οπού, μετά την επανόρθωσιν του γένους μας, δύο χρόνων διάστημα είναι αρκετώτατον να ξαναδώση εις ημάς τας προτέρας μας αρετάς.

Πως να παραιτήσω τους επαίνους, οπού τυχαίνουσι εκείνων των ηρώων της Ελλάδος, οι οποίοι μην υποφέροντες τας φοβεράς τυραννίας των οθωμανών, εκλέγουσιν εκείνους οπού γνωρίζουσιν αξιωτέρους και φεύγουσιν εις τα δάση, δια να διαυθεντεύσουν την ελευθερίαν των; Που εσπούδαξαν εκείνοι τακτικήν, δια να αντισταθώσιν εις το πλήθος των εχθρών των, και να τους νικώσι πάντοτε(α); Δεν αποδεικνύουσιν αυτοί φανερά και την άφευκτον πτώσιν της οθωμανικής δυναστείας και την ευκολίαν της επανορθώσεώς μας; Η μήπως είναι ολίγοι! Την σήμερον εις όλην την Ελλάδα ευρίσκονται βέβαια από αυτούς περισσότεροι από δέκα χιλιάδας, των οποίων η ανδρεία είναι αδιήγητος και η αγάπη δια την ελευθερίαν τους απεριγράφτος.

Αυτοί οι ήρωες πολλάκις, μην απαντώντες εχθρούς, δια να λάβωσι με την νίκην τα όσα τους είναι αναγκαία, ζώσι δύο και τρεις ημέρας με νερόν και χόρτα, και ούτως δεν ενοχλούσι τους χωριάτας εις το ουδέν. Καθείς από αυτούς αξίζει δέκα αρχιστρατήγους αλλογενείς δια την εξυπνότητα του νοός και δια τας πολεμικάς εφευρέσεις, δια δε την αγάπην της ελευθερίας και την μεγαλοψυχίαν, δεν είναι δυνατόν να

τους παρομοιάση τινάς με κανένα από τους τωρινούς αρχιστρατήγους(α).

Τα ήθη των Ελλήνων, προς τούτοις, είναι άλλη μεγαλειτέρα αιτία, ότι εύκολος είναι η επανόρθωσις των. Όλοι οι Έλληνες, και μάλιστα οι χωρικοί, έχουνσι μεγαλωτάτην κλίσιν εις τα άρματα(α). Σχεδόν καθείς από αυτούς έχει δύο και τρία άρματα, και είναι αξιοθαύμαστοι κυνηγοί(β). Είναι δε γενικώς πεπροικισμένοι από την φύσιν μ εν πνεύμα γεννητικόν και ορθόν. Ανάμεσα δε εις τας φυσικάς των αρετάς, δια να ειπώ έτζι, η φιλοξενία είναι εις αυτούς γενική. Τέλος πάντων φιλόθρησκοι και εις το άκρον εναντίοι των οθωμανών.

Η αυτοιδιότης της τροφής των και τα καθαρά αναβρυστικά νερά οπού πίουσι, τους βαστά αδιακόπως εις μίαν ευρωσίαν και δύναμιν εξαίσιον(α). Η ειλικρινότης και ευθύτης των είναι βέβαια αξίαι του χρυσού αιώνος. Το σέβας των προς τους γέροντας και η αγάπη των δια την δόξαν είναι ομοίαι με των Σπαρτιάτων. Είναι λίαν εύστροφοι, αγαπούσι καταπολλά να επιχειρίζωνται κάθε δύσκολον υπόθεσιν, και είναι περισσότερο ριψοκίνδυνοι, παρά δειλοί(β).

Η διαγωγή των είναι ενάρετος, και με τόσην σταθερότητα υποφέρουσι τα βάσανα της οθωμανικής τυραννίας, οπού φανερά αποδεικνύεται η ανότης της ψυχής των· καταφρονούσι δε εις το άκρον τους τυράννους των, και η προθυμία των εις το να ελευθερωθώσι είναι άκρα. Άλλο δεν προσμένουν, παρά μόνον ένα αρχιστράτηγον, δια να του γίνουν όλοι οπαδοί, και να ξαναποκτήσουν την ελευθερίαν τους.

Ίσως κανείς από τους αναγνώστας, μάλιστα δε αν είναι αλλογενής - δια τους οποίους εγώ δεν γράφω - ήθελε με κατακρίνει δια κόλακα προς τους ομογενείς μου, τους οποίους τρόπον τινά φαίνεται να επαινώ πολλά. Δια τούτο λοιπόν, θέλοντας να εβγάλω από αυτούς τοιαύτην αμφιβολίαν, θέλω προσπαθήσει να αποδείξω εν συντόμω τας αιτίας τοιούτου χαρακτήρος.

Το να διαφέρωσιν οι άνθρωποι αναμεταξύ των, τόσον κατά το σώμα, καθώς και κατά το πνεύμα, ουδείς βέβαια αμφιβάλλει. Τρεις είναι λοιπόν αι αιτίαι τοιούτου αποτελέσματος. Η θέσις μιας επαρχίας ως προς την γηϊνήν σφαίραν, το κλίμα και αι περιστάσεις. Η μεν πρώτη προξενεί την διαφοράν εις τα γένη, ως επί παραδείγματι ο Ρώσσοσ διαφέρει από τον Αφρικάνον. Η δε δευτέρα εκτελεί το αυτό από πολίτην εις πολίτην, και ούτως ο Αθηναίος διαφέρει από τον Λακεδαίμονα. Και η τρίτη, τέλος πάντων, εις την οποίαν αι δύο πρώται πολλά συνεισφέρουσι, αποκαταστεί μεγαλειτέραν την διαφοράν ανάμεσα εις τους ανθρώπους, και δια τούτο ο εις διαφέρει του άλλου.

Η διοίκησις, η θρησκεία, ο αριθμός των κατοίκων, τα ήθη, και τέλος πάντων η εξακολούθησις αγνώστων αιτιών, ήτοι το συμβεβηκός, συνθέτουσι ταύτην την τρίτην αιτίαν, λέγω, των περιστάσεων. Όθεν και εις την διαφοράν του χαρακτήρος του καθενός έχει το μεγαλείτερον μέρος. Αδύνατον είναι τώρα να επαριθμήση τινάς όλα εκείνα, εις τα οποία συνίσταται η διαφορά των ανθρώπων. Φθάνει, εν συντόμω, να ηξεύρωμεν, ότι η μεν θέσις κατά μοίρας, ωσαύτως και το κλίμα, αποκαταστήσι τους ανθρώπους, η μιας κράσεως υγιεστάτης, η αδυνάτου, εκ των περιστάσεων δε η μεν νομαρχία καταστεί τον άνθρωπον άφοβον, ειλικρινή και ενάρετον, η τυραννία δε δειλόν, πονηρόν και υποκριτήν. Η θρησκεία ωσαύτως, το Ευαγγέλιον του Χριστού παραδείγματος χάριν, κατασταίνει τους οπαδούς του φιλευσπλάγχνους, φιλοξένους και συμπαθητικούς. Η εβραϊκή θρησκεία κάμνει τον λαόν μισάνθρωπον. Η οθωμανική, τέλος πάντων, τον κάμνει αυτόματον, και ούτως δια τας λοιπάς.

Προς τούτοις, το συμβεβηκός έχει δύναμιν πολλάκις να χαρακτηρίση ένα λαόν. Τυχαινόντας, παραδείγματος χάριν, εν γένος εις πόλεμον με διάφορα άλλα γένη, και νικώντας τα δύο και τρεις φορές, λαμβάνει βαθμηδόν εν θάρρος τοσούτον, ώστε οπού με τον καιρόν του μένει ξεχωριστόν του κτήμα. Ούτως ηκολούθησεν εις τους Σπαρτιάτας και το ίδιον μας το βεβαιούσιν οι Σπαρτιάτες του νυν αιώνος, λέγω οι θαυμαστοί Σουλιώτες, οι οποίοι ποτέ δεν εκαταδέχθησαν να πολεμήσουν τους εχθρούς των, αν πρότερον δεν τους έβλεπον δεκαπλασίως περισσοτέρους των. Το κλίμα της Ελλάδος και η κατά μοίρας θέσις αυτής είναι εξαίρετα. Όλη σχεδόν η Ελλάς είναι στολισμένη με λόφους και πεδιάδας θαυμασίας, τα περισσότερα χωρία ευρίσκονται εις ύψος, η γη είναι καταπολλά καρποφόρος, τα νερά καθαρώτατα, ο αήρ εύκρατος, όθεν και γενικώς οι Έλληνες είναι υγιείς και ευφυείς. Αι περιστάσεις δε οπού εις τον παλαιόν καιρόν κατέστησαν τους Έλληνας τόσον αξιωτέρους από τα άλλα γένη, τους εχαρακτήρισαν δια φιλοξένους, μεγαλοψύχους, ζηλωτάς της πατρίδος των και λατρευτάς της ελευθερίας.

Οι Ρωμαίοι μετά τον Φίλιππον ωλιγόστευσαν οπωσοούν την πρώτην των καθαρότητα, οι οθωμανοί δε, φυλάττοντές τους υπό της βαρβάρου τυραννίας των, δεν ημπόρεσαν ποσώς ούτε να τους φθείρουν τα ήθη, ούτε να τους αλλάξουν τον παλαιόν χαρακτήρα τους, και τούτο δια δύο αίτια. Πρώτον μεν, επειδή οι οθωμανοί είναι ετερόθρησκοι, και δεύτερον, οπού οι Έλληνες, μην έχοντες εις χείρας των την διοίκησιν, πάντοτε έμειναν οι ίδιοι. Αυτοί, νομίζοντες τους οθωμανούς τόσους ξένους τυράννους των, ούτε εις τα ήθη των τους εμιμήθησαν, ούτε εις

τον χαρακτήρα των. Και αν η τυραννία των οθωμανών ηφάνισεν την Ελλάδα κατ' άλλα μέρη, βέβαια δεν ηδυνήθη να διαφθείρη τα ήθη των κατοίκων της, οπού, ίσως, ένας μονάρχης, ήτοι τύραννος της αυτής θρησκείας και γένους, ήθελεν κάμει.

Τα ήθη, λοιπόν, και ο χαρακτήρ των Ελλήνων προδεικνύει την ευκολίαν της ελευθερώσεώς των. Αλλά ας στρέψωμεν, τέλος πάντων, τα όμματά μας εις τα παραδείγματα, δια να καταπεισθώμεν ευκολώτερα. Εγώ ημπορούσα να σας αναφέρω χίλια παραδείγματα γενικών επαναστάσεων, παλαιών τε και νέων εις διάφορα μέρη της γης, δια να σας αποδείξω ότι, όταν μία επανάστασις έχει δια όρον και τέλος την ελευθερίαν, όταν δηλ. η υπόθεσις εγγίζει τους περισσοτέρους, πάντοτε ευδοκιμεί. Αλλ' η διήγησις των ήθελεν σταθή πολλά διεξοδική, ωσάν οπού έπρεπε να αναφέρω και τας περιστάσεις και τα επίλοιπα.

Δόξα ουν τη Ελευθερία, έχομεν εν παράδειγμα, και μέγαλον και νέον, το οποίον είναι αρκετόν, δια να σας καταπείση, χωρίς να έχω χρείαν να αντιγράψω τους ιστορικούς. Τοιούτον παράδειγμα τόσον είναι αξιοθαύμαστον εις την ιδιότητά του, όσον μεγαλειτέρα ήθελε σταθή η ανοησία εκείνων, οπού δεν ήθελον καταπεισθή. Οι Σέρβοι μας δίδουν αυτό το μέγαλον παράδειγμα, ω' Έλληνες.

Αυτοί ήτον ο λαός ο πλέον απλούστατος, και βέβαια καθείς εστοχάζετο, ότι αργότερα ήθελε λάμψει η ελευθερία εις εκείνα τα μέρη, παρά εις τα άλλα. Μ' όλον τούτο, ο θαυμαστός στρατηγός των και ελευθερωτής των Γεώργιος εστάθη ικανός να επαναστατήση όλους τους συμπατριώτας του, και εις το βραχύτατον διάστημα εξ μηνών να ελευθερώση την πατρίδα του από τον ζυγόν της οθωμανικής τυραννίας. Ω, πόσα μαθήματα έδωσεν και πόσας αμφιβολίας διέλυσεν με τα έργα του ο αξιάγαστος Γεώργιος εις μεταχείρισιν των Ελλήνων! Ω, πόσον αποστόμωσε τους ανοήτους και φλυάρους κατά των Ελλήνων με τα κατορθώματά του, και ετρόμαξεν τους αχρείους οθωμανούς με τα άρματα της νίκης και της εκδικήσεως!

Ω Έλληνες, μάθετέ το δια πάντοτε, τα άρματα της δικαιοσύνης είναι ανίκητα, και οι οθωμανοί θέλουν φύγει απ' έμπροσθεν των αρματωμένων Ελλήνων. Μην αλησμονήσητε προς τούτοις, παρακαλώ, το παντοτινόν παράδειγμα των θαυμαστών Μανιάτων. Ίδετε ότι οι οθωμανοί ποτέ δεν ημπόρεσαν να τους καταδαμάσουν, ούτε καν να πλησιάσωσι τολμούσι πλέον εις τα σύνορά των. Ενθυμηθήτε, τέλος πάντων, ότι η αρχή της νίκης είναι η ανθίστασις, και ότι οι Έλληνες δεν είναι ούτε άγριοι, ούτε ουτιδανής ψυχής, καθώς οι εχθροί των οθωμανοί.

Εγώ δεν ηξεύρω, τι να σας ειπώ περισσότερα, χωρίς να σας ξαναειπώ τα ίδια. Η υπόθεσις είναι τόσο φανερά, οπού μου κακοφαίνεται τη αληθεία, να ηθέλησα να σας την αποδείξω. Αλλ επειδή ανάμεσα εις εκείνους οπού αμφιβάλλουν από δισχυρογνωμίαν, η μάλλον ειπείν κακογνωμίαν, ευρίσκονται τινές, οι οποίοι αμφιβάλλουσιν από αμάθειαν, δια τούτο και μόνον απεφάσισα να παραστήσω τας αιτίας, οπού βιάζουσιν ενταυτώ και ευκολύνουν την επανόρθωσιν του γένους μας.

Ύστερα λοιπόν από τας προειρημένας αιτίας, οπού ανέφερον, μένει ακόμη μία, η οποία τόσο είναι μεγάλη και ευκολονόητος, οπού πρέπει να καταπέιση και τους πλέον δισχυρογνώμονας: Ποίος αμφιβάλλει, επί παραδείγματι, ότι το μέρος είναι μικρότερον από το όλον; Ποίος προς τούτοις αμφιβάλλει, ότι μία δύναμις ως πέντε νικά μίαν άλλην ως δύο; Βέβαια ουδείς. Οι Έλληνες λοιπόν προς τους οθωμανούς, είναι ως τα επτά προς το εν, καθώς ανωτέρω απεδείχθη. Και ποίος, παρακαλώ σας, τώρα δεν θέλει καταπεισθή από αυτήν την δείξιν, ότι οι Έλληνες πρέπει εξ ανάγκης να νικήσωσι τους οθωμανούς; Ποίος είναι εκείνος, οπού να αμφιβάλλη και να μην είναι ολοτελώς αναίσθητος; Εγώ θέλω να ελπίσω, ότι δεν θέλει ευρεθή κανείς τόσο δύνους και ανόητος.

Ω Έλληνες! Ω αγαπητοί μου αδελφοί! Και ολιγότεροι αν ήμεθα από τους οθωμανούς, αφεύκτως ηθέλαμεν τους νικήσει, δια τας τόσας αιτίας οπού ανωτέρω είπον, πόσω μάλλον όντες επτάκις ανώτεροι εις την ποσότητα! Οι εχθροί μας δε όχι κατά τον αριθμόν μόνον, αλλά και κατά τα ήθη, κατά την ανδρείαν και κατά την μεγαλοψυχίαν, είναι εκατόν φορές υποδεέστεροί μας. Πως λοιπόν είναι δυνατόν να μην νικήσωμεν τους εχθρούς μας;

Ίσως πάλιν κανέναν από εκείνους οπού συνηθίζουν να ερωτώσι, χωρίς να καταλαμβάνωσι, ήθελεν αποκριθή: «Αν ούτως έχει το πράγμα, διατί λοιπόν μέχρι της σήμερον δεν τους ενίκησαν;» Και πότε επολέμησαν, ανόητε άνθρωπε, και δεν τους ενίκησαν; Αυτοί οι ολίγοι φευγάτοι εις τα δάση, οπού καθημερινώς πολεμούσι και νικούσι, δεν είναι ικανοί ίσως να σου αποδείξουν την αλήθειαν; Τα ελληνικά πλοία, και μάλιστα των Υδριώτων, οπού καθημερινώς με τους αλλογενείς πειράτας εχθρούς των πολεμούσι, δεν τους νικούσιν ίσως πάντοτε, αγκαλά και ασυγκρίτως μεγαλειτέρους των; Ο Γεώργιος δεν ελευθέρωσεν ίσως τους Σέρβους; Και ποίος αμφιβάλλει, ότι ο Ρήγας ήθελεν ελευθερώσει την Ελλάδα, αν η φθονερά τύχη μας δεν ήθελεν δανείσει της προδοσίας το μιαρόν ξίφος εις τας χείρας του σκληρού Οικονόμου;

Αλλ ιδού πάλιν άλλος, απ εκείνους οπού κρίνουν τα πράγματα καθώς τα βλέπουν, και όχι καθώς είναι, να λέγη: «Ε! ένας ήτον ο Ρήγας, και άλλος δεν ευρίσκεται». Ω, πόσον λανθάνεται, όποιος έτзи στοχάζεται! Εγώ δεν θέλω να κάμω τοιαύτην ατιμίαν της ανθρωπότητος, και μάλιστα του γένους μας, πιστεύοντάς το. Και αν μέχρι του νυν δεν εφάνη, όχι δια τούτο δεν ημπορεί να εμφανισθή εντός ολίγου; Μόνον οι ακατάπειστοι ας προσμείνουν να ιδούν εις τον ίδιον καιρόν την ελευθερίαν της Ελλάδος και την εντροπήν τους.

Εσείς δε, ω μιμηταί του μεγάλου Ρήγα, ακούσατε μερικάς ενθυμήσεις, οπού τώρα θέλω σας καταγράψει, δια να δώσω τέλος του λόγου μου, και ενταυτώ να αποδείξω τα μέσα μιας επαναστάσεως και επανορθώσεως του γένους μας.

Εγώ δεν νομίζω με ετούτο να σας συμβουλεύσω, ω αγαπητοί μου, επειδή ηξεύρω, ότι ο μεγαλιέτερος διδάσκαλος είναι ο έρωσ της πατρίδος, και εσείς τον αισθάνεσθε, όσον χρειάζεται. Το θέμα όμως το καλεί, και δια τούτο σας λέγω, ότι η αρετή πρέπει να είναι ο οδηγός των επιχειρημάτων σας. Ο σκοπός σας προς το καλόν το γενικόν, και όχι το μερικόν, να αποβλέπη πάντοτε.

Η φρόνησίς σας θέλει σας διδάξει, πως να φυλάξητε το μυστικόν. Εγώ σας ενθυμώ μόνον, ότι οι προδόται ευρίσκονται πανταχόθεν. Η εμπειρία σας θέλει σας δείξει τα ευκολοφύλακτα χωρία και τους φιλοπάτριδας και εναρέτους άνδρας, εγώ δε σας ενθυμώ πόσον συμφέρουν εις την επιχείρησίν σας. Εσείς δεν είσθε χρυσολάτραι, εγώ δε σας ενθυμώ, όπόσον ουτιδανώνει η φιλαργυρία μίαν ηρωϊκήν ψυχήν. Εσείς, τέλος πάντων, ηξεύρετε πως να νικήσητε, εγώ δε σας λέγω να καλομεταχειρισθήτε τας νίκας σας.

Μην αλησμονήσητε την ταχύτητα του καιρού, δια να μην απερνά ούτε μία στιγμή, οπού να μην είναι στεφανωμένη από τα χρηστά κατορθώματά σας. Είσθε προβλεπτικοί. Βραβεύσατε την αξιότητα εις όποιον υποκείμενον την εύρετε, τιμωρήσατε τα αμαρτήματα ομοίως. Και, τέλος πάντων, κράξατε προς τους συναδελφούς μας Έλληνας και είπατε αυτών:

Ιδού, αδελφοί, καιρός σωτηρίας. Μην σας λυπήση ολίγον αίμα δια την ελευθερίαν σας και την ευτυχίαν σας. Ποίος δεν κόπτει τον δάκτυλον, δια να ιατρεύση την χείρα του; Λάβετε τα σπαθία της δικαιοσύνης, και ας ορμήσωμεν κατά των δειλών οθωμανών, δια να συνθλάσωμεν τας αλύσους μας. Ας ευχαριστήσωμεν τον Θεόν, οπού δεν εγεννήθημεν ένα αιώνα πρωτύτερα, αλλ εγεννήθημεν εις καιρόν επιτηδειότατον εις το να ελευθερώσωμεν την πατρίδα μας. Ποία μεγαλιέτερα ευχαρίστησις

δια ένα άνθρωπον από αυτήν! Μην βραδύνετε λοιπόν, ω αγαπητοί, την υπόθεσιν. Ας ξεσπαθώσωμεν μίαν φοράν, και το πράγμα θέλει έλθει μόνον του εις το τέλος.

Το οθωμανικόν κράτος, πάλιν σας το ξαναλέγω, πρέπει να πέση εξ αποφάσεως, η ούτως η ούτως. Αλλοίμονον λοιπόν εις το γένος μας, αν κυριευθή από ετερογενές βασίλειον. Τότε οι Έλληνες δεν θέλουν μείνει πλέον Έλληνες, αλλά κατ' ολίγον ολίγον θέλουν διαφθαρή τα ήθη των, και θέλομεν μείνει πάλιν δούλοι, και δούλοι ίσως, πάλιν, αλευθήρωτοι δια πολλούς αιώνας.

Δια την αγάπην της τιμής μας, στοχασθήτε το με προσοχήν. Μην σας πλανήσουν τα ταξίματα των επιτρόπων και αποστόλων των ξένων βασιλειών. Αυτοί είναι τόσοι σκλάβοι, και δια να μετριάσουν την εντροπήν των, προσπαθούν να αυξήσουν τον αριθμόν των. Αυτοί δεν προσκυνούσι, ειμή τον βασιλέα των και τον χρυσόν. Μην στοχάζεσθε, ω αδελφοί μου, ότι κανείς από αυτούς θέλει θυσιάσει και χρυσόν και στρατιώτας, δια να διώξη τον οθωμανόν και να μας αφήση έπειτα ελευθέρους! Ω, κάλλιον ένας σεισμός η ένας κατακλυσμός να μας αφανίση όλους τους Έλληνας, παρά να υποκύψωμεν πλέον εις ξένον σκήπτρον.

Διατί, ω Έλληνες αγαπητοί μου, να προσμείνωμεν να μας δανείση άλλος εκείνο, οπού ημείς έχομεν; Χίλιας φορές περισσότερον αίμα ήθελεν εκχυθή, αν ήθελεν εισέλθει ξένον σπαθί εις την Ελλάδα, παρά αν ηθέλαμεν ελευθερωθή μόνοι μας. Μην σας δειλιάση προς τούτοις η απειρία μας, αλλ' ίδατε τους Σέρβους(α). Ίδατε ενταυτώ τους νυν ναύτας του γένους μας, πως, αγκαλά και αγράμματοι, ταξιδεύουν με μεγαλωτάτην ευκολίαν εις όλας τας θαλάσσας, μάλιστα δε κάμνουσι μόνοι τους τα πλέον ωραιότατα και ταχύτερα καράβια.

Μην στοχάζεσθε λοιπόν, ότι χρειάζονται αιώνες, δια να καλλωπισθή το γένος μας καθώς πρέπει. Ουχί, ω Έλληνες! Το να ελευθερωθή και να καλλωπισθή είναι το αυτό, και θέλει ακολουθήσει εις τον ίδιον καιρόν. Μην σας φοβίσουν τα μέσα, ο,τι λογής και αν είναι· αποβλέψατε μόνον εις το χρηστόν τέλος. Ο καλός ναύτης ταξιδεύει με όλους τους ανέμους. Ούτως και ο ελευθερωτής της Ελλάδος, εις κάθε περίστασιν, οπού το τυχόν διορίση, ημπορεί πάντοτε να διοικήση καλώς, ωσάν οπού ο σκοπός του είναι ένας, εν το τέλος του, λέγω το κοινόν όφελος.

Η τυραννία των οθωμανών ηύξησεν τόσον, οπού μόνη της προδεικνύει τον αφανισμόν της. Η Ελευθερία επλησίασεν εις την προτέραν της κατοικίαν. Ο ήχος της σάλπιγγος του Άρεως εξύπνησεν από τους τάφους των των προγόνων μας τους ήρωας. Ίδού ο Δημοσθένης, από το εν

μέρος, θεωρεί δεύτερον Φίλιππον εις τον τύραννον της Ηπείρου. Ιδού ο Λυκούργος βλέπει άλλους Σπαρτιάτας εις τους Σουλιώτας και Μανιάτας. Ο μέγας Λεωνίδας ακούει τα τύμπανα της νίκης και ευφραίνεται. Ο τύραννος της Συρακούζης Διονύσιος βλέπει και αυτός μακρόθεν τον τύραννον των οθωμανών και προβλέπει το τέλος του. Ἦγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Ἕλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας! Το τέλος των τυράννων είναι, αδελφοί μου, πασίδηλον! Όλοι από τον θρόνον μετέρχονται εις τον Άδην με βίαιον θάνατον και δεν μένει από αυτούς άλλο, ειμή το βρωμερόν όνομά των δια κατάραν εις τα στόματα των μεταγενεστέρων.

Ὡ Ἕλληνες! Οἱ ποταμοὶ αἵματος τῶν συγγενῶν μας καὶ φίλων μας, οὐδὲν ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ οθωμανικὸν σπαθί, ζητοῦσιν ἐκδίκησιν. Τόσοι ἄλλοι, οὐδὲν μέλλουσι νὰ χυθῆ, ζητοῦν βοήθειαν. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί!

Ναι, αγαπητοί μου αδελφοί, ακόμη μίαν φοράν δια πάντα σας το ενθυμώ, ότι καιρός της δόξης έφθασεν, και κάθε μικρά αναβολή είναι επιζήμιος καταπολλά εις ημάς. Ας τρέξωμεν λοιπόν όλοι μας, ναι, όλοι μας, προς κοινήν ωφέλειαν. Και άμποτες καγώ, συν τοις λοιποίς φιλογενέσι μου, να αξιωθώ ογλήγορα να χύσω το αίμα μου δια την σωτηρίαν της γλυκυτάτης μου πατρίδος και να αισθανθώμεν όλοι μας η την χαράν του Θεμιστοκλέους η του Επαμεινώντα.

Ε! πόσον γλυκύ πράγμα είναι να ομιλή τινάς την αλήθειαν! Γλυκύτερον όμως καταπολλά είναι να εκφέρη εις φως αληθείας επωφελείς. Αυτό εγώ επροσπάθησα, αγαπητοί μου, να εκτελέσω και ελπίζω να επέτυχον του σκοπού μου. Άχρηστον ήθελεν είναι εις ένα άρρωστον, αν ο ιατρός, αφίνοντας κατά μέρος το πάθος του, ήθελε του ομιλήσει περί άλλων παθών. Δια τούτο καγώ, γνωρίζοντας την αληθή ασθένειαν της Ελλάδος, περί αυτής μόνον απεφάσισα και ωμίλησα των αδελφών μου Ελλήνων.

Απέδειξα τι εστί ελευθερία. Έπειτα εφανέρωσα πόσον αναγκαίον απόκτημα είναι εις τον άνθρωπον· ότι μόνον αύτη τον αποκαταστεί άξιον του ονόματός του, όντας ο δούλος ποταπότερος και από τα ίδια άλογα ζώα.

Τα ολίγα παραδείγματα οπου ανέφερα από την αναρίθμητον ποσότητα, οπου η ιστορία μας διηγείται, απέδειξαν οπόσων μεγάλων κατορθωμάτων είναι πρόξενος η ελευθερία. Δεν έλειψα από το να σας ενθυμίσω το χρέος, οπου ο άνθρωπος έχει να διαυθεντεύση την Πατρίδα του και την Ελευθερίαν του. Τέλος πάντων, αγαπητοί μου, επροσπάθησα να σας αποδείξω, πόσον εύκολος είναι η επανόρθωσις της Ελλάδος.

Ο χαρακτήρ μας, η ποσότης μας, τα ήθη μας, το γήρας της τυραννίας, το πλήθος των συνδρομητών και η φυγή της αμαθείας, εστάθησαν τα αναντίρρητα δικαιολογήματά μου. Εν ενί λόγω, έδειξα του καθενός που ευρίσκεται η ευτυχία του. Άμποτες, λοιπόν, όλοι μας να κινήσωμεν προς απάντησίν της, και να αξιωθώμεν ταχέως να δοξάσωμεν το όνομα της Ελλάδος, και σκιρτίζοντες να αλαλάξωμεν: Ζήτω η Ελευθερία των Ελλήνων εις αιώνας αιώνων! Γένοιτο, γένοιτο!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΑΝΑΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ
ΤΟΥ Σ. ΚΑΙ Κ.

Ο ΣΥΓ(ΓΡΑΦΕΥ)Σ. Αδελφοί μου, χαίρετε! (τους ασπάζεται).

Ο Σ. Δεν ηξεύρω πότε θέλει αλλάξεις ιδιώματα. Αυτά τα φιλιά σου!..

Ο Κ. Τη αληθεία είναι παράξενος· (λέγει προς τον Σ.) Εις όποιον μέρος με απαντήση, ευθύς ορμεί να με φιλήση. Εγώ όμως δεν τον αφήνω, και πολλάκις...

Ο ΣΥΓ. Διατί, αδελφοί μου, σας κακοφαίνεται; Εσείς γνωρίζετε την καρδίαν μου πόσον είναι καταπικραμένη από τας καταδρομάς της τύχης, και θέλετε να με υστερήσητε ακόμη από αυτό το μόνον καλόν οπού μου έμεινε! Εγώ σας βεβαιώ ότι, όταν σας φιλώ, αισθάνομαι μίαν ηδύτητα ανέκφραστον, και... Αλλ ας αφήσωμεν τα τοιαύτα. Ειπέτε μοι, παρακαλώ, αναγνώσατε το βιβλίον, οπού προ ημερών σας έδωσα;

Ο Σ. Το θαυμαστόν πόνημά σου; (ειρωνικώς).

Ο Κ. Την Ελληνικήν Νομαρχίαν; (ειρωνικώς).

Ο ΣΥΓ. Ναι.

Ο Σ. [Το αναγνώσαμεν].

Ο Κ. [Το αναγνώσαμεν].

Ο Σ. Τι λωλαμάδα! Ηθέλησες και συ να δείξης την αξιότητά σου, και, δια να ειπώ έτζι, η υπερηφάνειά σου σ'ετύφλωσε τόσο, οπού με τους ιδίους σου κόπους και με έξοδά σου ηθέλησες να αποκτήσης βάσανα. Και ενθυμήσου τους λόγους μου.

Ο Κ. Τη αληθεία, αν κανένας από εκείνους οπού ονειδίζεις, κατά δυστυχίαν, γνωρίση οποίος είσαι, ημπορεί να σε βλάψη, και ίσως περισσότερο απ'ότι φοβείσαι.

Ο Σ. Και ποίον άφησε άβριστον; Βασιλείς, αρχιεπισκόπους, ευγενείς, πλουσίους...

Ο Κ. Ηθέλησες προς τούτοις, φίλε μου, να ομιλήσης δια πολλά πράγματα· και εις τόσον μικρόν βιβλίον, βέβαια, δεν ημπορεί τινάς να ειπή όσα χρειάζονται.

Ο Σ. Ε, κάψε τα, κάψε τα, αγαπητέ μου, όσα σώματα και αν ετύπωσες, κάψε και το χειρόγραφον, δια να μην εύρης βάσανα.

Ο ΣΥΓ. Να τα κάψω! (με ενθουσιασμόν και μεγαλοφώνως). Ω Πατρίς! Ω Ελλάς! Ω Έλληνες! Ω φίλοι μου γλυκύτατοι! (πίπτει λιποθυμισμένος).

Ο Σ. Πως έμεινεν άλαλος! (λέγει προς τον Κ.).

Ο Κ. Πως εκιτρίνισε!

Ο Σ. Μοι φαίνεται να δακρύζη.

(Ο Κ. τον ανασηκώνει και μετ' ολίγου, αναλαμβάνων ο συγγραφεύς, λέγει:)

Ο ΣΥΓ. Ω Θεέ μου! Είσθε εσείς, οπού μου λέγετε τοιαύτα λόγια; Ε, αδελφοί μου, εσείς βέβαια δεν ευρίσκεσθε εις τας ιδίας περιστάσεις οπού ευρίσκομαι εγώ, ούτε αισθάνεσθε όλον το βάρος της τυραννίας και όλας τας δυστυχίας της Ελλάδος όσον εγώ τας αισθάνομαι. Εγώ, ναι! Εγώ δεν ζω, ειμή ως Έλλην ούτε άλλο τι ημπορεί να μου καταστήση ποθητήν την ζωήν μου, ειμή η Ελλάς. Η καρδιά μου ευθύς αρχίζει να ταραττεται βιαίως, όταν ακούω το όνομα της πατρίδος μου.

Ε, φίλοι μου, είναι αδύνατον να σας παραστήσω την ταλαιπωρίαν του γένους μας· ούτε όλοι υποφέρουσιν εξ ίσου, δια να ημπορέσουν να αισθανθώσι με την ιδίαν δύναμιν όλοι οι Έλληνες τα ανυπόφορα κεντήματα της αγανακτήσεως εναντίον των τυράννων της Ελλάδος. Δια τούτο... (οι φίλοι του θέλουσι να τον αντισκόψωσι από την ομιλίαν, και ο συγγραφεύς εξακολουθεί ούτως:) Εγώ προβλέπω τι θέλετε να μ' ερωτήσητε, ω αγαπητοί μου, και ιδού οπού σας προλαμβάνω. Ακούσατε λοιπόν με πάσαν ειλικρίνειαν το πως και διατί εσύνθεσα αυτόν τον λόγον μου, και ελπίζω να απολαύσω την συγνώμην σας εις τα ακούσια σφάλματά μου και την ευχαρίστησίν σας εις το επιχείρημά μου.

Περιττόν μου φαίνεται να σας παραστήσω τον χαρακτήρα μου, επειδή ουδείς άλλος καλλιώτερα από εσάς με γνωρίζει. Δεν αγνοείτε προς τούτοις, ότι αι δυστυχίαι της Ελλάδος από το εν μέρος, και η καταδρομή της τύχης από το άλλον, ηύξησαν τας κατά μέρος εδικάς μου δυστυχίας εις το άπειρον. Δι' αρκετούς χρόνους, λοιπόν, έζησα τυραννημένος από

μίαν αδιάκοπον αμφιβολίαν, η οποία μ εφύλαττε παντοτινά καταβεβυθισμένον εις θλιβερούς στοχασμούς.

Τα ψυχικά πάθη μου σχεδόν είχαν νενεκρωθή, και εις άλλο δεν ετελείωνε κάθε στοχασμός μου, παρά εις το αδιακόπως παρ εμού μελετημένον τέλος. Ούτε δι άλλο τίποτε εστοχάσθην, ειμή δια το πως να ημπορέσουν να παύσουν αι γενικαί δυστυχίαι του γένους μας, οπού να παύσουν εξακολούθως και αι εδικαί μου, ούσαι τόσον ενωμέναι αλλήλων των, ώστε αδύνατον είναι να αναπαυθή ο φίλος σας, εν όσω σώζεται η τυραννία της Ελλάδος. Όθεν, μόνον ο έρωσ της πατρίδος, μόνον και μόνον αυτός εκυρίευεν την ψυχήν μου· ούτε άλλη επιθυμία ημπορούσε πλέον να έχη χώραν, αυτού όντος, ειμή το θείον δώρον της φιλίας. Και ούτως η γλυκεία συναναστροφή σας και η ανάγνωσις τινών συγγραφέων μ επαρηγορούσαν οπωσούν.

Αλλά, φευ! Όταν εις την ενθύμησίν μου ήρχετο ο σημερινός όλεθρος της Ελλάδος και τα ανήκουστα και σχεδόν απίστευτα βάσανα της πατρίδος μου, ευθύς ένας παράξενος τρόμος αγανακτήσεως μ εκυρίευεν όλον, οπού, σας βεβαιώ, ω φίλοι μου, δεν ημπορούσα ούτε να γράψω, ούτε να αναγνώσω, ούτε καν να ομιλήσω. Και μόνος έλεγον εις τον εαυτόν μου: «Ε, διατί οι Έλληνες να είναι δούλοι! Διατί να μην ελευθερωθούν μέχρι της σήμερον! Είναι δυνατόν, είναι εύκολον η όχι; Και αν είναι δυνατόν, οποίαι εισίν αι αιτίαι οπού το εμποδίζουσι;»

Και ανάμεσα εις τον λαβύρινθον τσοσούτων θλιβερών στοχασμών, όλος ενθουσιασμένος ελάμβανα το κονδύλι και ολίγον χαρτάκι, και έγγραφα ο,τι ο ενθουσιασμός μου και η αλήθεια του πράγματος μοι επαγόρευεν εις εκείνην την στιγμήν. Αφού δε το ετελείωνα, έρριπτον εις εν κιβώτιον το γεγραμμένον χαρτίον, και ούτως αναπαύετο οπωσούν η ψυχή μου.

Τοιουτοτρόπως, ω αγαπητοί, ηκολούθησα δια πολύν καιρόν, όταν, τέλος πάντων, η ποσότης των αυτών χαρτίων με κατέστησεν περίεργον να τα αναγνώσω. Έρχισα λοιπόν να αναγινώσκω και να τα βάνω εις τάξιν, επειδή, καθώς ευκόλως ημπορείτε να καταλάβητε, δεν είχαν την παραμικράν ευταξίαν. Άλλα ευρήκα γεγραμμένα ιταλιστί, άλλα γαλλιστί, άλλα εις την γλώσσαν μας, και όλα τόσον κακώς γεγραμμένα, οπού μόλις ημπορούσα να τα αναγνώσω. Ενθυμούμαι οπού εις εν κατεβατόν ολόκερον δεν ήτον άλλο τι γεγραμμένον, ειμή: «κακέ άνθρωπε και σκληροτράχηλε τύραννε!». Τέλος πάντων, από αυτό το άσχημον όλον, εσύναξα και εσύνθεσα αυτόν τον λόγον, και ιδού το πως ηκολούθησεν η σύνθεσίς του.

Ο Σ. Δια τούτο δεν ευρίσκει τινάς εκείνην την αναγκαίαν εξακολούθησιν των νοημάτων.

Ο ΣΥΓ. Βέβαια δεν είναι καθώς έπρεπε να ήταν.

Ο Κ. Η συντομία δεν συμφωνεί ποτέ με τα μεγάλα θέματα.

Ο ΣΥΓ. Η αυτή συντομία με υποχρέωσε να βάλω εις υποσημειώσεις πολλά πράγματα, οπού έπρεπε να ομιλήση τινάς εις διάφορα ξεχωριστά κεφάλαια δι αυτά. Και η συντομία, τέλος πάντων, υποχρεώνοντάς με να ενώσω βιαίως διάφορα θέματα εις εν, έδωσεν εις μερικά κατεβατά μεγάλην ενέργειαν, και εις άλλα άκραν ξηρότητα. Αφού λοιπόν, ω αγαπητοί μου, τον εσύνθεσα, ακούσατε το διατί ηθέλησα να τον τυπώσω. Πρώτον μεν, δια να ωφεληθούν μερικοί οπού ήθελε τον αναγνώσουν με εκείνην την ιδίαν αγάπην και διάθεσιν της ψυχής, με την οποίαν εγώ τον εσύνθεσα. Δεύτερον δε, δια να παρακινήσω τους προκομμένους του γένους μας να συνθέσουν εις το ίδιον θέμα αξιώτερα πονήματα.

Ο Κ. Τη αληθεία, είναι άξιον θαυμασμού, πως μερικοί οπού διάφορα πονήματά των εξέδωκαν εις φως, κανείς σχεδόν δεν ωμίλησε καθώς πρέπει περί της ελευθερώσεως της Ελλάδος.

Ο ΣΥΓ. Ελπίζω, ω αδελφέ μου, εις το εξής, και μάλιστα ογλήγορα, να πληρωθή η επιθυμία μας.

Ο Σ. Ειπέ μας, ω φίλε, μόνον δύο αίτια σ επαράκίνησαν να τυπώσης το πόνημά σου, η έχεις και κανένα άλλο;

Ο ΣΥΓ. Ναι, ω φίλοι, έχω και το τρίτον και ύστερον αίτιον, το...

Ο Σ. Το οποίον είναι δια να ηθέλησες να δείξης και συ την αξιότητά σου;

Ο ΣΥΓ. Ουχί, αδελφέ, διότι ήθελα αποδείξει, τουναντίον, την αναξιοτήτά μου. Μάλιστα βλέπεις ότι δεν έβαλα ούτε το όνομά μου εις τον τίτλον.

Ο Κ. Μερικοί δεν βάζουν το όνομά τους, δια να αποφύγουν τας κατακρίσεις οπού τους τυχαίνουν.

Ο Σ. Ουχί, ω Κ. Ο φίλος μας δεν το έβαλεν, δια τας αιτίας οπού ηξεύρομεν.

Ο ΣΥΓ. Σας βεβαιώ ως αδελφός, ότι και αι αιτίαι οπού λέγεις αν δεν ήθελε ήταν, μ όλον τούτο δεν ήθελα το βάλει, ως μη αναγκαίον. Αν όμως ήθελε γράψει τις εναντίον...

Ο Σ. Ε, δεν ελπίζω να ευρεθή Έλλην τις, να γράψη εναντίον της Ελλάδος. Ειπέ μας τώρα το τρίτον αίτιον.

Ο ΣΥΓ. Το τρίτον είναι, ω αδελφοί, οπού, αν ο θάνατος κατά δυστυχίαν ήθελεν μ εμποδίσει από το να ωφελησω εις τι την Ελλάδα, καν οι λόγοι

μου να αποδείξουν την προς αυτήν ευγνωμοσύνην μου. Και δια τούτο, σας παρακαλώ, μην...

Ο Κ. Ειπέ μοι, ειπέ μοι, σε παρακαλώ, δια να μην το αλησμονήσω. Διατί έβαλες εις τον τίτλον «Ελληνική Νομαρχία», όταν καθ' αυτό δεν είναι άλλο, ειμή ένας λόγος...

Ο Σ. Αυτό, τη αληθεία, είναι σφάλμα ασυγχώρητον. Εγώ αναγινώσκοντας τον τίτλον, ενόμιζα να εύρω τον τρόπον της συστήσεως αυτής της διοικήσεως, και, τουναντίον, ευρήκα άλλα.

Ο ΣΥΓ. Έχετε δίκαιον εις αυτό, ω αδελφοί μοι, και εγώ γνωρίζω το σφάλμα μου, το έβαλα όμως δια...

Ο Κ. Σιωπή, πλησιάζει ο...

Ο Σ. Ε, να τον πάρη η κατάρα!

Ο ΣΥΓ. Υπομονή! Αύριον ετοιμασθήτε να μου δώσητε την γνώμην σας εις πολλά ζητήματά μου.

Έρρωσθε.

Από έκδοση του 1950

Με μετατροπή σε μονοτονικό